

Institutt for Sammenliknende politikk
Universitetet i Bergen

Kvinner i norsk topp-politikk 1945-2002

En studie av kjønnsesifikke rekrutteringsmønstre i Storting og Regjering

Nina Charlotte Hallberg
Hovedfagsoppgave våren 2003
Sammenliknende Politikk
Universitetet i Bergen

FORORD

Denne hovedfagsoppgaven har vært en lang prosess. Jeg har lest mye aktuell litteratur og deltatt på konferanser for å få best mulig oversikt over temaet.

Jeg har mange å takke for det resultat jeg har kommet fram til.

En stor takke må rettes til min veileder, 1. amanuensis Nina C. Raaum for all den veiledningen jeg har fått mens jeg holdt på med oppgaven.

Deretter må jeg takke min mor og far, Vigdis Lid og Harald Hallberg, som har bidratt med økonomisk støtte og oppmuntring gjennom mange års studie. Uten dem hadde jeg ikke blitt ferdig med oppgaven. Jeg har satt utrolig stor pris på at dere har holdt ut og er veldig glad i dere.

Jeg må takke Marit Galta Coldwell for hjelpen med gjennomlesning og kommentarer fram til levering og alle atspredelser de siste årene. Gunnar A. Stølsvik skal ha stor takk som har lest og kommentert diverse utkast gjennom skriveprosessen. Deres støtte og hjelp har vært uvurderlig. Jeg vil også takke Anja Berggård Endresen for all oppmuntring når det har gått tregt i skriveprosessen.

Til slutt vil jeg takke min bror, Gard Harald Hallberg, for sluttkommentarer og korrektur.

Bergen, 20. juni 2003.

Charlotte Hallberg

INNHOLDSFORTEGNELSE

<u>1</u>	<u>INNLEDNING</u>	8
1.1	INTRODUKSJON	8
1.2	DEN POLITISKE BETYDNINGEN AV KJØNN.....	9
1.3	AVGRENSNING OG DE KOMMENDE KAPITLER.....	14
<u>2</u>	<u>TEORI</u>	16
2.1	INNLEDNING	16
2.2	OVERORDNEDE PERSPEKTIVER.....	16
2.3	VERTIKAL SEGREGERING –MAKTPYRAMIDENE.....	20
2.3.1	DE FIRE TERSKLENE	21
2.3.2	REPRESENTASJON – BETYDNINGEN AV TILBUD OG ETTERSPORSEL	22
2.3.3	KRITIKK AV TERSKELMODELLEN.....	24
2.4	HORISONTAL SEGREGERING	26
2.5	OPPSUMMERING	29
	<u>METODE</u>	31
2.6	INNLEDNING	31
2.7	VERTIKAL SEGREGERING – KLASSIFISERING AV POSISJONER I HIERARKIET	31
2.7.1	DE FORSKJELLIGE STATSRAÅDSFORMENE.....	32
2.7.2	STATSSEKRETÆRER OG PERSONLIGE SEKRETÆRER.....	34
2.8	HORISONTAL SEGREGERING –KLASSIFISERING AV POLITIKKOMRÅDER.....	35
2.8.1	STORTINGSKOMITÉER.....	36
2.8.2	DEPARTEMENTER	39
2.9	OPPSUMMERING	43
<u>3</u>	<u>DEN HISTORISKE ARVEN: FRA STEMMERETT TIL REPRESENTASJON....</u>	45
3.1	INNLEDNING	45

3.2	LEGITIMERING	45
3.3	INKORPORERING/INNLEMMELSE	48
3.4	REPRESENTASJON	51
3.5	UTØVENDE MAKT	64
3.6	OPPSUMMERING	66
4	<u>POLITISK HIERARKI: REPRESENTASJON I REGJERINGEN</u>	68
4.1	INNLEDNING	68
4.2	BAKGRUNN FOR UTNEVNELSER AV STATSRÅDER OG STATSSEKRETÆRER	68
4.3	INNPASS I REGJERING	71
4.4	INNPASS BLANT STATSSEKRETÆRER	75
4.5	DISKUSJON	79
4.6	OPPSUMMERING	84
5	<u>KJØNNSSPESIFIKK ARBEIDSDDELING?</u>	86
5.1	INNLEDNING	86
5.2	STORTINGSKOMITÉER	86
5.3	REGJERINGENS STATSRÅDS- OG STATSSEKRETÆRPOSTER	92
5.3.1	STATSRÅDER	93
5.3.2	STATSSEKRETÆRER	96
5.4	PRODUKSJONS- OG REPRODUKSJONSKATEGORISERINGSSKJEMAET	100
5.4.1	STORTINGSKOMITÉMEDLEMMER	100
5.4.2	STATSRÅDER	103
5.4.3	STATSSEKRETÆRER	104
5.5	OPPSUMMERING	106
6	<u>AVSLUTNING</u>	109
6.1	INNLEDNING	109
6.2	PROBLEMSTILLING OG TILNÆRMINGSMÅTE	109
6.3	VERTIKALE OG HORISONTALE KJØNNSMØNSTRE	110
6.4	KONKLUSJON	112

<u>APPENDIKS.....</u>	114
TABELL 1. KVINNELIGE STATSÅDER 1945-2003	115
TABELL 2. KVINNELIGE STATSSEKRETÆRER 1971-2003.....	122
TABELL 3. NORSKE REGJERINGER 1945-2001.....	128
TABELL 4. MILEPÆLER I NORDISKE KVINNERS HISTORIE FRAM TIL 1999	129
TABELL 5. VALGDELTAELSE VED STORTINGSVALG, 1909- 2001	130
TABELL 6. KVINNELIGE PARTILEDERE PÅ STORTINGET, 1975-2002.....	131
TABELL 7. KVINNELIGE PARLAMENTARISKE LEDERE PÅ STORTINGET, 1977-2002	132
TABELL 8. DEPARTEMENTSINDELING OVER KVINNELIGE STATSÅDER OG STATSSEKRETÆRER, 1945-2002.....	133
<u>KILDER.....</u>	136
LITTERATUR	136
ANNEN LITTERATUR	146

TABELLER

<i>Tabell 2.1. Produksjons- og reproduksjonskategoriseringsskjema</i>	29
<i>Tabell 3.1. De tolv faste fagkomitéene på Stortinget etter 1993</i>	38
<i>Tabell 3.2. Klassifikasjonsskjema for stortingskomitéer.....</i>	39
<i>Tabell 3.3. Departementene med forkortelser.....</i>	41
<i>Tabell 3.4. Klassifikasjonsskjema for departementene</i>	43
<i>Tabell 4.1. De største stemmerettsutvidelsene for kvinner og menn ved kommune- og stortingsvalg.....</i>	49
<i>Tabell 4.2. Kvinnelige stortingsrepresentanter ved stortingsvalg, 1921-2001</i>	54
<i>Tabell 4.3. Kvinnelige stortingsrepresentanter, 1921-2001, prosent og (antall kvinner)</i>	56
<i>Tabell 4.4. Antall presidenter gjennom periodene 1961-2003. Tall for Storting, Odelsting og Lagting under ett.....</i>	61
<i>Tabell 4.5. Parlamentariske ledere gjennom hele stortingsperiodene fordelt på menn (M) og kvinner (K), 1977-2002</i>	63
<i>Tabell 5.1. Kvinnelige statsråder. Antall kvinner (K) og prosent kvinner i regjeringene utnevnt mellom 1945 og 2002</i>	73
<i>Tabell 5.2. Kvinnelige statssekretærer. Antall kvinner (K) og prosent kvinner i regjeringene utnevnt mellom 1971 og 2002</i>	78
<i>Tabell 5.3. Kvinnelige statsråder (SR) og statssekretærer (STS) på utnevnelestidspunktet og innvalgte stortingsrepresentanter (STR), 1945-2001, i prosent.....</i>	80
<i>Tabell 6.1. Kvinnelige stortingskomitémedlemmer fra 1945 til 2001. Antall møtende kvinner og alle medlemmer i de aktuelle komitéene</i>	87
<i>Tabell 6.2. Alle kvinnelige stortingskomitémedlemmer fra 1945 til 2001</i>	92
<i>Tabell 6.3. Alle kvinnelige statsråder og statsministre på utnevnelestidspunktet i departementene, 1945-2001</i>	94
<i>Tabell 6.4. Alle kvinnelige statssekretærer på utnevnelestidspunktet i departementene, 1971-2001.....</i>	98
<i>Tabell 6.5. Kvinnelige stortingskomitémedlemmer i klassifikasjonsskjemaet, 1945-2001</i>	100
<i>Tabell 6.6. Alle kvinnelige statsråder på ulike politiske områder i regjeringen, 1945-2001</i>	104
<i>Tabell 6.7. Alle kvinnelige statssekretærer på ulike politiske områder, 1971-2001.....</i>	105
<i>Tabell 6.8. Kvinnelige stortingskomitémedlemmer (STM), statsråder (SR) og statssekretærer (STS) i klassifikasjonsskjema i prosent, 1945-2001</i>	106

SAMMENDRAG

Oppgaven gir en oversikt over integrasjonen av kvinner i norsk topp-politikk mellom 1945 og 2002. Kvinnelige topp-politikere har fått mye oppmerksomhet i media de siste tiårene, men andelen kvinner blant statsrådene og statssekretærene i de ulike departementer er lite belyst og diskutert. Enkelte har tatt for seg en periode, men ingen har studert utviklingen over tid (Skjeie 1992).

Det er gjort relativt lite forskning på den politiske arbeidsdelingen mellom kvinner og menn i topp-politikken, i Norge og de andre nordiske land. Statsråder og statssekretærer er dokumentert og analysert fra 1945 og fram til 2002. For statssekretærer går perioden fra da første kvinnelige statssekretæren ble utnevnt i 1971 og fram til 2002. De kvinnelige stortingskomitémedlemmene er tatt med for å sammenligne de kjønnsespesifikke rekrutteringsmønstre for kvinnelige topp-politikere fra 1945 til etter stortingsvalget i 2001.

Temaet for oppgaven er de kjønnsespesifikke rekrutteringsmønstre, både langs den vertikale og den horisontale dimensjonen, i norsk topp-politikk. Topp-politisk ledelse er begrenset til statsråder, statssekretærer og stortingsrepresentanter. Den vertikale dimensjon er de politiske hierarkier, som kvinners innpass i regjeringer inkludert statsråder og statssekretærer. Den horisontale dimensjon viser til at kvinner og menn rekrutteres til ulike områder innenfor politikken.

De kvinnelige stortingsrepresentanter har hatt en jevnere økning enn kvinner på regjeringsnivå, som har skjedd mer rykkvis. For kvinnelige statssekretærer har det vært en mer sprangvis økning. Regjeringskonstellasjonenes fordeling av statssekretærer er veldig ujevn, og arbeiderpartiregjeringer er representert med en mye høyere andel kvinnelige statssekretærer enn koalisjonsregjeringer.

De kvinnelige topp-politikerens mønster fordeler seg imidlertid ujevnt mellom de reproduserende områder og de produserende områder innenfor politikken. Denne tendensen er i ferd med å snu, og dette gjelder både for stortingsrepresentanter, statsråder og statssekretærer.

1 INNLEDNING

”Det er imot all fornuft og mot naturen at kvinner skal herske i hjemmet, men det er ikke noe i veien for at hun kan styre et rike.” (Montesquieu, i Simone de Beavoir 1994, 81).

1.1 Introduksjon

I de siste tiårene har det vært fokusert på å få en høyere andel av kvinner inn i politikken. Det være seg på kommunalt, regionalt og nasjonalt nivå. I Norden har den kvinnelige andelen av statsråder økt, og Norge har vært et av foregangslandene. I 1986 fikk Norge internasjonal oppmerksomhet da verdens første ”kvinneregjering” med 44 prosent kvinner i regjeringen, inkludert Statsministeren, var et faktum (Bergqvist m.fl. (red.) 1999, 283).

Temaet for oppgaven er de kjønnsesifikke rekrutteringsmønstre, både langs den vertikale og den horisontale dimensjonen, i norsk topp-politikk i perioden mellom 1945 og 2002. Toppolitisk ledelse referer her til statsråder, statssekretærer og stortingsrepresentanter. Den vertikale dimensjon refererer til de politiske hierarkier, som kvinners innpass i regjeringer, inkludert statsråder og statssekretærer. Den horisontale dimensjon viser til at kvinner og menn rekrutteres til ulike politiske områder. Jeg vil se på hvordan den vertikale og den horisontale kjønns mønstrene i politikken har blitt endret over tid. I forhold til det vertikale aspektet er mitt spørsmål om kvinner er relativt like godt representert på regjeringsnivå som på stortingsnivå. Eller har det vært høyere barrierer mot kvinnelig representasjon i statsrådposter og statssekretærstillinger? I tilknytning til det horisontale aspektet er spørsmålet i hvilken grad kvinner og menn blir rekruttert til ulike politikkområder og hvorvidt disse mønstrene er stabile eller er endret over tid.

Kvinneintegrasjonen i norsk topp-politikk fra 1945 til 2002 har skjedd gjennom to faser. Den første fasen er etter 1973 og fram til midten av 1980-tallet i Stortinget, hvor det har vært en gradvis økning av kvinnelige stortingsrepresentanter til dagens 36 prosent. Denne prosessen er vel dokumentert i tidligere forskning. Mitt spørsmål er hvordan kvinnerekrutteringen har preget bestemte områder innenfor politikken, i forhold til de ulike stortingskomitéer. Jeg vil

også trekke inn departementer med regjeringer som den andre fasen av kvinner i topp-politikken. Her har kvinner også fått en gradvis økende representasjon, og ligger i dag på 42 prosent. I tillegg vil jeg trekke inn kvinneandelen blant statssekretærer, og se hvordan prosentfordelingen er.

Det er gjort relativt liten forskning på den politiske arbeidsdelingen mellom kvinner og menn i topp-politikken, i Norge og de andre nordiske land. Jeg vil videreføre Hege Skjeie (1992) sin undersøkelse om kvinnelige statsråder, som belyser kjønnsfordelingen i den andre Brundtland-regjeringen. På regjeringnivå, er det ikke gjort noen systematiske studier som kan belyse rekrutteringen av kvinner til statsrådsposter eller statssekretærposisjoner over tid. Statssekretærposisjoner har aldri vært verken kartlagt eller analysert.

Metoden som blir benyttet vil derfor være mest kvantitative data som offisiell statistikk, offentlige dokumenter og tidligere forskning. Dette fordi det ikke har vært noe forskning på feltet før. Jeg vil utdype med kvalitativ data i kapittel fem.

1.2 Den politiske betydningen av kjønn

Den første statsvitenskapelige publikasjonen som tok for seg kvinner i norsk politikk er boken *Kvinner i norsk politikk* av Ingunn Norderval Means. Den kom ut i 1973 og var den første kartleggingen av kvinner i lokal og nasjonal politikk. Means intervjuet blant annet kvinnelige kommune- og bystyremedlemmer og stortingsrepresentanter. Kvinnerepresentasjonen på Stortinget hadde økt til nesten ti prosent. Men dette gjenspeilet seg ikke i samfunnsforskningen, og dette tar hun opp i innledningen sin:

”Det underlige er likevel at så lite oppmerksomhet har vært rettet mot kvinners politiske deltakelse og deres rekruttering til de lovgivende forsamlinger. Samfunnsforskerne nøyer seg med å konstantere at kvinner er mindre interessert i politikk enn menn, er mindre flinke til å besøke valgurnene, og utgjør en stadig mindre andel av de virkelige innflytelsesrike jo høyere opp man beveger seg i det politiske hierarki. Men vi vet lite om de relativt få kvinnene som har trosset tradisjonen og begikk seg inn på et område som altfor lenge har vært mennenes enemerke.” (Means 1973, 13).

Det neste statsvitenskapelige bidrag av kvinner i norsk politikk kom ikke før i 1977 da Beatrice Halsaa Albrektsen publiserte boken *Kvinner og politisk deltakelse*. Her tar hun for seg kvinners deltakelse på grunnplanet i politikken. Hun analyserer betydningen av politisk deltakelse og om mulighetene for politisk deltakelse, og finner store forskjeller i kvinners og menns politiske aktivitet. Albrektsen kommenterer statsvitenskapen sin fokusering på den offentlige politikk blant annet med å poengtere at:

”Statsvitenskapen beskjeftiger seg mer med det som er enn det som ikke er. Det som ikke er, for eksempel kvinner i den offentlige politikk, problematiseres sjelden. Det spørres ikke om hvorfor kvinner ikke er med, hvorfor vi er usynlige – eller om hvilke konsekvenser vårt fravær måtte ha. Statsvitenskapen har for en stor del konsentrert seg om offentlig politikk og lederskap. Her glimrer kvinner først og fremst med sitt fravær – og dermed faller de utenfor analysene.” (Albrektsen 1977, 46).

I litteraturen er det få som har kommet inn på hvilke departementer kvinner har blitt tildelt som statsråder og statssekretærer. Det nevnes ofte hvor stor kvinneandelen er i regjeringer, men det er fokusert lite på hvilke departementer de kvinnelige ministrer blir tildelt. Den første som gjorde en mer systematisk studie av dette, med da med henhold til fordelingen av kvinner og menn mellom ulike stortingskomitéer, er Torild Skard. Dette er utdypet i boken *Utvalgt til Stortinget. En studie av kvinners frammarsj og menns makt*, som kom ut i 1980. Hun var tidligere stortingsrepresentant, og analyserte de kvinnelige stortingsrepresentanters komitéplassering gjennom stortingsperiodene 1921 til 1977.

Torild Skard kommer også innpå at det tok lang tid før kvinner ble representert blant statssekretærene, men hun utdyper ikke nærmere hvilke departementer kvinnelige statsråder og statssekretær har blitt tildelt. På tross av at den kvinnelige andelen av stortingsrepresentanter har blitt betydelig høyere etter 1977, har dette ikke resultert i flere publikasjoner om emnet. Data for Norge er riktignok blitt publisert i blant annet *Det uferdige demokratiet* og *Likestilte demokratier?*, men de har ikke vært gjenstand for en systematisk analyse.

I 1982 utga Helga Maria Hernes boken *Staten –Kvinner ingen adgang?* Hernes beskriver og analyserer de statlige organer hvor kvinner er underrepresentert. Hun er også en av bidragsyterne i *Det uferdige demokratiet. Kvinner i nordisk politikk* som ble utgitt av Elina

Haavio-Mannila m.fl. (1983). Denne boken er den første komparative forskningen av de nordiske landene og er det første produktet av et samarbeid mellom de nordiske kvinneforskere som studerte kvinners politiske aktivitet.

Det uferdige demokratiet setter fokus på fravær og marginalisering av kvinner i nordisk politikk. Som en konklusjon på perioden før 1983 oppsummerer noen av forfatterne med:

“Stemmeretten har ikke gitt kvinner politisk makt på lik fot med menn. En kan derimot si at kvinners avstand fra og avmakt i det politiske system er forblitt en grunnleggende svakhet ved våre demokratier. Kvinner har formelt sett hatt like rettigheter som menn i mange årtier uten at dette har ført til de endringer i fremherskende ideologier og samfunnsformer som er nødvendige for å gi innhold og slagkraft til kvinners deltakelsesrettigheter. Dette gapet mellom politiske idealer og realiteter er et problem med etiske så vel som maktpolitiske aspekter.” (Halsaa, Hernes og Sinkkonen 1983, 1).

Da Helga Maria Hernes utga *Welfare State and Woman Power* i 1987, var perspektivet vendt fra marginalisering til integrering. Hun spurte blant annet hvorfor de nordiske landene hadde hatt så stor økning av kvinner i politikken. Hernes (1987, 11, 135-136) understreker at kvinnelige politikere i Norden har vært pådrivere i utviklingen av velferdsstaten. Bakgrunnen for at Norge er blitt transformert til et såkalt kvinnevennlig samfunn er at den norske statsformen har vært åpen for en positiv utvikling for kvinner. Dette har gitt muligheter for at det skal kunne bli flere kvinner i topp-politikken. Hernes poengterer at det kvinnevennlige potensialet var et resultat av statsfeminisme, betegnet av kombinasjonen kvinnevennlig politikk ovenfra og kvinners politiske mobilisering nedenfra.

Hernes var en av de få norske kvinnelige statsvitere som hadde stor slagkraft innenfor statsvitenskapens forskning i Norge og Norden på 1980-tallet. Boken er senere ansett for å være et av de viktigste bidragene i debatten om kvinner i norsk og nordisk politikk (Karvonen og Selle 1995, Pateman 1989, Siim 1998, Skjeie 1992 og Wängnerud 1998).

Kvinnelige statsråder ble ikke belyst før i 1992 da Hege Skjeie kom med *Den politiske betydningen av kjønn. En studie av norsk topp-politikk*. Boken tar for seg den kvinnelige andelen av stortingsrepresentanter og statsråder. Hun intervjuet stortingsrepresentanter og statsråder av begge kjønn i den andre Brundtland-regjeringen for å kartlegge hva

kvinnedeltakelsen konkret betyr for politikken innhold. Intervjuseriene ble gjort i 1989, og før storingsvalget i september og Syse-regjeringens tiltredelse. Skjeie (1992, 9) tar for seg kvinnelige statsråder ved ett tidspunkt, i en regjering mellom 1986 og 1989.

Skjeie belyser den skjeve kjønnsfordelingen mellom de ulike departement og ministerposter, men ikke utover denne ene regjeringen. Kvinnelige statsråder i de enkelte regjeringer er ikke fulgt opp i ettertid. Ingen statsviter har studert fordelingen av kvinner og menn blant norske statsråder og statssekretærstillinger over tid. Det er heller ikke gjort noe studier av kvinnelige statssekretærer forut for denne oppgaven. Derfor er navnene til de kvinnelige statsråder og statssekretærer lagt ved, appendiks tabellene 1 og 2.

Boken *Women in Nordic Politics. Closing the Gap*, redigert av Lauri Karvonen og Per Selle, som ble utgitt i 1995 viderefører integreringsperspektivene til Hernes. Den belyser kvinners politiske aktivitet i Norden og fremhever likhetstrekk mellom landene med høy deltakelse av kvinner i politikken, og spørsmålet om gapet mellom kvinner og menn i politikken reduseres.

Kjønn og politikk er den andre utgivelsen som kom i 1995, og er redigert av Nina C. Raaum. Den tar opp endringer i norske kvinners politiske innflytelse, blant annet gjennom historiske analyser av kjønnsdebatten og valgordningens betydning for kvinners representasjon. Bidraget fremhever integrering av kvinner, men den gir også innblikk i de større geografiske variasjonene for kvinners politiske representasjon i Norge.

Lena Wängnerud (1998) har tatt for seg de kvinnelige parlamentsmedlemmene i Sveriges Riksdag i *Politikens andra sida. Om kvinnorepresentation i Sveriges riksdag*. Her plasserer hun parlamentskomitéene inn i såkalte produksjons- og reproduksjonskategorier, for å studere hvor kvinnelige parlamentsmedlemmer er i flertall og mindretall gjennom flere perioder. Jeg vil benytte hennes produksjons- og reproduksjonskategoriseringsskjema og plassere de kvinnelige stortingsrepresentanter, statsråder og statssekretærer inn i de samme kategoriene. På denne måten vil jeg kunne se på hvilke områder kvinner er over- og underrepresentert.

Likestilte demokratier? Kjønn og politikk i Norden ble utgitt i 1999 og gir et komparativt bilde av kjønn og politikk i de nordiske landene (Bergqvist m.fl. 1999). Boken er oppfølgeren til *Det uferdige demokratiet*. Den innbefatter mange av de områdene hvor kvinner har vært uvanlig framgangsrike, men går ikke nærmere inn på kvinners innpass i stortingskomitéer,

ministerposter og statssekretærposter. I appendikset er det derimot tatt med en prosentvis oversikt over kvinnelige statsråder i de enkelte nordiske land fra 1970 til 1999 (Bergqvist m.fl. 1999, 279ff.). Boken gir mange nye perspektiver på kvinner i nordisk politikk, og den representerer noe nytt gjennom å framheve så vel forskjeller som likheter mellom de nordiske landene.

Skandinaviske forskere er uenige om hvordan kvinners integrasjon i det politiske liv skal tolkes. En tolkning har vært at kvinners deltakelse og representasjon i det politiske liv og i de politiske institusjoner ikke har endret kvinners politiske innflytelse og makt. Denne tolkningen er representert med Yvonne Hirdmann (1990, 79) og basisen for kvinners politiske marginalisering er kvinners strukturelle maktesløshet, "*den jernharde genuslov*". Hege Skjeie (1992, 33) hevder at deltagelse og representasjon er et vesentlig gode i seg selv og kan ses som en vesentlig forutsetning for makt og innflytelse. I det perspektiv har kjønnsoppdelingen i det politiske liv fått en ny betydning i Skandinavia.

Norge fikk lov om likestilling i 1978. Lovens formål var å fremme likestilling mellom kjønnene og særlig bedre kvinners stilling ved å legge til rette for likestilling mellom kjønnene¹ (likestillingsloven 1978, paragraf 1). Bakgrunnen var at kvinner i praksis hadde langt dårligere mulighet enn menn til å nyttiggjøre seg sine formelle rettigheter fullt ut. Videre var det et argument at kvinner har det gjennomgående dårligere enn menn på viktige områder som utdanning og arbeidsmarked. Formålet med å lage en egen generell likestillingslov var å øke bevisstheten om de kjønnsforskjeller som eksisterte i samfunnet (Odelstingsproposisjon 1977-78, 5-6).

Kontroversene rundt likestillingspolitikken, før som nå, skyldes for en stor del brytning mellom ulike kjønnsnormer og likestillingsidealer. To hovedtradisjoner har stått mot hverandre. Den ene fremhever likhet og rettferdighet, og forutsetter at kjønnene gjennomgående er mer like enn forskjellige. Likestilling er da primært et spørsmål om å realisere like vilkår juridisk og praktisk sett. Den andre tradisjonen bygger på en komplementær forståelse av kjønn: Kvinner og menn representerer forskjellige egenskaper, verdier og erfaringer, som lar seg forene med et likeverdig forhold mellom kjønnene (Skjeie 1999, 110). I dag anser en i Norden at kvinnerepresentasjon i parlamentene handler om mer

¹ Trådt i kraft i 1979 (Bergqvist m.fl. 1999, 300).

enn en fordeling av kvinner og menn. Kvinner har interesser og erfaringer som har betydning for samfunnet og parlamentet (Wängnerud 1998, 22). Denne forskjellsretorikken, som Hege Skjeie (1999, 110) kaller den, er interessant nok brukt for å legitimere både ekskludering og integrering av kvinner (Raaum 2001, 158). Det er tankevekkende at kvinnelig fravær (og mannlig dominans) i Storting og regjering før 1970 ble legitimert med henvisning til kvinners egenart, mens forskjellsretorikken senere er brukt med omvendt fortegn, som argument for å styrke kvinners integrasjon i politikken (Skjeie 1999, 110).

1.3 Avgrensning og de kommende kapitler

I oppgaven velger jeg å ta for meg den topp-politiske ledelse på regjeringsnivå og stortingsnivå. På regjeringsnivå er topp-politiske ledelse begrenset det til å gjelde statsråder og statssekretærer, og utelater personlige sekretærer og personlige rådgivere. Fra 1992 fikk de fellestittelen politiske rådgivere (Andenæs 1991, 170 og Berggrav 1994, 103). På stortingsnivå er de kvinnelige stortingsrepresentantene i stortingskomitéer tatt med og jeg kommer kort inn på kvinnelige parlamentariske ledere og Stortingspresidenter.

Tidsavgrensningen er fra 1945 til 2002 fordi den første kvinnelige statsråden ble utnevnt i 1945. For statssekretærene har jeg data for perioden fra 1971 til 2002, ettersom den første kvinnelige statssekretæren ikke ble utnevnt før i 1971. Ellers inkluderer jeg kvinnelige stortingskomitémedlemmer fra 1945 til etter siste stortingsvalg i 2001.

Den empiriske analysen er avgrenset til Norge. Bakgrunnen for dette er at det har vært lite forskning på hvilke departementer kvinnelige statsråder har ledet. Når det gjelder statssekretærer har det ikke vært noe forskning på emnet tidligere. Ettersom dette er et helt nytt felt, medfører det at det er lite litteratur om temaet. I tillegg har det vært svært arbeidskrevende å få tilgang til komparative data over en såpass langt tidsperiode. Jeg velger derfor bare å konsentrere meg om Norge og ikke sammenligne med et eller flere land. Min hensikt i å fremme denne analysen er å kartlegge om det er en forskjell mellom hvilke departementer og områder kvinner er representert i på det politiske topp-plan.

Videre i oppgaven vil jeg i kapittel 2 avklare mitt teoretiske utgangspunkt. Her vil jeg utdype Lena Wängnerud sitt produksjons- og reproduksjonskategoriseringskjema. Jeg diskuterer

teorier om kvinneintegrasjon i topp-politikken, og her vil også den politiske arbeidsdelingen mellom kjønnene bli tatt med, slik den kommer til uttrykk langs to dimensjoner; den vertikale og den horisontale.

I kapittel 3 tar jeg opp de metodene som jeg vil bruke i analysen. Jeg har operasjonalisert stortingsrepresentanter og embetene; statsråd og statssekretær, og går i dybden på disse begrepene. Kapittel 4 skisserer den historiske bakgrunnen for kvinner i topp-politikken. Jeg har brukt Stein Rokkan sin terskelmodell for å vise den historiske utviklingen. Bakgrunnen for kvinnelig stemmerett er tatt med for å kartlegge prosessen forut for den allmenne stemmerett og valgbarhet. Jeg har også tatt for meg andre viktige politiske hendelser som blant annet den første kvinnelige stortingsrepresentant, partileder, parlamentarisk leder og Stortingspresident.

I kapittel 5 har jeg tatt for meg den vertikale segregeringen som omfatter statsråder og statssekretærer. Her vil den historiske oversikten over kvinneandelen av statsråder og statssekretærer fra 1945 til 2002 bli gitt. De forskjellige regjeringskonstellasjonene vil også kort bli utdypet.

Kapittel 6 vil dekke den horisontale segregeringen. Resultatene mine vil bli plassert i Lena Wängneruds produksjons- og reproduksjonskategoriseringsskjema. Skjemaet vil vise om kvinnelige statsråder, statssekretærer og stortingsrepresentanter er over- eller underrepresentert i produserende eller reproduserende områder innenfor politikken. Avslutning og konklusjon følger i kapittel 7.

2 TEORI

2.1 Innledning

I forskningsdebatten de siste tjue årene har det utkrystallisert seg tre overordnede tilnæringsmåter til kjønns mønstrene i politikken. Den ene uttrykkes sjelden direkte, men går ut på at kvinner og menn er likestilte og at det politiske system stort sett er kjønnsnøytralt, det vil si at kvinner ikke møter andre hindringer enn det menn gjør. De to andre tilnæringsmåtene representerer systemorienterte og strategiorienterte forklaringsmodeller. Begge modellene har utgangspunkt i at kjønn har en betydning for politisk aktivitet (Wängnerud 1998, 44).

Jeg skal kort utdype noen overordnede perspektiver før jeg går nærmere inn på teorier som knytter seg til den vertikale og horisontale kjønnssegregeringen i politikken. Videre vil jeg ta for meg den vertikale segregeringen som vil bli representert med Stein Rokkans terskler og tilbud- og etterspørselsmodellen. For den horisontale dimensjonen med kjønns spesifikk arbeidsdeling vil segregeringsteorier og Lena Wängneruds produksjons- og reproduksjonskategoriseringsskjema bli trukket fram.

2.2 Overordnede perspektiver

Systemorienterte forklaringsmodeller konsentrerer framstillingen om usynlige normer som innordner kvinner og menn i et statushierarki, og fremhever at det finnes en kjønnsmaktsordning som særlig rammer kvinner. Modellene belyser valgsystemets betydning, som en av de viktigste forklaringsfaktorer. Et proporsjonalt valgsystem har vist seg å være mer fordelaktig for kvinner enn et flertallssystem. Andre faktorer som spiller inn for å få en høy kvinnerepresentasjon i et parlament er store valgkretser, bruken av partilister og lav sperregrense til parlamentet (Lovenduski og Norris 1993, Matland 1995a og Wängnerud 1998, 20).

På 1970-tallet stod de såkalte patriarkalsktheoriene sentralt (Haavio-Mannila m.fl. 1983). En nyere variant av disse teoriene er genussystemteorien fremfor alt formulert av Yvonne Hirdman. Hirdman (1990, 76) sin teori om genussystemteorien tar sikte på å synliggjøre hvilke mekanismer som opprettholder en ujevn relasjon mellom kjønnene i et forhold der de formelle rettighetene er like. Siden siste halvdel av 1980-tallet har det vært en tiltagende diskusjon om genusteorier, hvor en vil gjøre kjønn til samme kategori som rase, klasse og nasjonalitet. På denne måten vil en prøve å tydeliggjøre det maktforholdet som eksisterer mellom kjønnene og reproduksjon av kvinners underordning. Kjønnsmønsteret får dermed også et manifestert uttrykt for genussystemteoriens usynlige kraft (Wängnerud 1998, 45).

Genussystemteorien står ikke for noe fast begrep, men brukes løselig i debatten om makroteorier. Det er to grunnleggende logikker i genussystemteorien; atskillelse og hierarki. Den første handler om ulikheter, hvor den holder "det mannlige" og "det kvinnelige" atskilt og er opprinnelsen til den tradisjonelle arbeidsdelingen mellom kjønnene. Som den horisontale segregeringen representerer. Den andre handler om makt, og betyr at "det mannlige" vurderes som viktigere enn "det kvinnelige". Her slår den vertikale segregeringen inn. Med dette menes at kvinners områder rangeres lavere i makthierarkiet enn menns områder. Til sammen utgjør disse to logikkene den "*jernharde genuslov*" som forårsaker forskjeller i kvinners og menns makt (Hirdman 1990, 76-79). Yvonne Hirdman mener at ett av de aller viktigste innslagene i kjønnsmaktsordningen er at virksomheten til kvinner og menn holdes fra hverandre. Hun kaller det for et dikotomisk prinsipp. Hun tydeliggjør sitt syn gjennom å si at de plasser som tildeles kvinnelige politikere innen "*beskyttende*" eller "*reparerende*" område er "*tomme på makt, men fylde av ansvar*" (Hirdmann 1990, 114 og Wängnerud 1998, 45).

Hege Skjeie (1992) er en av kritikerne av genussystemteorien. Hun mener at genussystemteorien definerer en sirkulær argumentasjon; der hvor kvinner finnes, finnes ikke makten – der makten finnes, finnes ikke kvinner. Genussystemteorien kan dermed tolkes som en konspirasjonsteori. Christina Bergqvist (1994) viderefører denne kritikken og mener at genussystemteorien overbetoner det strukturelle, uten å ta hensyn til kvinner og menn som aktører i det politiske system. Samlet sett kan man si at disse kritikerne av genussystemteorien legger vekt på at spørsmålet om makt i politisk sammenheng må være et åpent spørsmål. Det er et empirisk spørsmål om kvinner har mindre innflytelse på den politiske arenaen enn menn, og alle kjønnsforskjeller kan ikke tolkes likt (Oskarson og Wängnerud 1995, 25).

En mer institusjonalisert forankret teori om marginalisering av kvinner er jernloven. Den går ut på at andel kvinner synker oppover i hierarkiene: *"jo mer makt, jo færre kvinner"* (Dahlerup og Haavio-Mannila 1983, 247, Holter 1981, Raaum 1999b, 130, Skard og Haavio-Mannila 1983, 95, Skard og Haavio-Mannila 1986, 191 og Siim 1997, 207). Hovedproblemet med jernlovhypotesen er at den er lite egnet til å analysere kvinners posisjon i det politiske systems utvikling over tid. Ut fra dette vil det være mer naturlig å bruke en etterslephypotese på utviklingen over tid og ulike terskler, stadier (Raaum 1999b, 131 og Rokkan 1970). Etterslephypotesen er utledet fra Stein Rokkan (1987) sin terskelmodell, som blir nærmere beskrevet i punkt 2.3.3.

En alternativ teori er teorien krympende institusjoner. Den går ut på at kvinner overtar de posisjonene som har blitt mindre sentrale for menn som utgangspunkt for makt og innflytelse. Det vil si at *"kvinner kommer inn der makten går ut"* (Holter 1981, 76). Denne forklaringen kan være for kategorisk. En innsigelse er at menn er i flertall på denne arenaen. Utviklingen vil dermed ikke ramme kvinner. Andre hevder at vi trenger mer forskning for å vurdere omfanget og konsekvensene av endringene (Raaum 1999a, 40). Krympende institusjonsteorien har fått mindre betydning de siste tiårene. Kvinner er sterkest mobilisert innen sektorer som står for det meste av veksten i velferdsstaten. Slik sett kan vi like gjerne argumentere for at kvinner er integrert i ekspanderende, og ikke i krympende institusjoner (Raaum 1999b, 132). Anne-Dorte Christensen (1999, 81) mener at det på grunn av kvinners generelle integrasjon i politikken de siste tiårene, har medført at det ikke er representativt med teorier som krympende institusjoner. Hege Skjeie (1992, 97) har trukket fram at det ikke eksisterer en overbevisende empirisk base for påstanden om at kvinner har arvet menn sine mindre viktige posisjoner. Skjeie hevder at myten om krympende institusjoner bare representerer en måte å redusere kvinners kamp for å oppnå likestilling i politisk representasjon.

Felles for de strukturelle tilnæringsmåtene er at de har en indirekte effekt på kvinnerepresentasjonen. Politiske mål eller midler er relevant, og flere kvinner i beslutningsposisjoner er en følge av at alt annet er forandret. Nyere forskning har påpekt at de systemorienterte forklaringsmodellene er utilstrekkelige (Wängnerud 1998, 21).

Marginalisering beskriver fordelingen mellom makt og innflytelse innenfor ulike institusjoner. Teorien tar for seg nye former for kjønnsmessig arbeidsdeling, som fortsatt gir menn fordeler og påfører kvinner ulemper (Skjeie 1992, 24). Kvinner er kategorisk plassert utenfor den konvensjonelle politikken. Teorien beskriver arbeidsområder hvor menn har fordeler og kvinner kommer dårligere ut. Dette er overført til politikken (Skjeie 1992, 129). Av den kritikken som er rettet mot tesen om krympende institusjoner og kvinners marginalisering i politikken, kan en trekke fram at en undervurderer aktørenes muligheter til å handle. Maktstrukturer ser ulike ut og det er viktig å analysere hvor ulike institusjonelle arrangementer både begrenser og muliggjør kvinners deltakelse og representasjon (Bergqvist 1999, 8).

Strategiorienterte forklaringsmodeller har mer fokus på bevisste handlinger og politiske aktører. De framhever at politikken og de politiske institusjoner har en viss autonomi som muliggjør positive forandringer i maktrelasjonen mellom kjønnene (Bergqvist 1999, 8). Disse modellene fokuserer på bevisste handlinger som utføres for å oppnå et visst resultat. Implisitt i de strategiorienterte forklaringsmodeller er at kvinners mulighet til å oppnå makt og innflytelse ikke skal tas for gitt. Det kan finnes hindre, i følge Lena Wängnerud (1998, 29, 41, 44), som gjør at kvinner blir særbehandlet på en negativ måte på grunn av at de er kvinner.

Mange forskere har presisert at tanken om bevisste valg er det sentrale i de strategiorienterte forklaringsmodellene. I forlengelsen av dette har enkelte forskere betonet at det har stor betydning hvor mange kvinner som er med i politikken. Først når kvinner utgjør en viss andel eller kritisk masse i politikken kan de øve særlig innflytelse i de politiske beslutningsprosessene. Drude Dahlerup (1989) har for eksempel poengtert at kvinner først utgjør en kritisk masse når de er representert med omkring 30 prosent i politikken (Dahlerup 1989, 260-261 og Wängnerud 1998, 47).

Drude Dahlerup (1988, 296) understreker at minoriteter, som kvinner er i politikken, kan lykkes med å forandre innholdet i politikken bare de blir mange nok:

”A critical act is one which will change the position of the minority considerably and lead to further changes. Most significant is the willingness and ability of the minority to mobilize the resources of the organization or institution to improve the situation for themselves and the whole minority group.” (Dahlerup 1988, 296).

Andre forskere, som Helga M. Hernes (1987) har på liknende måter framhevet at kvinner har vært viktige pådrivere bak oppbyggingen av velferdsstaten. Poenget med de strategiorienterte forklaringsmodeller er at de vender seg mot strukturelle teroier som hevder at det kvinnelige alltid er underordnet det mannlige. Samlet sett er det rettet kritikk mot de systemorienterte og strategiorienterte forklaringsmodeller. En av kritikkene er at forklaringsmodellene er utilstrekkelige når det gjelder å forklare forandringer som finner sted over tid (Wängnerud 1998, 29).

Mer nyanserte modeller kan relateres til den vertikale og horisontale segregeringen i sammenligning generelt og politikk spesielt. Vertikal og horisontal segregering er en inndeling som blir brukt innenfor politikken for å beskrive maktforholdet mellom menn og kvinner (Dahlerup og Haavio-Mannila 1983, 247, Johansson 2001, 88-91, Raaum 1999a, 66 og Skjeie 1992, 25). Hvilken innvirking har dette for kvinner i topp-politikken?

2.3 Vertikal segregering –maktpyramidene

Vertikal segregering gjelder nivåer, det vil si tilgang til posisjoner i de politiske hierarkier. Ut fra jernloven skulle det være færre kvinner i regjeringen enn i parlamentet og færre kvinner i nasjonal politikk enn i lokalpolitikk (Bergqvist m.fl. 1999, 269-290, Dahlerup og Haavio-Mannila 1983, 247, Skard og Haavio-Mannila 1983, 95, Skard og Haavio-Mannila 1986, 191, Siim 1997, 207 og Wängnerud 1998, 46). I Norge har denne maktpyramiden vært snudd på hode og kvinner har som regel vært bedre representert nasjonalt enn lokalt (Matland 1995b, 298 og Raaum 1999a, 37).

Loven om økende ulikheter er svært generell og jeg skal derfor bruke Stein Rokkan sin terskelmodell om politisk mobilisering som analytisk utgangspunkt for å beskrive kvinners politiske integrering. Terskelmodellen viser hvilke stadier, eller terskler, som kjønnene har måttet overstige i den politiske mobiliseringsprosessen i et demokrati (Rokkan 1987, 274-275). Ved å bruke terskelmodellen vil man få en historisk oversikt over hva som har påvirket kvinners inntreden i politiske posisjoner frem til i dag (Nagel 1995 og Rokkan 1987).

Rokkan identifiserte fire terskler som nye velgergrupper måtte overskride for å oppnå en fullstendig integrasjon i parlamentarisk politikk:

1. Legitimering
2. Inkorporering/innlemmelse
3. Representasjon
4. Utøvende makt

Jeg skal kort beskrive de fire tersklene før jeg utdyper hvilke faktorer som påvirker overskridelsen av tredje og fjerde terskel, det vil si kvinners representasjon i lovgivende og utøvende organer.

2.3.1 De fire tersklene

Rokkans første terskel er legitimering og dreier seg om å få tilgang til det offentlige rom med sine interesser. Muligheten til organisering og til å rette kritikk mot de styrende er her det avgjørende. På 1800-tallet hadde ikke kvinner adgang til de samme rettigheter og muligheter som menn til å samles og tale sin sak. I Norge ble ytringsfriheten innført ved Norges Grunnlov i 1814. Før 1814 hadde det vært debatter om opphevelse av den diskriminering kvinner ble utsatt for i litteraturen og på den offentlige arena. Grunnloven medførte derimot ikke til større oppmerksomhet eller de store debatter om kvinners situasjon i samfunnet. Først fra midten av 1800-tallet fikk kvinnesaken et større omfang og støtte i den offentlige sfære og ble etter hvert fulgt opp av Stortinget (Nagel 1995, 57). Som jeg vil komme tilbake til i kapittel 4 var kvinnesaks- og stemmerettsforeninger sentrale organisasjoner med henhold til å legitimere politiske rettigheter for kvinner.

Den andre terskelen gjelder inkorporering eller innlemmelse, og gjelder fra innføring til stemmerett og valgbarhet i valg, som den faktiske realisering av rettigheter gjennom deltakelse i valg (Nagel 1995, 60-61 og Rokkan 1987, 275). Retten til å avgi en stemme er den grunnleggende måten å ytre politiske meninger på. Etter at kvinner fikk allmenn stemmerett i 1913 har det vært en gradvis økning i kvinners valgdeltagelse og kjønnsforskjellene i valgdeltakelse ble først utjevnet på slutten av 1930-tallet, se tabell 4.1.

Stein Rokkans tredje terskel dreier seg om hvor høye de opprinnelige barrierene for nye bevegelser var mot representasjon. Barrierene ble lavere og kravene ble senket for å få plass til nye grupper på Stortinget. Han var videre opptatt av valgordningen med flertallsvalg og forholdstallsvalg og hvilken innvirkning valgordningen hadde for de nye gruppene. For kvinners del resulterte forholdstallsvalg til at det ble valgt inn flere kvinner i kommunestyrene og på Stortinget (Nagel 1995, 67 og Rokkan 1987, 275).

For at kvinner skal bli representert på Stortinget må derimot kvinner være mer politisk aktive enn bare å stemme. Kvinner må være politisk aktive, bli representert og bli valgt av et parti. De norske kvinner har brukt lengre tid enn de andre nordiske kvinner, med unntak av Island, til å bli representert i parlamentet. Norge kom ikke opp på de andre nordiske lands nivå før på begynnelsen av 1970-tallet, se kapittel 4.

Den siste terskelen er utøvende makt. Terskelen gjelder integrering og går ut på at den parlamentariske styrken kunne omformes til direkte innflytelse på de offentlige beslutningsprosessene gjennom deltakelse i de utøvende organene. Med dette omfattes adgangen til statsrådsembete (Nagel 1995, 70-71). Jeg vil her legge til statssekretærembetet som en del av den utøvende makt videre i oppgaven.

2.3.2 Representasjon – betydningen av tilbud og etterspørsel

Flere forhold påvirker kvinnerepresentasjonen i Storting og i regjering. Det må for det første være kvinner som har kompetanse og vilje til å ta vervene. Hvis kvinner skal være representert må det være mange nok kvinnelige kandidater å velge blant. Kvinners motivasjon er nødvendig, men ikke tilstrekkelig. Det må også finnes politisk vilje til å velge kvinner.

Pippa Norris og Joni Lovenduski (1995, 14ff.) skisserer en tilbud- og etterspørselsmodell som et analytisk rammeverk for å forstå faktorer som influerer på utvelgelsesprosessen. Tilbud- og etterspørselsmodellen belyser hvordan en velger ut de som skal være partienes representanter i parlamentet. Tilbudet og etterspørselen er samhandlende faktorer, og som gjensidig avhenger av hverandre.

Tilbudet av kvinnelige kandidater går ut på at det er kvinner som har ressurser og motivasjon til å delta i politikk og valgprosess. Dette kan begrense kandidater som ikke anses, av egen oppfatning eller andres, til å ha de rette eller nok ressurser og motivasjon til å være politisk aktiv. En oppfattelse, som Norris og Lovenduski fremmer, er at den andelen av kvinner som er aktive innenfor de folkevalgte organer, reflekterer den gruppen av kvinner som faktisk vil være politisk aktive. Dermed er det ikke et underskudd av kvinnelige kandidater til å velge ut fra, men heller at kvinner er mindre politisk aktive enn menn (Norris og Lovenduski 1995, 14-15).

Etterspørsel av kvinnelige kandidater avgjøres av to faktorer. Den første er partiene, som må nominere kvinnelige kandidater på partilistene. Her vil forutsetningen ofte være de kvinnene som er medlemmer av partiet. Den andre er velgernes vilje til å stemme på kvinnelige kandidater, og ikke stryke dem ved valg (Norris og Lovenduski 1995, 14-15). Partiene kan bruke flere strategier for å styrke den politiske rekrutteringen av kvinner.

Joni Lovenduski (1993) har fremmet tre strategier som kan brukes for å øke kvinners politiske deltakelse. Den ene er at partiprogrammet kan dekke politiske områder som kvinner er engasjert i. Offensiv strategi er den andre som går ut på å fremme kvinner til å bli politisk aktive gjennom oppmuntring og skoloring. Den siste er den meste radikale og gjelder bruken av kvotering innenfor partiledelsen og på valglister. Her kan kumulering også tas i bruk (Heidar og Raaum 1995, 167).

Vi kan skille mellom to former for kvotering i de politiske partier. Den første formen er kjønnskvoltering som retter seg mot valg innenfor det representative demokrati. Her gjelder det kvotering ved offentlige valg, hvor de konkrete kvoteringsordningene er tilpasset valgsystemet i de enkelte land. Denne formen for kvotering kalles kandidatkvoter. Den andre er kjønnskvoltering som retter seg mot partidemokratiet. Det er her tale om en "intern" kvotering i partienes egne organisasjoner, med en kjønnsbalanse på 40-60 prosent. Denne form for kvoter kalles partikvoter. Den første av disse formene er primært for å fremme kvinners politiske representasjon, mens den andre er mer for å integrere kvinner inn i partiapparatet (Christensen 1999, 75-76).

I dag er Norge det land i Norden hvor kjønnskvoltering er mest utbredt, og hvor en har rettet seg konsekvent mot både partiorganisasjoner og den politiske representasjon. Det er blitt en

velutviklet tradisjon for bruk av kjønnskvoeringsregler i de politiske partiene og ved offentlige valg (Christensen 1999, 79).

Pippa Norris og Joni Lovenduski (1995, 15ff.) beskriver en rekrutteringsstige som viser hvordan utvelgelsesprosessen av parlamentsmedlemmer foregår. Tilpasser en stigen til norske forhold gjelder den rekrutteringen til norske stortingsrepresentanter, statsråder og statssekretærer. Basen vil her være velgermassen og fra velgermassen ”skilles det ut” medlemmer til de enkelte partier. Partieliten til fylkene blir dermed valgt ut og fremmet videre til stortingsvalget. Når stortingskandidater er valgt til stortingsrepresentanter, vil grunnlaget for å bli forespurt til en statsrådspost være til stede. Når statsråder og statssekretærer ikke har bakgrunn som stortingsrepresentant, vil rekrutteringsprosessen være annerledes, men kandidatene er, med få unntak, fra partieliten sentralt eller lokalt (www.stortinget.no).

Pippa Norris (1996, 213) mener at partienes ideologier har betydning for etterspørsel og rekruttering av kvinner i topp-politikken. Hun hevder at høyresiden ikke har en så høy prioritering for å få flere aktive kvinner i partiet, som venstresiden har. Andre forskere har fremmet lignende forklaringer der valgordningen er avgjørende for andel av kvinners politiske representasjon. Særlig har den nordiske proporsjonale valgordningen vært utslagsgivende for norske kvinners relativt høye representasjon (Matland 1995b, 297). Ved å se på arbeiderpartiregjeringer og koalisjonsregjeringer skal jeg i kapittel 5 se om Norris sin teori er tilfelle for norske statsråder og statssekretærer. Har de partiene som har tradisjon for kjønnskvoering rekruttert flere kvinner enn partier som ikke har det?

2.3.3 Kritikk av terskelmodellen

Birte Siim (1997, 212-213) har kritisert både terskelmodellen og etterslepshypotesen for å være en tese der kvinners mobilisering er en automatisk prosess. Hun mener blant annet at Anne-Hilde Nagel og Nina C. Raam ved å bruke terskelmodellen gir et uriktig bilde av utviklingen i norske kvinners politiske mobilisering i etterkrigstiden.

Siim (1997, 213) utdyper dette med at modellen tilsier at de eksisterende kjønnsforskjeller utlignes slik at menn og kvinner skal være representert med en andel på 50 prosent hver.

Modellen innfrir ifølge Siim ikke dette. I følge henne ligger det en funksjonell forklaring² under modellen hvor det automatisk forventes at kvinners politiske deltakelse skal øke, og ende opp som likeverdig med menns politiske deltakelse. Hun mener at det ikke er tatt høyde for endringer i de politiske institusjoners kultur eller for kvinners deltakelse og holdninger. Siim hevder at kvinners økende politiske integrasjon er resultatet av et samspill mellom kvinners politiske ”*empowerment*” eller myndighet og en bevisst politisk fokusering på å få kvinner inn i det offentlige liv i Skandinavia. Den politiske utviklingen er dynamisk og vil endre seg over tid, og den kan gå begge veier for kvinner. Den politiske deltakelse har i dag vesentlige kjønnsforskjeller på de forskjellige politiske arenaene som politiske partier, parlament og regjering.

Ann-Dorte Christensen og Nina C. Raam (1999, 25) innrømmer i sitt motsvar til Birte Siims kritikk at premissene bak modellen antakelig ikke har vært tilstrekkelig klargjort. Modellen forholder seg bare til det institusjonaliserende politiske system, og vil derfor bare være begrenset til deler av kvinnemobiliseringen. Automatikken ligger kun i at overskridelse av en barriere før eller senere vil føre til press mot den neste terskel. Christensen og Raam understreker at tidspunktet for overskridelse av tersklene nettopp er avhengig av kontekstuelle rammebetingelser. Variasjoner i strukturelle, kulturelle og politiske faktorer vil innebære at de politiske prosessene blant kvinner varierer betydelig på tvers av landegrensene. Stein Rokkan har selv presisert at det varierer fra system til system når tersklene overskrides. Ved de ulike terskler er det ulike mobiliseringsforløp som medfører overgang til den neste terskel. Styrken til Rokkans terskelmodell er nettopp den nære tilknytningen til det neste nivået som er institusjonalisert i det moderne representative demokrati.

Siden terskelmodellen er en empirisk avledet og åpen modell sier den ikke at prosessen går automatisk. Den retter seg derimot mot både mulighetsstrukturer og aktørperspektivet. En overskridelse av tersklene er betinget av et komplekst sett av strukturelle, kulturelle og politiske rammebetingelser, så vel som av prioriteringer til politiske aktører. Innenfor de til enhver tid gjeldende ramme- og mulighetsstrukturer, har politiske aktører en viss autonomi (Raam 1999b, 45).

² Påstander der forekomsten av visse deler i en helhet forklares med den funksjon de fyller for å bevare helheten (Østerud m.fl. (red.) 1997, 48).

I senere arbeid antyder Nina C. Raaum (2001, 161) at det kan være mer dekkende å si at kvinner må passere fem, og ikke fire terskler. Med dette mener hun at kvinner, til forskjell fra menn, må gjennom to legitimeringsfaser: Én i forkant av stemmeretten før 1913, og én i forkant av politisk representasjon og beslutningsmakt før 1970-tallet. Kvinner kom ikke inn i de politiske beslutningsorganer før den nye kvinnebevegelsene satte krav om representasjon på den politiske dagsorden fra siste halvdel av 1960-tallet.

2.4 Horisontal segregering

Horisontal segregering innebærer at kvinner og menn blir integrert på ulike saks- eller arbeidsområder i politikken. Skillet er størst innenfor to områder. Det første området er det som anses som kvinnelige, ”myke”, som utdanning, kultur, helse og sosial omsorg. Det andre området er typiske mannlige, ”harde”, som økonomi, produksjon, forsvar og teknikk. Denne horisontale segregeringen finner man i komitésystemet på Stortinget. Innenfor forskningen har det blitt fremmet synspunkter der de nevnte kvinnelige og mannlige politikkområder er forbundet med henholdsvis mindre og mer makt og innflytelse. Dermed blir de horisontale skillene en tydeliggjøring av nivåforskjeller (Dahlerup og Haavio-Mannila 1983, 247, Hirdmann 1990, 94 og Raaum 1999b, 37-38).

Betegnelse ”myke” og ”harde” sektorer, områder eller departementer er mye brukt i teorien (Bergqvist 1994, 20, Raaum 1995b, 91, Selle og Berven 2001, 23, Skard og Haavio-Mannila 1986, 191, Siim 1997, 208 og Skjeie 1992, 105). Kvinner er mest aktive innen sektorene utdanning-, helse- og sosialpolitikk, de såkalte ”myke” sektorene. Menn er mer aktive i de ”harde” sektorene som forsvar, næring og finans. Segregering blir synlig ut fra hvilke interesseområder kjønnene har og at kvinner integreres på ulike områder enn menn (Raaum 1999b, 66 og Skjeie 1992, 25). Yvonne Hirdman (1990, 95) tok dette opp i den svenske maktutredningsrapporten:

”Naturligtvis opererar internsegregeringens mekanismer också inom det politiska området, vilket framföralt innebär att kvinnliga politiker företredsvis finns samlade kring konsumentpolitik, socialpolitik, kulturpolitik och andra ’vårdande’ eller ’reparerande’ politiska områden, medan deras frånvaro är markant vad gäller t.ex. försvarspolitiken.”
(Hirdman 1990, 95).

Flere forskere bruker bevisst andre begreper enn segregering³ for å ta avstand fra en a priori rangering av ”kvinnelige” og ”mannlige” politikkområder. Lena Wängnerud (1998, 43, 54) bruker begrepet kjønnsmonster for på den måten å unngå et forventet resultat som anses som negativt av samfunnet. Hege Skjeie (1992) bruker derimot de ”myke” politikkområder bevisst for å endre den tradisjonelle oppfattelsen av ”myke” og ”harde” politikkområder. Dermed får hun fram at menn og kvinner har sammenfallende interesser innenfor både ”myke” og ”harde” politiske områder. Nina C. Raaum understreker at den store veksten innenfor de ”myke” områdene i velferdsstaten etter den andre verdenskrig er innenfor områder som også har et stort antall mannlige deltakere. Dette kan derimot ikke gi grunnlag for å konkludere med at såkalte ”myke” politikkområder er mindre viktige enn de ”harde” politikkområder (Raaum 1999b, 38-39).

I teorien er uttrykkene reparerende eller reproduserende områder gjennomgående brukt om de områder hvor kvinner er mest representert i politikken (Albrektsen 1977, 76, Beauvoir 1994, Hirdmann 1990 og Skjeie 1992, 105). I litteraturen er det flere betegnelser på produksjons- og reproduksjonsområder. Begrepene ”myke” og ”harde” områder innenfor politikken er én. En annen betegnelse på dette er kvinnelige og mannlige områder. Begrepet ”myke” områder betegner helse, utdanning og familie. ”Harde” områder omfatter det som menn har vært interessert og representert i. Her trekkes områder som finans, forsvar, utenriks og samferdsel inn som typiske (Raaum 1999a, 65-66 og Skjeie 1992, 105).

I *Det uferdige demokratiet* (Skard og Haavio-Mannila 1983, 106-107) ble de svenske sosiologene Rita Liljeström og Edmund Dahlström sine definisjoner for reproduksjon og produksjon benyttet som grunnlag for bokens diskusjon:

”Reproduksjon i økonomisk betydning dreier seg framfor alt om tilbakeføring av arbeidskraft, kapital og råvarer i produksjonen. Reproduksjonen av arbeidskraften innebærer at lønnsarbeideren blir ført tilbake neste morgen og i neste generasjon. Dette har tradisjonelt blitt besørget av husholdningene og har først og fremst vært kvinnens lodd. Industrialismen og den offentlige revolusjonen har likevel gjort at stadig mer av det reproduktive arbeidet er blitt ført over til markedet og offentlige institusjoner. Den sosiale

³ Segregering brukes ofte i andre sammensetninger som eksempelvis apartheid (Raaum 1999b, 37).

reproduksjonssfæren omfatter miljøet omkring hjemmet, bomiljøet, samt arbeidsområdene for omsorg og stell, oppfostring og utdanning utafor husholdningen. Produksjon betyr framstilling av varer og tjenester mot betaling på markedet. Produktivt arbeid finner sted både innen markedet, husholdningene og det offentlige systemet. Men mennene har i de fleste samfunn stått for den delen av det produktive arbeidet som blir registrert, mens kvinnenenes produktive arbeid ofte har forblitt usynlig.” (Liljeström og Dahlström 1981, 32-34).

I *Politikens andra sida* bruker Lena Wängnerud (1998, 43, 54-55) begrepsparet produserende og reproduserende i sin analyse av kvinnelige utskottsmedlemmer, det vil si komitémedlemmer, i Riksdagen i Sverige. Hun har satt begrepene inn i et produksjons- og reproduksjonskategoriseringsskjema. Wängnerud bruker ikke begrepene kvinnelige og mannlige områder innenfor politikken, men henviser til produksjon og reproduksjon. Hensikten hennes har vært å ikke ”stemple” hvilke områder som er kvinnelige og mannlige.

Wängnerud har tatt utgangspunkt i Christina Bergqvist (1994, 44) sin inndeling av de svenske departementene, og Bergqvist bygger igjen på Olof Petersson (1989, 64-66) som skisserer tre stadier i utviklingen av de svenske departementene. Han ser på utviklingen som en historisk prosess, og de tre stadiene er; statens basfunksjoner, infrastruktur og sosial välfärd.⁴ Petersson presiserer at disse stadiene ikke gir et helt presist bilde av den reelle inndelingen, og at det er enkelte avvik.

Lena Wängnerud (1998, 55) har utvidet inndelingen med en ekstra kategori. Den fjerde kategorien omfatter infrastruktur, som er grovt delt inn i kultur/juridik og økonomi/teknikk. Videre i oppgaven vil jeg bruke de norske betegnelsene for de fire kategorier hvor sosial velferd og økonomi/teknikk representerer hvert sitt ytterpunkt. Mellom ytterpunktene er det lagt inn to andre kategorier, kultur/juridisk samt grunnfunksjoner, som i mindre grad forventes å være kjønnspreget, se tabell 2.1.

⁴ Olof Peterssons (1989, 66) definerer statens basfunksjoner med; ”försvars-, finans-, utrikes- og justitiedepartementet, infrastruktur; jordbruks-, miljö- og energi-, industri-, bostads- og kommunikationsdepartementet og social välfärd; utbildnings-, arbetsmarknads- og socialdepartementet.”.

Tabell 2.1. Produksjons- og reproduksjonskategoriseringsskjema

Reproduksjon		Produksjon	
social välfärd	kultur/juridik	basfunksjoner	ekonomi/teknik
<u>utskott</u>	<u>utskott</u>	<u>utskott</u>	<u>utskott</u>
social	kultur	utrikes	finans
socialförsäkring	justitie	försvar	skatte
arbetsmaknad	lag	jordbruk	näring
utbildning	konstitution	bostad	trafik

Kilde: Wängnerud 1998, 56.

Lena Wängnerud (1998, 55-56) har gitt en utdypende beskrivelse av hva de enkelte kategoriene innbefatter. På tross av dette har hun vært usikker på om fordelingen av komitéene mellom de ulike kategorier er korrekt. Hun peker for eksempel på at arbeidsmarketsutskottet, i tabell 2.1, også kan høre til sosial velferd. Hun er også usikker når det gjelder spørsmålet om sosial velferd og om finans-, skatte- og næringsutskottet burde utgjøre en egen kategori. Wängnerud har vært opptatt av å ha fire jevnstore kategorier med utskotter, komitéer, og undergrupper for å kunne få et godt nok sammenligningsgrunnlag. Jeg vil utdype hvordan de norske stortingskomitéer og departement er fordelt på de ulike kategorier i neste kapittel.

2.5 Oppsummering

For å få en oversikt over hvordan kjønnssegregering blant kvinnelige topp-politikere foregår, har jeg gått gjennom noen overordnede perspektiver. Den ene er systemorienterte forklaringsmodeller, hvor genussystemteorien, jernloven, krympende institusjoner og marginalisering er belyst. Den siste er strategiorienterte forklaringsmodeller hvor fokuset har vært på kritisk masse. Begrepene er blitt brukt for å beskrive den politiske utviklingen av kvinneandelen i topp-politikken fra 1970-tallet.

Videre er den vertikale og horisontale kjønnssegregeringen utdypet. Den vertikale segregeringen går ut på tilgang til posisjoner i de politiske hierarkier og er representert med Stein Rokkans terskelmodell. Den består av fire terskler; legitimering, inkorporering,

representasjon og utøvende makt. Tilbud- og etterspørselsmodellen viser at for å få en fordeling av kvinner og menn i politikken må det skje en rekruttering fra begge kjønn. Kritikken mot terskelmodellen er her trukket fram for å tilbakevise at kvinners politiske mobilisering er en automatisk prosess.

I den horisontale kjønnssegregeringen er inndelingen av ”harde” og ”myke” politiske områder gitt, og er videre definert ut i fra henholdsvis produksjon og reproduksjon. Lena Wängnerud har benyttet produksjon og reproduksjon på de politiske områdene. Hun har plassert dem i et produksjons- og reproduksjonskategoriseringsskjema. Her kan en se på fordelingen og sammenligne stortingskomitéer og departementer. Inndeling vil vise hvilke områder kvinners politiske representasjon er over- og underrepresentert.

METODE

2.6 Innledning

Jeg har brukt forskjellige datakilder i oppgaven. Den største delen av kildene om statsråder og statssekretærer er hentet fra utgivelsen *Noregs regjeringar. Statsrådar, statssekretærar, politiske rådgjevarar. 1945-2001* (Statsministerens kontor 2001). For perioden 2001 til 2002 er data hentet fra ODIN sine sider på Internett (www.dep.no/smk/norsk/regjeringen/).

Utgangspunktet for stortingskomitéinndelingene er hentet fra *Stortinget i navn og tall* for periodene 1945 til 2001 (Haffer 1946, 1950, 1954, Stortingets administrasjon 1998, 2002 og Torp 1958, 1962, 1966, 1970, 1974, 1978, 1982, 1986, 1990, 1994). Inndelingen forfatterne benytter, er basert på den inndelingen som var aktuell på Stortinget i de gitte stortingsperiodene. For å kunne sammenligne stortingskomitéer, statssekretærer og statsråder vil jeg anvende den komité- og departementsinndelingen som er i dag.

Den første kvinnelige statsråd kom i 1945, og jeg har derfor valgt den samme perioden for stortingskomitéene, 1945 til 2001. Unntaket her er for statssekretærer. Den første kvinnelige statssekretæren ble ikke utnevnt før i 1971, og perioden vil derfor være fra 1971 til 2002. Jeg vil komme tilbake til dette i kapittel 5.

Nedenfor vil jeg avklare hvordan jeg har klassifisert de vertikale og horisontale segregeringsmønstrene som knytter seg til henholdsvis politiske posisjoner i hierarkiet og ikke politikkområder.

2.7 Vertikal segregering – klassifisering av posisjoner i hierarkiet

For at analysen skal få så høy validitet som mulig, vil jeg nedenfor gi operasjonelle definisjoner av de begrepene jeg bruker i oppgaven. Ved å operasjonalisere stortingskomité, statsråd og statssekretær vil reliabiliteten til begrepene bli ivaretatt (Hellevik 1991, 41).

Siden 1945 har det vært flere former av statsrådsembetet og flere statsråder har tilhørt det samme departement. Jeg vil her klargjøre bakgrunnen for hvilke statsrådsembeter som har vært.

2.7.1 De forskjellige statsrådsformene

Regjeringsmedlemmene har forskjellige titler. Statsminister og utenriksminister har ikke statsråd i sin tittel. Den offisielle tittelen på de andre medlemmene av regjeringen er statsråd. Den vanligste typen er statsråd for et departement eller flere. Statsråder kan også bli titulert med minister av de aktuelle departement, som finansminister eller justisminister. Rangordningen mellom regjeringsmedlemmene avgjøres av regjeringen selv. Den får betydning når det skal fungere en stedfortreder for Statsministeren, og for plasseringen i Statsråd og regjeringskonferanser. Tradisjonelt har utenriksministeren hatt høyest rang etter Statsministeren, mens de andre statsrådenes rang er blitt bestemt etter ansiennitet i regjeringen. Når to statsråder står likt, følges aldersansiennitet. Ved koalisjonsregjeringer kan derimot partilederne⁵ ha forrang før utenriksministeren (Berggrav 1994, 32, Statsministerens kontor 2001, 4 og Østbø 2001, 124, 126).

Siden 1945 har en hatt flere statsråder som ikke har styrt et eget departement. Enkelte regjeringsmedlemmer har da hatt ansvar for et spesifikt saksområde og blitt utnevnt som statsråd uten departement. Blant annet for Havrett og fiskerigrenser, Planleggingssekretariatet og Utviklingshjelpa (Statsministerens kontor 2001, 6). Disse statsrådspostene ble opprettet ut fra spesielle behov. Bakgrunnen for å oppnevne en egen statsråd for havrett og fiskerigrenser ble for eksempel begrunnet med de store forhandlinger som var i gang om havrett, fiskerigrenser og økonomiske soner. Statsråden hadde et lite sekretariat til sin disposisjon under perioden (Berggrav 1994, 35). Statsministeren leder heller ikke et departement, men et kontor, Statsministerens kontor (Østbø 2001, 124).

⁵ Da Kjell Magne Bondevik var statsminister første gangen, var han sykemeldt i én måned. Senterpartiets leder, Anne Enger Lahnstein var fungerende statsminister som regjeringspartienes nest største parti (Lahnstein 2001, 355, 361).

Fra 1940⁶ og fram til 1948 ble det også utnevnt konsultative statsråder. Bakgrunnen for dette var ønske om å gi regjeringen et bredere politisk grunnlag, men også at man stod ovenfor ekstraordinære oppgaver som måtte løses. Siden krigen har en hatt konsultative statsråder som har hatt ansvar for gjenreisningen av Finnmark, kirkessaker, spesielle oppgaver i forbindelse med Sosialdepartementet, gjenoppbygging, fiskerisaker og familie og forbrukersaker (Berggrav 1994, 35 og Statsministerens kontor 2001, 90).

Selve betegnelsen konsultativ viser til at statsråden skal være en rådgiver. Etter hvert har betegnelsen blitt brukt om statsråder med forskjellige posisjoner i regjeringen. Ettersom konsultative statsråder har fungert som generelle rådgivere for regjeringen har de ikke hatt noe spesielt departement å bestyre. De har deltatt i regjeringskonferanser på lik linje med de øvrige medlemmene av regjeringen og har hatt vanlig konstitusjonelt ansvar for sin deltakelse i Statsråd. Noen konsultative statsråder har også hatt ansvar for bestemte saksområder. Her har det vært presisert at den konsultative statsråden skal være uten ansvar for gjennomføringen av de enkelte beslutninger som har angått den konsultative virksomhet. Det var en forutsetning at ansvaret lå hos statsråden for det departement den konsultative statsråd var knyttet til. Samtidig hadde den konsultative statsråd fullt konstitusjonelt ansvar i samme grad som en vanlig statsråd for de saker som særskilt er blitt lagt til ham eller henne. Når den konsultative statsråden ville fremme saker, måtte han eller hun selv fremme disse i regjeringskonferansene og i Statsråd, og senere iverksette vedtakene (Berggrav 1994, 34-35 og NOU 1974:18, 8).

Statsrådene vil i kapittel 5 og tabell 5.1 omfatte kvinnelige statsråder uten departement, statsråder uten portefølje, konsultative statsråder og statsministre fra 1945 og til og med 2002. Den viser antall kvinner ved utnevningstidspunktet samt antall kvinnelige statsråder som har fungert gjennom hele regjeringsperiodene. Når en statsråd har skiftet departement i samme regjeringsperiode eller gått ut i fødselspermisjon er vedkommende ikke talt to ganger. Grunnen er at jeg vil gi en realistisk framstilling av hvordan den kvinnelige andelen har vært gjennom periodene. Dette er særlig aktuelt for de regjeringer som blir sittende i en lengre periode og gjennom flere stortingsvalg.

⁶ Under stortingsmøte på Elverum den 9. april 1940 ble det etter forslag fra Regjeringen gitt fullmakt til opprettelse av tre stillinger som konsultative statsråder for at den i nødsfall skulle kunne suppleres (Berggrav 1994, 35).

Jeg vil kort komme inn på om det er en forskjell mellom koalisjonsregjeringer og arbeiderpartiregjeringer når det gjelder antall kvinnelige statsråder og statssekretærer. Koalisjonsregjeringer er en regjering som inneholder ett eller flere av disse partiene: Høyre, Kristelig Folkeparti, Senterpartiet og Venstre. Av de 22 regjeringer vi har hatt i Norge etter 1945 har 12 vært arbeiderpartiregjeringer, syv koalisjonsregjeringer og én høyreregjering, se appendiks tabell 3. Jeg velger å slå sammen koalisjonsregjeringene og den ene høyreregjeringen og vil betegne dem koalisjonsregjeringer. Fordelingen blir da 12 arbeiderpartiregjeringer og åtte koalisjonsregjeringer (Statsministerens kontor 2001, 2-3).

2.7.2 Statssekretærer og personlige sekretærer

Statssekretærordningen ble innført i 1947 (NOU 1974:18, 13). Statssekretærene ble i begynnelsen ikke alltid utnevnt samtidig med regjeringen. Det kunne gå flere måneder før alle statssekretærene var utnevnt i Statsråd. I de siste tiårene er derimot statssekretærene blitt utnevnt samtidig med regjeringen eller umiddelbart i de påfølgende uker. I enkelte departement har det vært og er to eller flere statssekretærer, men dette kan variere fra regjering til regjering (Statsministerens kontor 2001).

Oppnevningen for statssekretærer er satt fra mellom en til åtte uker. Data for hele perioden inkluderer også utnevnelser etter åtte uker. Inndelingen på åtte uker er også benyttet når det er utnevnt en ny statssekretær i et departement som tidligere ikke har hatt statssekretærer, eller når det utnevnes flere statssekretærer i perioden.

Statssekretærordningen var lite utbredt i den første tiden etter den andre verdenskrig, og oppgavene til statssekretærene var lite avklart. Dette kom til uttrykk på flere måter, som at Statsministeren kunne bruke uttrykket "*rådmenn*" om de nye stillingene. Det var heller ikke et klart skille mellom statssekretærer og embetsverket. En byråsjef⁷ ble for eksempel konstituert som statssekretær i Finansdepartementet, samtidig som han fortsatte som byråsjef og leder av Finanskontoret (Geithus og Grønlie 1999, 142-143).

Forutsetningen for å innføre statssekretærer var å styrke kapasiteten til politisk initiativ og politisk lederskap i departementene. Dette skulle dels gjøres ved at statssekretæren selv

⁷ Egil Lothe for perioden 1948 til 1951 (Geithus og Grønlie 1999, 143).

engasjerte seg i politiske spørsmål og dels ved at statsråden ble avlastet for sin økende arbeidsmengde. Senere ble det politiske lederskapet ytterligere styrket da statsrådene i midten av 1950-årene begynte å få personlige sekretærer (Grønlie 1999, 47 og Østbø 2001, 228). Med avlastningen av statssekretæren og personlige sekretærer kunne statsråden også ivareta en klarere politiske ledelse av forvaltningen (Geithus og Grønlie 1999, 141).

I følge reglement for statssekretærene fastsatt ved kongelig resolusjon av 11. juni 1947, sorterer statssekretærene direkte under statsråden og er etter denne departementets høyeste embetsmann. Som politisk utnevnt embetsmann kan statssekretæren meddeles avskjed når som helst, og han eller hun fratrer senest samtidig med departementssjefen, statsråden. Arbeidsoppgavene til statssekretæren er å bistå departementssjefen i *”ledelse av samordningen av departementets arbeid”*. Dessuten kan statssekretæren gis avgjørelsesmyndighet innenfor nærmere angitte saksområder (Svardal 1997, 46 og Østbø 2001, 228).

Jeg vil videre kartlegge statssekretærer, og utelate personlige sekretærer og personlige rådgivere, som fra 1992 fikk fellestittelen politisk rådgiver. Disse er ikke inkludert i datamaterialet fordi de står utenfor den vanlige departementsorganisasjonen og utfører oppgaver de blir pålagt av statsråden (Andenæs 1991, 170 og Berggrav 1994, 103). Politiske rådgivere er ikke tillagt noen myndighet, og hører for så vidt ikke til den politiske ledelsen av et departement. Deres arbeidsoppgaver varierer fra betydelige administrative og politiske oppdrag, til praktisk bistand til statsråden i forbindelse med møter, reiser og taler (Svardal 1997, 47).

2.8 Horisontal segregering –klassifisering av politikkområder

For å analysere kjønnsfordelingen innenfor ulike politiske områder skal jeg ta utgangspunkt i klassifiseringsskjemaet til Lena Wängnerud (1998, 56), som ligger til grunn for den mest omfattende studie på dette området. I tiden etter 1945 har det vært relativt store endringer i departementsstrukturen og stortingskomitéorganiseringen. Spørsmålet er hvordan kategoriseringsskjemaet til Lena Wängnerud kan tilpasses de norske stortingskomitéer og departementer.

Wängnerud sitt klassifikasjonsskjema er inndelt etter den svenske Riksdags utskott. Riksdagen har 16 utskotter, komitéer, og har dermed fire flere enn Norge med sine 12 stortingskomitéer. Ettersom det er relativt store ulikheter i den institusjonelle utformingen av komitésystemet i det svenske og norske parlamentet, har jeg foretatt en inndeling etter både Lena Wängnerud (1998, 56-57) sin definisjon og Ivar Buch Østbø (2001, 189-192) sin arbeidsfordeling av de faste stortingskomitéene.

2.8.1 Stortingskomitéer

Stortingskomitéene består av både de valgte faste stortingsrepresentanter og vararepresentanter. Varamenn til stortingsrepresentanter møter fast blant annet når en eller flere stortingsrepresentanter er statsråd i den sittende regjering. Dette gjelder også når regjeringen går av i stortingsperioden, og det oppnevnes nye regjeringsmedlemmer blant stortingsrepresentantene. Andre grunner til at varamenn møter fast kan være når stortingsrepresentanter har svangerskapspermisjon, er langtidssykemeldt, har gått inn i diplomatiet eller dør i perioden (Eliassen og Ågotnes 1987, 8).

De kvinnelige stortingsrepresentantene som er tatt med nedenfor er de som møtte fast, inkludert vararepresentantene, på Stortinget i den enkelte periode i henhold til *Stortinget i navn og tall*. Vararepresentantene går inn i den komitéen som den faste stortingsrepresentanten er utnevnt til. Kontroll- og konstitusjonskomitéen ble opprettet i 1993 og har dermed ikke hatt noen medlemmer før dette. Jeg har valgt å legge inn Protokollkomitéen, som ble opphevet i 1972, inn under Kontroll- og konstitusjonskomitéen. Begrunnelsen for dette er at selv om Protokollkomitéen ikke var fast, var ikke medlemmene representert i de andre faste komitéene (Nordby (red.) 1985, 143, 240 og Østbø 2001, 190). Ellers er den tidligere Utenriks- og konstitusjonskomitéen, nå Utenrikskomitéen, allerede tatt inn under den gamle komitéinndelingen, se tabell 3.1.

Stortingskomitéene har variert i antall opp gjennom stortingsperiodene. Fram til 1930 var det 17-18 stortingskomitéer, og etter 1930 var antallet 16 (Skard 1980, 133, 137). Etter 1945 var det 15 faste komitéer på Stortinget, mens det ble redusert til 12 faste fagkomitéer i 1949 (Nordby (red.) 1985, 143-145).

Fagkomitéstrukturen har opp til 1993 hatt jurisdiksjonen definert i forhold til departementsstrukturen. Fra 1993 ble dette endret. Henvisningene til departementene er fjernet fra Stortingets forretningsorden, og det er dermed ikke nødvendig å endre den hver gang departementsstrukturen legges om (Rommetvedt 1996 og Stortingets forretningsorden 2002, paragraf 12). Endringene som her ble foretatt gjaldt tre komitéer. Den ene var Utenriks- og konstitusjonskomitéen som endret navn til Utenrikskomitéen. Den nye Kontroll- og konstitusjonskomitéen overtok de konstitusjonelle saker fra Utenrikskomitéen samt funksjonene fra den tidligere Kontrollkomitéen. Før 1993 var Kontrollkomitéen en permanent ”*non-law making*” komité, men ikke en egen fagkomité. Medlemmene i Kontrollkomitéen ble valgt blant medlemmene i de permanente fagkomitéene, og gikk derfor ikke inn blant de faste fagkomitéene (Kolberg 2000, 29 og Rommetvedt 1996).

Kommunal- og miljøkomitéen endret også navn til Kommunalkomitéen i 1993. Miljøområdet ble plassert i den tidligere Energi- og industrikomitéen, som nå ble hetende Energi- og miljøkomitéen. Forbruker- og administrasjonskomitéen gikk over til å innbefatte Familie-, kultur- og administrasjonskomitéen. Kirke- og undervisningskomitéen fikk tittelen Kirke-, utdannings- og forskningskomitéen. Den største endringen kom med den nye Næringskomitéen som ble opprettet og omfatter to andre komitéer; Landbrukskomitéen og Sjøfarts- og fiskerikomitéen (Kolberg 2000, 29 og Rommetvedt 1996).

Alle⁸ stortingsrepresentantene er representert i én av de faste stortingskomitéene. Vanligvis sitter representantene for hele fireårsperioden (Skard 1980, 132). Jeg utelukker Fullmaktskomitéen, Den utvidede utenrikskomitéen og Valgkomitéen fordi komitéene ikke er faste. Stortingsrepresentantene sitter i disse komitéene i tillegg til de faste stortingskomitéene (Stortingets forretningsorden 2002, paragraf 10).

⁸ Stortingets president og visepresident kan eventuelt fritas fra medlemskap (Stortingets forretningsorden 2002, paragraf 4, 2. ledd). Dette har bare vært aktuelt for stortingspresidentene som var uten komitémedlemskap fra 1949 til 1961 (Heløe 1996).

Tabell 3.1. De tolv faste fagkomitéene på Stortinget etter 1993

1. Energi- og miljøkomitéen
2. Familie-, kultur- og administrasjonskomitéen
3. Finanskomitéen
4. Forsvarskomitéen
5. Justiskomitéen
6. Kirke-, utdannings- og forskningskomitéen
7. Kommunalkomitéen
8. Kontroll- og konstitusjonskomitéen
9. Næringskomitéen
10. Samferdselskomitéen
11. Sosialkomitéen
12. Utenrikskomitéen

Kilde: Østbø 2001, 136-137.

Wängnerud (1998, 56-57) har delt de substansielle politiske områdene inn i to hovedområder; reproduksjon og produksjon. Hun omtaler de to kategoriene som hver sin motpol langs et kontinuum med sosial velferd under reproduksjon og økonomi/teknikk under produksjon. Mellom disse to kategoriene plasserer hun henholdsvis kultur/juridisk og grunnfunksjoner. Nedenfor er de norske stortingskomitéer satt inn produksjons- og reproduksjonskategoriseringsskjemaet med tre komitéer under hver av de fire kategoriene. Dermed er inndelingen også i samsvar med Wängnerud sitt kriterium om å ha noenlunde like mange komitéer i hver kategori, se tabell 3.2.

makten. Departementsinndeling har blitt endret ved ny regjeringsoppnevning og i regjeringsperioder (Christensen m.fl. 2002, 28 og Grønlie 1999, 75-76).

Departementers navn og antall har blitt endret opp gjennom tidene. Noen departementer er lagt ned og andre er opprettet. Enkelte departementer er til og med blitt gjenopprettet igjen (Statsministerens kontor 2001, 4-5). De relevante endringer vil jeg gå nærmere inn på i kapittel 6. Jeg har valgt dagens departementsinndeling som utgangspunkt for min analyse. Finans- og tolldepartementet heter nå Finansdepartementet. Ellers er det gjort to endringer etter at den andre Bondevik-regjeringen ble dannet. Sosial- og helsedepartementet er fra 1. januar 2002 delt i to departementer, og Kulturdepartementet er blitt utvidet og heter nå Kultur- og kirke departementet (Christensen m.fl. 2002, 49). Videre er statsministerposten tatt med under Statsministerens kontor for å gi en fullstendig oversikt over andel kvinnelige statsråder og statssekretær. Tabell 3.3 gir oversikt over den nåværende departementsinndelingen, inkludert Statsministerens kontor.

Tabell 3.3. Departementene med forkortelser

AAD = Arbeids- og administrasjonsdepartementet
BFD = Barne- og familiedepartementet
FIN = Finansdepartementet
FID = Fiskeridepartementet
FD = Forsvarsdepartementet
HD = Helsedepartementet
JD = Justis- og politidepartementet
KRD = Kommunal- og regionaldepartementet
KKD = Kultur- og kirke departementet
LD = Landbruksdepartementet
MD = Miljøvern departementet
NHD = Nærings- og handelsdepartementet
OED = Olje- og energidepartementet
SD = Samferdselsdepartementet
SOS = Sosialdepartementet
SMK = Statsministerens kontor
UFD = Utdannings- og forskningsdepartementet
UD = Utenriksdepartementet

Kilde: Christensen m.fl. 2002, 48-49 og Statsministerens kontor 2001, 5.

Utenriksdepartementet har siden 1983 hatt to ministre, en utenriksminister og en utviklingsminister (Statsministerens kontor 2001, 6). Andre departementer har hatt flere ministre i sitt departement. Et eksempel er det tidligere Sosial- og helsedepartementet med en Sosialminister og en Helseminister. Departementene er dermed inndelt ut fra hvilket ansvarsområde statsrådene har. Derfor vil antall statsråder være høyere enn antall departement som er representert (Christensen m.fl. 2002, 49 og Statsministerens kontor 2001).

Det er 17 departementer i dag, også kalt ”regjeringskontorer”. I tillegg har vi Statsministerens kontor. Statsministerens kontor er ikke et departement, men regjeringens felleskontor (Christensen m.fl. 2002, 48-49). I 1939 ble Statsministeren fritatt for å bestyre et eget departement. I perioden etter hadde Statsministeren en sekretær til disposisjon for sin politiske koordinering av arbeidet i regjeringen. Betegnelsen Statsministerens kontor ble

offisielt tatt i bruk fra 1950, men ble ikke formelt opprettet før i 1956. Statsministerens kontor ble gradvis utvidet med en politisk stab og et embetsverk. Statsrådssekretariatet, som sorterte administrativt under Justisdepartementet, ble i 1969 nedlagt. Oppgavene ble overført til Statsministerens kontor som ivaretar alle funksjoner til regjeringen i sitt felleskontor. Bakgrunnen for utvidelsen var å styrke dets evne til å fungere som politisk koordineringsenhet på tvers av departementene (Grønlie 1999, 47-48, Østang 1996, 11 og Østbø 2001, 120-121).

I dag har Statsministerens kontor statssekretærer og et eget sekretariat med tre avdelinger; administrativ, økonomisk og internasjonal avdeling. Kontoret har ansvar for å forberede og gjennomføre statsrådsmøtene hos Kongen på Slottet (Østbø 2001, 121). Jeg har valgt å ta med Statsministerens kontor ettersom det har flere statssekretærer, tabell 3.3.

For å kunne sammenligne horisontale segregeringsmønstre i Storting og på regjeringsnivå, har jeg klassifisert departementene etter Lena Wängneruds typologi og den departementsinndelingen som er gjeldende i dag. For å dele inn departementene under de mest dekkende kategoriene har jeg brukt Wängnerud sine utdypninger av utskottene, komitéene, og den inndelingen jeg kom fram til i tabell 3.2. Ved departementsinndelingen vil jeg ikke få en lik fordeling av departement på de fire kategoriene. Kommunal- og regionaldepartementet har jeg plassert i sosial velferd fordi dette stemmer best overens med Kommunalkomitéen. Jeg kunne valgt å plassere Kommunal- og regionaldepartementet inn under kultur/juridisk. Her passer Arbeids- og administrasjonsdepartementet bedre inn som en videreføring av Familie-, kultur- og administrasjonskomitéen. Min kategoriseringen av Statsministerens kontor under kultur/juridisk kan selvsagt diskuteres. Jeg har valgt å plassere Statsministerens kontor som en videreføring av Kontroll- og konstitusjonskomitéen, ettersom denne komitéen er mest dekkende. Fiskeridepartementet og Landbruksdepartementet er satt under grunnfunksjoner som en videreføring av Næringskomitéen (Christensen m.fl. 2002, 49, Wängnerud 1998, 56-57 og Østbø 2001, 189-192).

Tabell 3.4. Klassifikasjonsskjema for departementene

REPRODUKSJON		PRODUKSJON	
Sosial velferd	Kultur/juridisk	Grunnfunksjoner	Økonomi/teknikk
<i>Departement</i>	<i>Departement</i>	<i>Departement</i>	<i>Departement</i>
SOS	BFD	UD	FIN
HD	ADD	FD	OED
KRD	KKD	FID	MD
UFD	JD	LD	SD
	SMK	NHD	

Kilde: Christensen m.fl. 2002, 49 og Wängnerud 1998, 56.

En mer detaljert gjennomgang av departementene og inndelingen etter klassifikasjonsskjemaet vil bli gjort i kapittel 6.

2.9 Oppsummering

Jeg har på de foregående sider gått gjennom den vertikale segregeringen og klassifisert de politiske posisjoner i hierarkiet ved å ta for meg de statsrådsformene som har eksistert siden 1945. Videre har jeg avgrenset den øvrige politiske ledelse til bare å gjelde statssekretærer og utelater personlige rådgivere. Den horisontale segregeringen er klassifiseringen av politikkområder. For å analysere kjønnsfordelingen i stortingskomitéer og departementer har jeg tatt utgangspunkt i Lena Wängnerud sitt produksjons- og reproduksjonskategoriseringsskjema.

Produksjons- og reproduksjonskategoriseringsskjema er gjort om til norske stortingskomitéer og departementer for å kunne sammenlignes med hverandre. Skjemaet vil vise hvordan fordelingen av kvinnelige stortingskomitémedlemmer, statsråder og statssekretærer har vært i de enkelte komitéer og departementer. Fordelingen er delt inni to hovedkategorier som er produserende og reproduserende områder, og fire underkategorier, sosial velferd, kultur/juridisk, grunnfunksjon og økonomi/teknikk.

Stortingskomitéene og departementene har vært varierende sammensatt siden de ble opprettet. Ved å bruke dagens stortingskomité- og departementsinndeling, vil det være mulig å sammenligne de kvinnelige stortingskomitémedlemmer, statsråder og statssekretærer med hverandre.

Før vi ser på den faktiske fordelingen av kvinner og menn i forhold til ulike posisjoner og politikkområder (i kapittel 5 og 6), skal jeg i neste kapittel skissere den mer allmenne integreringen av kvinner i parlamentarisk topp-politikk. Siktemålet er dels å skildre det historiske bakteppe for kvinners politiske integrering, men også å avklare kvinners andel på Stortinget. Det siste er blant annet nødvendig for å kunne måle graden av over- og underrepresentasjon i ulike posisjoner og på politikkområder gjennom perioden etter andre verdenskrig og fram til i dag. Kapitlet vil også gi oversikt over kvinners innpass i Stortingets presidentskap, parlamentariske ledere og blant partiledere, noe som tidligere ikke har vært presentert i norsk forskning.

3 DEN HISTORISKE ARVEN: FRA STEMMERETT TIL REPRESENTASJON

”Det er vel knapt for sterkt sagt at det norske Stortings menn ga kvinnene stemmerett i trygg forvisning om at de nok ikke ville bruke sitt nyvunne privilegium til å sende medsøstre på Tinget.” (Means 1973, 25).

3.1 Innledning

I dette kapitlet analyserer jeg når og hvordan kvinner fikk innpass i de politiske posisjonene innenfor topp-politikken. Denne prosessen blir beskrevet med grunnlag i Stein Rokkans terskelmodellen som er nyttig for å systematisere milepælene i den historiske utviklingen i Norge.

Anne-Hilde Nagel og Nina C. Raaum har brukt Rokkans terskelmodell for å analysere kvinners politiske mobilisering fra 1800-tallet og opp til i dag (Nagel 1995 og Raaum 1995a, 1995b, 1999a, 1999b). Tersklene har basis i den europeiske demokratiske stat og viser hvordan menn realiserte sine politiske rettigheter. Ved å bruke disse tersklene til å utdype utviklingen av kvinners politiske rettigheter vil en kunne sammenligne menns og kvinners politiske mobilisering (Nagel 1995, 56, 57 og Rokkan 1987). I tillegg viser tersklene den kronologiske framgangen for kvinner og deres politiske organisering og deltakelse.

3.2 Legitimering

I Norden fikk kvinner i perioden før allmenn stemmerett økte økonomiske, sosiale og juridiske rettigheter. De ble derimot ikke gitt de samme politiske rettigheter, som stemmerett eller mulighet til å stille til valg, som menn hadde. Dermed hadde kvinner ikke samme muligheter som menn til å være med å påvirke den politiske utviklingen gjennom de offisielle politiske organer, appendiks tabell 4. På slutten av 1800-tallet ble det stiftet kvinneorganisasjoner som hadde andre mål enn å fremme politiske saker som eksempelvis

misjonsforeninger, husmorforeninger og sanitets- og helselag (Moksnes 1984 og Nagel 1995, 59, 62-63).

Legitimeringsfasen handlet om å få politisk oppslutning om politiske rettigheter for kvinner. Første gang kravet om stemmerett for kvinner ble reist i den vestlige verden, var under den franske revolusjon (Blom 1992, 524). I den vestlige verden oppstod det en todeling av kvinnebevegelsen i de fleste land og dette hadde rot i kvinners forskjellige sosiale og økonomiske bakgrunn og de ulike politiske preferanser (Nagel 1995, 45).

Kvinnesaken i Norge ble satt på dagsorden på begynnelsen av 1800-tallet, og det var stor debatt om kvinner burde få allmenn stemmerett. Saken ble diskutert i Stortinget, i avisene og på den kulturelle arena. Flere støttespillere fra kultureliten deltok aktivt i debatten for kvinnelig stemmerett, og resultatet ble at stemmerett for kvinner ble et offentlig tema som ble belyst i alle samfunnslag (Moksnes 1984 og Nagel 1995, 57-62).

Fra 1870-årene og opp til 1884 ble det dannet en rekke mindre kvinnesaksforeninger. I 1884 ble Norsk Kvinnesaksforening dannet, samme året som de første partiene i Norge, Venstre og Høyre, ble stiftet. Det var uenigheter innad i foreningene vedrørende hvor langt likestillingen skulle gå og i hvilket tempo. Den generelle opposisjonen mot kvinnelig stemmerett i samfunnet var også aktuell i Kvinnesaksforeningen. Kvinnesaksforeningen ble tidlig delt inn i to fløyer. Den moderate fløyen⁹ gikk inn for å bedre kvinnens stilling trinn for trinn, for på den måten å oppnå like rettigheter på sikt. Den radikale fløyen¹⁰ brøt ut av Kvinnesaksforeningen i 1885, og dannet Kvinnestemmerettsforeningen. Kvinnestemmerettsforeningen ble ansett for å være mer militant og enkeltsaksorientert (Moksnes 1984 og Nagel 1995, 59, 62-63).

Kvinnelig stemmerett kunne framstå som samlende og mobiliserende overfor land med avhengighetsforhold til nabolandene. Her kan nevnes Finland¹¹ sitt forhold til Russland fra 1890-årene til begynnelsen av 1900-tallet, og Norge i unionstiden med Sverige fram til 1905. I Finland spilte utenrikspolitikken en stor rolle for å gi allmenn stemmerett til menn og kvinner. Den russiske tsaren prøvde å beholde makten gjennom å roe ned massene ved å gi allmenn

⁹ Ledet av Hagbard Berner (Nagel 1995, 62).

¹⁰ Representert med Gina Krog (Nagel 1995, 62).

¹¹ Den finske republikk ble etablert 17. februar 1919 (Flanz 1983, 68).

stemmerett til menn og kvinner. I Norge bidro unionsoppløsningen med Sverige til å mobilisere kvinner politisk, og det var nærmest et fravær av adel sammenlignet med andre europeiske land (Skard og Haavio-Mannila 1983, 61). Adelen var så liten, uten makt og store landområder at den i praksis ikke eksisterte i Norge. Dette var et unikt forhold i samtidens Europa. Embetsverket var den gruppen som hadde størst makt innenfor Norges grenser og som anførte den innenrikspolitiske utviklingen i unionstiden med Danmark og senere Sverige (Matland 1995b, 297-298 og Mykland 1987, 172-174, 199, 210, 237).

Årsakene til at kvinner i den vestlige verden og Norge ikke ble gitt allmenn stemmerett samtidig som mennene, kunne variere. Mange var usikre på om kvinner i det hele tatt burde ha stemmerett. Blant motstanderne av allmenn kvinnelig stemmerett var det både menn og kvinner. De argumenterte med at saken var av en så viktig karakter at kvinner ikke var kompetente nok til å avgjøre spørsmålet. Det var derimot andre måter for kvinner å få politisk innflytelse på. I hjemmet kunne det diskuteres politikk med fedre, ektefeller, sønner og brødre som igjen fremmet sine synspunkter i presse, nasjonalforsamling og andre miljøer kvinner ikke hadde adgang til. Kvinners meninger kunne på denne måten bli tillagt stor vekt i de enkelte politiske fora. Denne indirekte politiske påvirkning ble bevisst brukt av norske kvinner i arbeidet med å oppløse den norsk-svenske unionen i 1905 (Blom 1992, 512-513, 525-526)). Kvinner kunne altså ha politisk innflytelse, selv uten formelle rettigheter. Når gjennomslaget for kvinnestemmeretten i Norge kom så raskt etter 1905, kan det tyde på at kvinner hadde innflytelse over den politiske demokratiseringsprosessen. Videre at kvinnestemmerett var et sentralt politisk spørsmål for andre enn kvinner. Historikeren Kari Melby (2001, 43) poengterer at den kvinnelige stemmeretten var resultat av et samspill mellom kvinner, politikere og myndigheter.

I Norge kan vi si at kampen for kvinnelig stemmerett var et ledd i den generelle utvidelsen av demokratiet. Innlemmelse av nye grupper av menn i de stemmeberettigedes rekker førte også til en fokusering på kvinnestemmerett, se tabell 4.1. Kvinner og den voksende arbeiderbevegelsen utgjorde en stor utfordring for det borgerlige samfunns sterke posisjon i Europa og i USA på 1800-tallet. Videre kunne religioner med autoritetstro, som katolisismen, være negativ for en eventuell utvidelse av demokratiet som kvinnestemmeretten ville resultere i. Protestantismen, som i større grad fokuserer på individets rett til selv å lese og fortolke bibelen, hadde en mer gunstig innvirkning på kvinners stemmerett. I land som Storbritannia, USA og de nordiske landene, hvor protestantismen var en viktig del av samfunnet, ble

religionen en viktig faktor i demokratiseringsprosessen. Disse landene fikk også tidlig allmenn stemmerett for kvinner, som styrket den videre demokratiseringen av landene (Blom 1992, 528-529).

3.3 Inkorporering/innlemmelse

I 1818 ble det diskutert om Den norske Grunnloven av 1814 burde presisere at stemmeretten kun gjaldt for *"Borgere av Handkjøn"* (Blom 1994, 30). På Åmot Sommerting i Østerdalen i 1895 ble dette utprøvd i praksis. Her møtte en kvinne som fylte kriteriene Grunnloven ga og krevde å bli innført i manntallet som stemmeberettiget. Hun ble avvist og klaget til Stortinget, som henla saken (Nagel 1995, 61-62). Det ble ansett som unødvendig å ta med kvinner, ettersom de ikke ble ansett som borgere og dermed ikke stemmeberettigede etter Grunnloven (Blom 1994, 38).

Fra 1886 til 1913 var det heftig debattert gjennom to faser om kvinner skulle få stemmerett. Den første fasen, fra 1886 til 1900, er kalt den *"nedstemte forslags fase"*. I 1886 kom det første forslaget om å gi kvinner stemmerett på lik linje med menn opp i Stortinget. Det ble ansett som et radikalt forslag¹² fordi menn enda ikke hadde fått allmenn stemmerett. I 1890 voterte Stortinget for første gang over kvinnelig stemmerett på samme vilkår som menn, men forslaget falt. Da saken kom opp åtte år senere, hadde motstanden vokst. Dette kan settes i sammenheng med at den allmenne stemmerett for menn ble innført samme år og at dette ble prioritert framfor delvis eller allmenn stemmerett for kvinner (Nagel 1995, 62-63).

Den andre fasen, fra 1901 til 1913, blir kalt *"gjennomføringens fase"*. Kvinners politiske aktivitet har vært forskjellig fra menns politiske aktivitet. I 1896 ble det gjort endringer i kommuneloven og valglovgivningen som resulterte i at den statsborgerlige og kommunale stemmeretten ble atskilt (Nagel 1995, 64, 66). Dette medførte at utvidelsen av stemmeretten i 1898 bare gjaldt allmenn stemmerett for menn ved stortingsvalg, og ikke kommunevalg.

¹² I 1894 vedtok Stortinget å avholde kommunale folkeavstemninger om salg og skjenking av brennevin. Her ble alle ansett som stemmeberettiget, uavhengig av kjønn, sivil status eller skatteplikt. Dette var fem år før menn fikk allmenn stemmerett til stortingsvalg. Andre forhold hvor kvinner ble gitt stemmerett og representasjonsrett var blant annet i vergerådet. Ved lov av 6. juni 1886 skulle en eller to av de kommunevalgte medlemmene som skulle sitte i vergerådet, være kvinner. Videre i lov av 19. mai 1900 kunne by- og herredsstyrene velge både kvinner og menn til fattigstyret, og senere ble kvinner valgbare som lagrettemenn og domsmenn (Nagel 1995, 63).

Menn fikk ikke allmenn kommunal stemmerett før 1901. Samme år fikk kvinner stemmerett ved kommunevalg hvis de eller deres ektemann hadde betalt skatt av en oppgitt minimumsinntekt, det vil si censusprinsippet, se tabell 4.1.

Tabell 4.1. De største stemmerettsutvidelsene for kvinner og menn ved kommune- og stortingsvalg

STEMMERETTSUTVIDELSE			
ÅR	STORTINGSVALG	ÅR	KOMMUNEVALG
1814	Menn stemmerett; embetsmenn, selveiende bønder og handelsborgere	1837	Menn stemmerett, etter samme kriterier
1884	Menn stemmerett etter censusprinsippet	1884	Menn stemmerett ved stortingsvalg etter censusprinsippet
1898	Menn allmenn stemmerett	1901	Menn allmenn stemmerett
1907	Kvinner stemmerett etter censusprinsippet	1901	Kvinner stemmerett som menn med egen inntekt eller sammen med ektemannen etter censusprinsippet
1913	Kvinner allmenn stemmerett	1910	Kvinner allmenn stemmerett

Kilder: Nagel 1995, 68-69 og Østbø 2001, 208.

Da kvinner fikk begrenset kommunal stemmerett i 1901 førte dette til at det ble en diskusjon om kvinner skulle stille egne kandidater og lister ved valgene. Alternativet var å støtte de eksisterende partiene. Kvinnestemmerettsforeningen vedtok å stille valgliste til kommunestyrevalget i 1901 og fikk inn de to første kvinnelige kommunestyrerepresentanter i Norge (Fosshaug 1989, 100-101). Kvinnestemmerettsforeningens forslag om å danne et eget kvinneparti førte derimot ikke fram (Moksnes 1984 og Nagel 1995, 66-67).

I 1907 ble det innført stemmerett til stortingsvalg for kvinner etter censusprinsippet. Tre år senere fikk kvinner allmenn stemmerett ved kommunevalg og i 1913 allmenn stemmerett til stortingsvalg, se tabell 4.1. Norge var den første suverene stat¹³ i verden som innførte allmenn

¹³ Land som hadde allmenn stemmerett for kvinner ved parlamentsvalg før Norge var; New Zealand i 1893, Australia i 1902 og Finland i 1906. New Zealand, Australia og Finland var deler av større statsrettslige enheter, henholdsvis det britiske imperium og det russiske tsarveldet, og ble dermed ikke ansett for å være suverene stater. De andre nordiske land kom etter med Island i 1915, Danmark i 1920 og Sverige i 1921 (Blom 1992, 512).

stemmerett for kvinner til nasjonalforsamlingen (Blom 1992, 512). Dette var i tillegg den siste store stemmerettsutvidelsen i Norge¹⁴ (Østbø 2001, 208).

Innføring av stemmerett ved parlamentsvalg for kvinner var jevnt over preget av mer konflikt enn innføringen av lokale politiske rettigheter. De nordiske kvinnene tok derimot ikke i bruk så drastiske midler som de britiske suffragettene. Stort sett var midlene av fredelig art, og en holdt seg innenfor lovens rammer, selv om det til tider ble aksjonert kraftig. Opprop ble laget og det ble arrangert demonstrasjoner og møter, resolusjoner ble fremmet og underskriftskampanjer ble iverksatt (Skard og Haavio-Mannila 1983, 61).

Ser en hele perioden med kampen for allmenn stemmerett for kvinner under ett, fikk kvinner stemmeretten uten de store voldelige opptøyer (Means 1973, 21). Et annet spørsmål er om kvinner brukte stemmeretten på lik linje med menn. Da kvinner fikk allmenn stemmerett, sank valgoppslutningen blant kvinner fra valgårene 1912 til 1915 med syv prosentpoeng. Historisk sett er dette en vanlig tendens når det har vært en utvidelse av stemmeretten. I 1930 var kvinneandelen som stemte ved stortingsvalget på 74 prosent. Siden da har valgoppslutningen til kvinner vært mellom 70-80 prosent. Dette har også skjedd ved stemmerettsutvidelser for menn. Første gang 80 prosentsgrensen ble nådd var i 1936, og den høyeste valgoppslutningen blant kvinner var i 1985 med 84 prosent. Dette var også første gang at det var like mange avlagte kvinnelige stemmer som mannlige, appendiks tabell 5.

Stemmerett for kvinner fikk mindre innvirkning enn tilhengerne trodde. Ida Blom (1992, 533, 576) mener at få skjønnte at formelt like muligheter for kvinner og menn ikke ville gi reelt like resultater som resulterte i lik representasjon. Videre forstod få hvor høye det en i dag kaller "*usynlige barrierer*" kunne være, og hvor mye tradisjonsbestemte holdninger kan styre menns og kvinners atferd. Kvinner hadde fått politiske rettigheter på lik linje med menn, men det var opp til kvinnene å bruke dem.

Kritikerne til kvinners stemmerett har fremhevet at det ikke var spørsmål om kvinners valgbarhet, men at deres rolle som velgere som var i fokus. Ingunn Norderval Means (1973, 25) har fremmet en påstand om politisk aktivitet som kan forklare dette. Når en befolkningsgruppe oppnår politiske rettigheter i samfunnet, vil det som regel ta tid før

¹⁴ I ettertid har det vært flere stemmerettsutvidelse. Den første var i 1920 da stemmerettsalderen ble senket fra 25 år til 23 år, i 1946 til 21 år, i 1967 til 20 år og i 1978 til dagens 18-årsgrense (Østbø 2001, 136-137).

gruppens medlemmer deltar i politiske aktiviteter i samme utstrekning som de mer ”erfarne” velgergruppene. Årsaken er at den nye gruppen som har fått stemmerett må lære å bruke den. Selv om en ny gruppe har fått stemmerett, er det ikke en selvfølge at de vil bruke den. De grupper som sist oppnår politiske rettigheter, er gjerne lavstatusgrupper, og kjennetegnes av lavstatusgruppens manglende interesse og følelse av kompetanse for politikk. Samtidig blir disse gruppene ansett som mindre egnet til å ta på seg politiske oppgaver av dem som foretar utvelgelsen av nye rekrutter. Det er karakteristisk at velgerdeltakelsen til å begynne med er relativt lav, men på slutten av 1930-tallet var det relativt jevn valgdeltakelse mellom menn og kvinner (Means 1973, 31, Raaum 1995b, 14-15 og Rokkan 1987).

Flere har framhevet at stemmeretten ikke ga kvinner den samme politisk makt som den har for menn. I *Det uferdige demokrati* går de nordiske kvinneforskere lengre og sier at:

”Stemmeretten har ikke gitt kvinner politisk makt på lik fot med menn. En kan derimot si at kvinners avstand fra og avmakt i det politiske system er forblitt en grunnleggende svakhet ved våre demokratier. Kvinner har formelt sett hatt like rettigheter som menn i mange årtier uten at dette har ført til de endringer i fremherskende ideologier og samfunnsformer som er nødvendige for å gi innhold og slagkraft til kvinners deltakelsesrettigheter. Dette gapet mellom politiske idealer og realiteter er et problem med etiske så vel som maktpolitiske aspekter.” (Halsaa, Hernes og Sinkkonen 1983, 1).

Tidsspennet mellom inkorporeringsfasen og representasjon var mye lengre for kvinner enn for menn. Det var først med den nye kvinnebevegelsen som vokste fram i siste halvdel av 1960-tallet at kravet om kvinnelig tilstedeværelse i besluttede organer ble gjennomført.

3.4 Representasjon

Norge var på 1950-tallet og særlig i begynnelsen av 1960-tallet et utpreget ”husmorland”, men kvinneorganisasjonene var aktive deltakere i et bredt politisk miljø hvor offentlig politikk på mange områder ble staket ut (Frønes 1996, Melby 2001, 51, Nagel 1995, 47, Raaum 1999a, 41 og Skjeie 1999, 102). Innenfor de enkelte partier dannet kvinner etter hvert

egne kvinneavdelinger og organisasjoner¹⁵ (Moksnes 1984 og Nagel 1995, 66-67). I mange vestlige land er kvinneavdelingene i de politiske partiene oppløst på grunn av en allmenn oppfatning av at likestilling er oppnådd (Blom 1992, 576). I Norge eksisterer de fremdeles, med unntak av to parti. Høyrekvinnene nedla seg selv i 1994 (Høyres Håndbok 1994, 6), og Fremskrittspartiet har aldri hatt en egen kvinneavdeling (Raaum 1995b, 168).

Det ble blitt gjort enkelte forsøk på å danne egne kvinnepartier¹⁶ i Norge, men oppslutning¹⁷ om dem har ikke vært stor. I litteraturen har det vært stor enighet om at det ikke er grobunn for egne kvinnepartier i Norge (Means 1973, Norderval 1985, Raaum 1995b, 1999a, 1999b og Skjeie 1992). Alle land i Norden, utenom Finland, har hatt kvinnelister. Mønsteret har delvis vært den samme; liten oppslutning og de nasjonale partiene tok opp de saker som kvinner var opptatt av. Island er det eneste landet i Norden som har et reelt kvinneparti i dag. Det spesielle med Islands tilfelle er at kvinnelister gjenoppstod på begynnelsen av 1980-tallet og har vært forholdsvis suksessfulle (Styrkársdóttir 1999, 83).

I Norden organiserte kvinner seg primært rundt interesser som angikk andres ve og vel. Veldedighetsorganisasjoner og ideelle organisasjoner var og er fortsatt tallmessig dominerende i kvinners organisasjonsmønster (Blom 1997, 36). I Norge fikk kvinner først innpass i kommunepolitikken da de kunne stille og avgi stemme ved kommunevalgene helt i begynnelsen av 1900-tallet. I 1901 fikk kvinner én prosent av bystyrepreressantene på landsbasis¹⁸ (Lapin 1994, 65 og Means 1973, 120). Den første kvinnelige ordfører kom i 1925.¹⁹ Mye tyder på at kvinners økende andel blant kandidatene er et resultat av

¹⁵ De kvinnelige partimedlemmene i Det Norske Arbeiderparti dannet sine egne grupper i 1901 (Dahlerup og Gulli 1983, 27). Det samme gjorde de kvinnelige partimedlemmene i Høyres i 1910 med Høyrekvinnens klubb. Venstrekvinnelaget ble stiftet i 1911, mens Frisinnede Venstres Kvinneklubb kom i 1913 (Nagel 1995, 67). Senere gikk klubbene over til å ha en mer nasjonal karakter (Dahlerup og Gulli 1983, 27). Arbeiderpartiet dannet Arbeiderpartiets Kvindeforbund i 1909. I 1923 ble det gitt nytt navn til kvinneavdelingene; Kvinnesekretariatet. Høyre fikk sitt Høyrekvinnens Landsforbund i 1925. Venstre fikk Norges Venstrekvinnelag i 1928. Kvinnene i Kristelig Folkeparti og Senterpartiet fikk egne kvinnelag i 1947 og 1953 (Dahlerup og Gulli 1983, 27).

¹⁶ I 1918 stilte Kvinners Velgerforening, stiftet i 1915 ved Stortingsvalget i Oslo og Oslo Kvinneparti, stiftet i 1927, stilte ved kommunevalget i 1928. De fikk ikke inn noen representanter og ble nedlagt i 1932 (Fosshaug 1989, 102-105 og Means 1973, 129). I 1945 ble et kvinneparti i Bodø etablert og to kvinner ble valgt inn i bystyret, men de ble ikke gjenvalgt. I 1971 stilte Norsk Kvinneparti liste ved kommunevalget i Oslo, men fikk ingen representanter inn. Da de ikke klarte å stille til valg ved Stortingsvalget i 1973, gikk partiet inn i en oppløsningsfase (Fosshaug 1989, 55, 153).

¹⁷ Her kan nevnes Det norske kvinneparti i 1971-73 og Kvinnepartilisten i Oslo fra 1988. De siste kvinnelistene som stilte til valg var ved kommunevalget høsten 1999. Listene var Kvinnepartilisten i Bergen og Vågan kvinneliste i Nordland. Vågan kvinneliste fikk inn en representant i kommunestyret (www.ssb.no).

¹⁸ 98 kvinner ble valgt inn i bystyret i Norge og valgdeltakelsen var på 20,9 prosent for kvinner og 45,0 prosent for menn (Means 1973, 120-121).

¹⁹ Utsira kommune var i 1925 den første kommune som fikk kvinneflertall i et kommunestyre. Bakgrunnen for at dette kunne skje var en kampanje for å hindre at de tidligere kommunestyremedlemmene ble gjenvalgt. Av de

kvinneaksjoner i partiene fra 1967 og gjennom 1970-årene. Innlemmelsen i det korporative system er basert på oppnevning, og synes bare å være et indirekte resultat av kvinners egen mobilisering og krav (Hernes 1982, 137). Aksjoner for å få inn flere kvinner fikk navnet ”*kvinneskuppalget*” i media, og resulterte i kvinneflertall i kommunestyrene i Oslo,²⁰ Trondheim og Asker (Dahlerup 1989, 146, Hellevik og Bjørklund 1995, 118 og Means 1973, 127).

På stortingsnivå fikk vi ny valgordning fra 1919, med overgang fra flertallsvalg til forholdstallsvalg. Ved det første stortingsvalget etter forholdstallsvalg ble innført fikk Norge sin første faste kvinnelige stortingsrepresentant (Furre 1993, 37, Moksnes 1984 og Nagel 1995, 67). Overgangen fra flertallsvalg i enmannskretser til forholdstallsvalg i flermannskretser kom kvinnene til gode. Kvinner kom lettere fram når det skulle velges mer enn én representant for valgkretsen. I flere land er det påvist en sammenheng mellom flermannskretser og økt kvinneandel i parlamentet; jo flere mandater for hver krets, desto tidligere integrering av kvinner (Haavio-Mannila m.fl. 1983, Lovenduski og Norris 1993, Matland og Studlar 1996 og Nagel 1995, 67).

Den første kvinnelige vararepresentanten²¹ til Stortinget møtte i midlertidig i 1911, to år før kvinner fikk allmenn stemmerett (Nagel 1995, 69). Ti år senere, i 1921, ble den første faste kvinnelige²² representant valgt inn på Stortinget, se tabell 4.2.

som stemte hadde flere rettet på listen ved å stryke de mannlige toppkandidatene, kumulert kvinnene og skrevet på kvinnenavn fra andre lister, såkalte ”slengere”. Dette valget er senere blitt kalt ”skøyervalget”. Det neste store innrykket av kvinnelige bystyrerepresentanter kom ikke før i 1967. I Modum ble det lagt opp en bevisst strategi for å få inn flere kvinner i kommunestyret. Ved det neste kommunevalget, i 1971, brukte enkelte grupper listerettingen som et instrument for å øke kvinnerepresentasjonen. Kvinnebevegelsen sendte ut skriftlig materiale med oppfordring om å benytte muligheten til å rette på listene til fordel for kvinner (Hellevik og Bjørklund 1995, 118 Means 1973, 127 og Raaum 1995b, 18).

²⁰ Oslo ble samme år den første nasjonale hovedstad i verden med kvinnelig flertall i bystyret. 1971-valget fikk følger for senere valg. Det ble blant annet kumulerte en høyere andel av kvinner på partilistene nasjonalt og en omskrivning av valgloven (Hellevik og Bjørklund 1995, 118 og Means 1973, 130-131).

²¹ Anna Rogstad fra Frisinnede Venstre. Hun møtte for Jens Bratlie fra Høyre på grunn av listesamarbeid. Hun var den eneste av kvinnesakspionerene som møtte på Stortinget (Moksnes 1984 og Nagel 1995, 69).

²² Karen Platou fra Oslo Høyre (Means 1973, 26 og Raaum 1995b, 16).

Tabell 4.2. Kvinnelige stortingsrepresentanter ved stortingsvalg, 1921-2001

ÅR	PROSENT	ANTALL
1921	0,7	1
1924	0,0	0
1927	0,7	1
1930	1,3	1
1933	2,0	3
1936	0,7	1
1945	4,7	7
1949	4,7	7
1953	4,7	7
1957	6,7	10
1961	8,7	13
1965	8,0	12
1969	9,3	14
1973	15,5	24
1977	23,9	37
1981	25,8	40
1985	34,8	54
1989	35,8	59
1993	39,4	65
1997	36,4	60
2001	36,4	60

Kilder: Haffer 1946, 1950, 1954, Means 1973, 177- 178, Stortingets administrasjon 1998, 2002 og Torp 1958, 1962, 1966, 1970, 1974, 1978, 1982, 1986, 1990, 1994.

Etter at kvinner fikk sin første faste representert på Stortinget i 1921, har andelen av kvinnelige stortingsrepresentanter økt, men i svært ulikt tempo og gjennom ulike faser. Kvinnerepresentasjonen var under to prosent helt fram til andre verdenskrig, se tabell 4.2. Fra 1921 og fram til andre verdenskrig møtte bare åtte kvinner som faste stortingsrepresentanter. Bare to av dem satt i to perioder (Means 1973, 177). Før 1945 var Høyre og Arbeiderpartiet representert med fire kvinnelige stortingsrepresentanter hver. Høyre fikk den første i 1921, mens Arbeiderpartiet fikk sin første kvinnelige stortingsrepresentant i 1927, to stortingsvalg

senere. Etter andre verdenskrig er det Arbeiderpartiet som har hatt den høyeste andel kvinnelige stortingsrepresentanter på Stortinget, i prosent av partigruppen og i antall, fram til i dag, se tabell 4.3. Etter 1945 har hovedtendensen vært at Arbeiderpartiet og Høyre har hatt de fleste kvinnelige representanter som har vært på Stortinget.

Fram til 1945 var det ble bare én kvinnelig stortingsrepresentant valgt inn ved hvert valg. Unntakene var 1924, hvor det ikke ble valgt inn noen, og i 1933 da det ble valgt inn tre. I ettertid har det alltid vært valgt inn én eller flere kvinnelige stortingsrepresentanter. Fra 1945 til 1973 var det en jevn økning av kvinnelige stortingsrepresentanter. I 1973 var den kvinnelige andel av stortingsrepresentanter kommet opp på drøye 15 prosent, og 20 prosentsgrensen ble oversteget i 1977. Den neste store økningen skjedde i 1985, da tallet på kvinnelige stortingsrepresentanter ble på nesten 35 prosent. Etter denne stortingsperioden er kvinneandelen stagnert på over 35 prosent, se tabell 4.2.

Tabell 4.3. Kvinnelige stortingsrepresentanter, 1921-2001, prosent og (antall kvinner)

ÅR ^{a)}																					
PARTI	1921	1924	1927	1930	1933	1936	1945	1949	1953	1957	1961	1965	1969	1973	1977	1981	1985	1989	1993	1997	2001
AP	0	0	2(1)	0	3(2)	2(1)	5(4)	7(6)	6(5)	10(8)	15(11)	12(9)	15(11)	17(12)	26(20)	33(22)	42(30)	51(32)	49(33)	49(32)	47(20)
FRP ^{b)}	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0	-	0	0	5(1)	10(1)	8(2)	12(3)
H	2(1)	0	0	5(2)	3(1)	0	4(1)	4(1)	7(2)	7(2)	3(1)	3(1)	7(2)	17(5)	29(12)	25(13)	25(15)	30(11)	29(8)	30(7)	30(12)
KRF	-	-	-	-	0	0	0	0	0	0	0	0	7(1)	15(1)	14(3)	7(1)	25(4)	35(5)	38(5)	44(11)	36(8)
SP ^{c)}	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	6(1)	0	0	14(3)	8(1)	18(2)	17(2)	27(3)	44(14)	36(4)	60(6)
SV ^{d)}	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0	0	-	19(3)	50(1)	50(2)	50(3)	41(7)	31(4)	33(3)	48(11)
V	0	0	0	0	0	0	5(1)	0	0	0	0	11(2)	0	0	0	0	-	-	0	17(1)	0
ANDRE	0	0	0	0	0	0	10(1)	-	0	0	-	-	-	0	-	-	-	0	0	0	0
SUM	1	0	1	1	3	1	7	7	7	10	13	12	14	24	37	40	54	59	65	60	60

Kilder: Haffer 1946, 1950, 1954, Means 1973, 177- 178, www.ssb.no, Stortingets administrasjon 1998, 2002 og Torp 1958, 1962, 1966, 1970, 1974, 1978, 1982, 1986, 1990, 1994.

a) Fra 1921 til 1945 er tallene hentet fra Means 1973, 177.

b) Anders Langes Parti dannet i 1973, skiftet navn til Fremskrittspartiet i 1977 (Østbø 2001, 186).

c) Bondepartiet til 1959 (Rokkan 1987, 139).

d) Sosialistisk Folkeparti 1961-1969, Sosialistisk Valgforbund i 1973 (Rokkan 1987, 139 og Valen og Urwin 1985, 58).

- = Partiet er ikke representert på Stortinget i perioden.

De politiske partier i Norge er ikke formelt sett regulert av likestillingsloven av 1978. Flere av partiene hadde før loven ble vedtatt, regler som sikret kvinneandelen på partilistene og i partiens styrende organer (Christensen 1999, 78 og Heidar og Raaum 1995). Kjønnkvotering, slik vi kjenner den i dag, ble formulert i begynnelsen av 1970-årene som et middel for å fremme kvinneandelen på den politiske maktarena. Kjønnkvotering ble innført i partiene og kvinner ble representert i partiledelsen for å sikre at de ble hørt. Kvotering bygger på en forutsetning om at det er viktig med en lik representasjon av kjønnene. Heri ligger en indirekte forutsetning om at kjønn har en interesse av å være representert (Christensen 1999, 75).

Venstre var det første partiet på Stortinget som innførte partikvotering og kandidatkvotering, se punkt 2.3.2, i 1974 (Christensen 1999, 77). Problemet for Venstre er at det har hatt veldig lav representasjon på Stortinget. Før 1974 var det kvinner i partigruppen i to perioder, 1945 og 1969. I stortingsperiodene etter 1974 har det bare vært én kvinne i partigruppen, i 1997.

Sosialistisk Venstreparti var det andre partiet som vedtok kvotering (Christensen 1999, 77). Partiet er et relativt ungt parti, og ble ikke representert på Stortinget før i 1973, med en kvinneandel på 19 prosent. I stortingsperioden etter var andelen økt til hele 50 prosent, og dette var også det første stortingsvalg etter kvoteringsreglene var innført. Partiet var da det første som hadde halvparten av hvert kjønn i partigruppen. Sosialistisk Venstreparti hadde lik fordeling av kvinner og menn i stortingsgruppen som det første partiet i 1977, og dette fortsatte til 1989. Fram til 1985 hadde Sosialistisk Venstreparti en lav oppslutning ved valgene og de absolutte tallene er derfor lave. Etter 1989 har andelen kvinner vært på 31 og 33 prosent, mens det for den inneværende periode på 48 prosent.

Arbeiderpartiet innførte partikvotering og kandidatkvotering i 1983 (Christensen 1999, 77). Siden da har partiets kvinneandel ligget på over 42 prosent. Forut for innføringen av kvotering var det en generell økning av kvinner i partigruppen. Arbeiderpartiet var det eneste partiet som klarte å holde kvinneandelen over 40 prosent. Første gang det var flere kvinner enn menn i en stortingsgruppe var ved 1989-valget. Da ble det valgt inn 51 prosent kvinner på Stortinget for Arbeiderpartiet.

Senterpartiet var det nest siste partiet som innførte partikvotering og kandidatkvotering, og det skjedde i 1989 (Christensen 1999, 77). Siden da har det ved ett av de tre siste valg vært under 40 prosent kvinner. Ved 2001-valget fikk Senterpartiet inn seks kvinnelige stortingsrepresentanter som utgjorde 60 prosent av partigruppen. Dette er den høyeste kvinneandelen i en partigruppe på Stortinget noen sinne.

Kristelig Folkeparti var det siste partiet som innførte partikvotering og kandidatkvotering på Stortinget. Det skjedde for ti år siden, i 1993 (Christensen 1999, 77). Forut for innføringen var kvinneandelen den mest ujevne av partiene som har vært på Stortinget. Partiet har heller ikke klart å holde kvinneandelen over 40 prosent for alle perioden etter innføringen av kvotering.

Høyre og Fremskrittspartiet har ikke innført kvotering per dags dato (Christensen 1999, 78). Høyre bruker indirekte kvotering, det vil si at partiet prioriterer kvinner høyt på listene i tillegg til andre kriterier som geografi, alder og yrke. Høyres andel av kvinnelige stortingsrepresentanter har vært litt ujevn siden den første kvinnen ble valgt inn. Først etter den andre verdenskrig, med unntak av to etterfølgende stortingsperioder, har det vært en jevn økning av kvinner i Høyres partigruppe. Prosentandelen har derimot stabilisert seg på 30 prosent siden 1989 med ett unntak, 29 prosent i 1993. Fremskrittspartiet er det eneste partiet som verken har kjønnskvalotering, egne organisasjonsledd for kvinner eller spesielle bestemmelser for kvinnerepresentasjon (Raaum 1995b, 168). Fremskrittspartiet har også hatt jevnt over den laveste andel av kvinnelige stortingsrepresentanter på Stortinget med en representasjon på mellom fem og tolv prosent. I dag har partiet sin høyeste andel kvinner noen gang med tolv prosent, se tabell 4.3.

I kritikken mot kjønnskvalotering blir det udemokratiske elementet trukket fram. Dette synet er hovedsaklig representert av menn, men det ser ut til at de har fått noen tilhengere blant unge kvinnelige politikere. Begrunnelsen er blant annet at denne ordningen favoriserer den ukvalifiserte framfor den kvalifiserte. Videre at det kan lage ytterligere konflikter mellom menn og kvinner, og det er ingen av kjønnene tjent med. Et av motsvarene som blir gitt er at det er nødvendig å gi kvalifiserte kvinner en rettfærdig mulighet (Lapin 1994, 81). En problemstilling som er blitt tatt opp de siste årene er at den unge generasjonen av kvinnelige politikere ikke ønsker kvoteringsregler (Christensen 1999, 80). En grunn til dette kan være at kvinnesak ikke blir ansett for å være et politisk mål lengre i det politiske miljø fordi det er oppfattet som oppnådd.

Hege Skjeies poeng har vært at den symbolske betydningen av kjønnsdimensjonens relevans i elitepolitikken har ført til gjennomgripende endring i den politiske kultur og kvinners politiske tilstedeværelse i de nordiske landene. Debattene og den praksis, som er blitt institusjonalisert i den statlige likestillingspolitikk, har uten tvil påvirket holdningene til kjønnskvoltering i de politiske partier (Christensen 1999, 74 og Skjeie 1992).

I framtiden er det to ting som kan ses som barrierer mot kjønnskvolteringsinstrumentet. Det første er fallende medlemstall i partiene. Det er færre partimedlemmer enn før, og utvalget blant kvinner og menn er lavere enn før. Dette kan være en barriere mot reglene om kjønnskvoltering, som forutsetter et potensiale av kvinnelige partimedlemmer som ønsker å bli satt opp. For det andre ser det ut til at presset mot kjønnskvoltering er avtagende noen steder i Norden (Christensen 1999, 80 og Heidar og Raaum 1995, 166).

Det er ikke mange kvinner som er blitt valgt til Stortingets presidentskap opp gjennom tidene. Hovedårsaken er at menn har vært i et stort flertall på Stortinget opptil midten av 1980-tallet. Valg til Presidentskapet i Storting, Lagting og Odelsting velges ut fra partikonstellasjonene i Stortinget etter valget. Representantene velges forholdsmessig etter størrelse til de enkelte Tingene. Dette betyr imidlertid ikke at Stortingets President alltid kommer fra den største partigruppen. Hvis det eksisterer flere samarbeidende partier eller partier i regjeringskoalisjon, vil Stortingspresidenten som regel komme fra det største av disse partiene²³ (Mo 1985, 21).

Tabell 4.4 viser kjønnsfordelingen blant Stortingets presidenter etter at den første kvinne ble valgt som varapresident i 1961. Jeg har nedenfor tatt for meg alle stortingspresidenter gjennom perioden for å gi et helhetlig inntrykk av fordelingen.

Den første kvinnelige varapresident²⁴ som Stortinget valgte var til Lagtinget i stortingsperioden 1961 til 1965. Hun satt i to perioder fram til 1973 (Torp 1966, 1970 og 1974). I 1973 ble den første kvinnelige president i Lagtinget valgt²⁵ (Torp 1974). Det skulle

²³ Stortingspresidenten for 2001 til 2005 er Jørgen Kosmo fra Arbeiderpartiet, og dermed ikke fra koalisjonsregjeringspartiene (Stortingets administrasjon 2002).

²⁴ Aase Lionæs fra Arbeiderpartiet (Torp 1966).

²⁵ Torild Skard fra Sosialistisk Venstreparti (Torp 1974).

ta 20 år før den første kvinnelig president i Stortinget ble valgt, Kirsti Kolle Grøndahl fra Arbeiderpartiet (Torp 1994, 170).

Tabell 4.4. Antall presidenter gjennom periodene²⁶ 1961-2003. Tall for Storting, Odelsting og Lagting under ett

VERV	STORTINGSPERIODER										
	1961-1965	1965-1969	1969-1973	1973-1977	1977-1981	1981-1985	1985-1989	1989-1993	1993-1997	1997-2001	2001-2005
<i>President</i>											
Menn	3	3	5	2	2	6	2	2	3	2	2
Kvinner	0	0	0	1	1	0	1	1	1	1	1
<i>Visepresident</i>											
Menn	3	3	3	2	3	4	3	2	4	3	2
Kvinner	0	1	1	1	0	1	1	2	0	2	1
<i>Varapresident*</i>											
Menn	2	3	4	3	2	6	5	8	8	3	3
Kvinner	1	0	0	1	2	2	3	2	1	3	3
Sum i alt	9	10	13	10	10	19	15	17	17	14	12

Kilder: Torp 1962, 1966, 1970, 1974, 1978, 1982, 1986, 1990, 1994, Stortingets administrasjon 1998, 2002 og Stortingets arkiv 2001.

* Fra stortingsperioden 1981 gikk varapresidentvervet over i 2 deler, 1. varapresident og 2. varapresident (Torp 1982). De er her slått sammen til varapresident.

²⁶ Alle presidentene gjennom stortingsperiodene er talt med. Tallene blir dermed høye der det har vært mye utskiftninger.

I de siste to stortingsperiodene har den kvinnelige andel av stortingspresidenter stabilisert seg på omkring én kvinnelig President og tre visepresidenter. Ser en dette ut fra andel av kvinnelige stortingsrepresentanter i periodene med 36 prosent, gjenspeiles prosentandelen i presidentskapet, se tabell 4.4.

Det første partiet i Norge som valgte en kvinnelig partileder var Venstre. Eva Kolstad var leder fra 1974 til 1976. Sosialistisk Venstreparti fikk sin første kvinnelig leder, Berit Ås, i 1975 og hun satt til 1976. I Arbeiderpartiet ble Gro Harlem Brundtland partiets første kvinnelige leder i 1981, og hun gikk ikke av før i 1992. Hun er den kvinnelige partilederen som har sittet lengst av alle kvinnelige partiledere fram til i dag. Høyre og Senterpartiet valgte sine første kvinnelige ledere i 1991. Høyres første kvinnelig leder het Kaci Kullmann Five og satt til 1994. Senterpartiets første kvinnelige leder Anne Enger Lahnstein, gikk av i 1999. Kristelig Folkeparti valgte i 1995 Valgerd Svarstad Haugland til leder, og hun innehar fremdeles vervet. I dag er det bare Sosialistisk Venstreparti og Kristelig Folkeparti som har kvinnelige partiledere. Fremskrittspartiet har fremdeles ikke hatt en kvinnelig leder. Den høye andelen av kvinnelige partiledere er foreløpig begrenset til 1990-tallet, normen for partiledere er fremdeles mannlige ledere, appendiks tabell 6.

En lav andel av kvinner går også igjen blant de parlamentariske ledere på Stortinget. Det er vanligvis partiets leder som er parlamentarisk leder. Han eller hun blir valgt av partiets stortingsgruppe. Unntaket kan være når lederen er statsråd eller Statsminister, og ikke lenger stortingsrepresentant. Dette har vært aktuelt for Arbeiderpartiet og koalisjonsregjeringspartiene; Senterpartiet, Venstre, Kristelig Folkeparti og Høyre, appendiks tabell 7.

Ettersom regjeringsskifte kan skje i en stortingsperiode har jeg valgt å ta for meg de parlamentariske lederne som er oppført i *Stortinget i navn og tall* fra den første stortingsperiode en kvinne ble parlamentarisk leder, fra perioden 1977 til 2002.

Tabell 4.5. Parlamentariske ledere gjennom hele stortingsperiodene fordelt på menn (M) og kvinner (K), 1977^a-2002

Parti ^b	Periode						
	1977-1981	1981-1985	1985-1989	1989-1993	1993-1997	1997-2001	2001-2005
Arbeiderpartiet	M	K	K/M	K/M/M	M/M	M/K	M
Fremskrittspartiet	M	M	M	M	M	M	M
Høyre	M	M	M	M	M/M	M	M
Kristelig Folkeparti	M	M/M	M/M	M/M	M	M/M	M
Senterpartiet	M	M/M	M	K/M	M	M/M	M
Sosialistisk Venstreparti	K	K	K	K	K	K	K
Venstre	M	M	-	-	M	M/M	K
Sum menn (M)	6	7	6	7	8	9	5
Sum kvinner (K)	1	2	2	3	1	2	2
I alt	7	9	8	9	9	11	7
Prosent kvinner	14	22	25	33	11	18	29

Kilder: Torp 1978, 1982, 1986, 1990, 1994 og Stortingets administrasjon 1998, 2002.

a) Oversikten gjelder fra 1977 fordi det ikke var noen kvinnelige parlamentariske ledere før denne perioden.

b) Det er bare de største partiene på Stortinget som her er tatt med.

Når partiets leder ikke er parlamentarisk leder, er det ulike grunner for det. Det kan være ønske fra stortingsrepresentantene i stortingsgruppene at vervene fordeles på så mange stortingsrepresentanter så mulig.²⁷ I 1977 ble Hanna Kvanmo fra Sosialistisk Venstreparti den første kvinnelige parlamentarisk leder²⁸ på Stortinget. Den foreløpige toppen for kvinnelige parlamentariske ledere ble nådd i stortingsperioden i 1989 til 1993. Da var andelen kvinnelige parlamentariske ledere oppe i 50 prosent. Andelen har siden da vært nede på 14 prosent i to stortingsperioder, og er i dag oppe i 29 prosent.

3.5 Utøvende makt

Etter unionsoppløsningen med Danmark i 1814, fikk Norge en ny grunnlov, nasjonalforsamling og regjering. For å utøve regjeringens politikk ble en sentral statsadministrasjon dannet. Byråkratiet hadde lenge en dominerende rolle overfor de nye representative institusjonene, storting og kommunene,²⁹ men måtte etter hvert gi mer ansvar til statsråden og hans medarbeidere. Unionen med Danmark, 1814-grunnloven og den nye unionen med Sverige var med på å utforme den norske statsadministrasjonen. I tillegg var den sentrale statsadministrasjonen kollegialt organisert etter unionen med Danmark. Den nye norske sentraladministrasjonen ble organisert etter ministerielle prinsipper. Den ble karakterisert ved hver enkel statsråds rett til ansvar for beslutninger. Statsrådene fikk også konstitusjonelle rettigheter som en regjering (Grønlie og Haaland 1999, 13-14).

I 1916 ble Grunnloven endret og paragraf 12, som omhandler uttrykket "*fedre, sønner, brødre*" erstattet med de kjønnsnøytrale betegnelse "*foreldre, barn, søsken*". Det betydde i teorien at kvinner kunne bli utnevnt til statsråder. Men det var ikke før i 1922, da paragraf 29 ble gitt et tillegg "*... eller Kvinder*" at kvinner i praksis kunne bli utnevnt (Nagel 1995, 70-71).

²⁷ Kaci Kullman Five var leder av Høyre fra 1991 til 1994, men ikke parlamentarisk leder. Dette gjaldt også for Sosialistisk Venstreparti da Erik Solheim var partileder fra 1987 til 1997. Anne Enger Lahnstein var bare parlamentarisk leder den første stortingsperioden da hun var partileder (www.stortinget.no).

²⁸ Det er bare Gro Harlem Brundtland, Arbeiderpartiet, og Kristin Halvorsen, Sosialistisk Venstreparti, som har vært partileder samtidig som de var parlamentarisk leder på Stortinget (www.stortinget.no).

²⁹ Gjaldt perioden før 1837 da formannskapsloven ble innført (Nagel 1995, 72).

Etter at parlamentarismen ble innført i Norge i 1884, er det partienes stortingsgrupper som utpeker den kandidaten som skal få i oppdrag å danne ny regjering, og dermed bli utnevnt som Statsminister. Statsminister og statsråder må være fylte 18 år, og være norsk statsborger og ha stemmerett. Regjeringen må bestå av Statsministeren og minst syv medlemmer. Over halvparten av ministrene må dessuten være medlem av statskirken (Berggrav 1994, 30).

Kvinner fikk topp-posisjoner i andre land lenge før en fikk det i Norden. Land som særlig peker seg ut er land hvor kvinnekampen ikke hadde hatt så store dimensjoner som i Vesten. Sirimavo Bandaranaike i Sri Lanka ble verdens første kvinnelige Statsminister i 1959. Indira Gandhi ble Statsminister i India i 1966, og var Statsminister i to perioder. Fellestrekk for disse to kvinnene var at de hadde overtatt embetet etter et familiemedlem. Bandaranaike tok over etter sin mann da han ble myrdet, og Gandhi tok over to år etter at hennes far døde. Unntaket var Golda Meir, Statsminister i Israel fra 1969 til 1973, som nådde opp med egen politisk innsats. Da Indira Gandhi ble myrdet i 1984, overtok sønnen hennes, Rajiv Gandhi, som Statsminister. Dette viser også at menn kan arve politisk makt etter kvinner (Blom 1997, 28, 576).

I de første tiårene kvinner ble utnevnt som ministre i regjeringer var det alltid bare én kvinne i hver regjering. For Danmark og Norge betydde oppnevningene begynnelsen på en fast praksis som gikk ut på at det alltid skulle være minst én kvinne i regjeringen, og fra 1954 kom Sverige etter. I Finland har praksisen vært mer vaklende. Fra 1953 har det vanligvis vært minst én kvinne i regjeringen, men ikke alltid. Senest i 1966 ble det oppnevnt en regjering uten en eneste kvinne. Gro Harlem Brundtland var den åttende kvinnelige Statsministeren i verden da hun ble utnevnt i 1981 (Skard og Haavio-Mannila 1983, 114). Da de første statsrådene ble utnevnt var dette uvanlig, selv i nordisk sammenheng (Bergqvist 1999, 280-284). Norge ble det første landet i verden som nesten hadde 50 prosent av hvert kjønn i en regjering. I 1986 ble den andre Brundtland-regjeringen utnevnt med hele 44 prosent kvinner. I Sverige ble det i 1994 utnevnt en regjering med 50 prosent kvinner. Regjeringen som fulgte etter i 1998 hadde også 50 prosent (Bergqvist m.fl. 1999, 280-284). I Norden var Gro Harlem Brundtland den første og foreløpig den siste kvinne som har vært Statsminister (Bergqvist m.fl. 1999, 279-284).

3.6 Oppsummering

Norge har stått i en særstilling når det gjelder kvinners politiske historie i den vestlige verden. Under legitimeringsstorskelen var Norge den første suverene stat som fikk allmenn stemmerett for kvinner i verden. Kvinner i Norge og ellers i Norden fikk tidlig juridiske og økonomiske rettigheter i forhold til de andre vestlige land. Bakgrunnen for denne utviklingen har Norges særstilling uten adel blitt trukket fram som føringer i det politiske liv. Unionsoppløsningen i 1814 førte med seg et behov for å framheve landet og folket som en selvstendig nasjon, og ble mer aktuelt da Norge gikk i ny union med Sverige. På slutten av 1800-tallet ble dette synlig blant annet ved at menn fikk allmenn stemmerett i 1898 og unionsoppløsningen i 1905.

Inkorporering er den neste terskel, og da kvinner fikk allmenn stemmerett i 1913 ble det en stor politisk omveltning. Kvinner kom inn på arenaer som tidligere var forbeholdt menn som fast stortingsrepresentant i 1921. Representasjonstorskelen ble først overskredet på midten av 1980-tallet da kvinner fikk over 30 prosent representasjon på Stortinget.

Partigruppenes kvinneandel på Stortinget økte i de partier som innførte kvotering. Partier med kvotering er Venstre, Sosialistisk Venstreparti, Arbeiderpartiet, Senterpartiet og Kristelig Folkeparti. Partiene har hatt mellom 30 og 60 prosent kvinnerepresentasjon i gruppene ved de siste stortingsvalg. Høyre og Fremskrittspartiet har ikke kvotering, og her har representasjonen av kvinner lagt gjennomsnittlig på henholdsvis 30 og 10 prosent.

Etter hvert ble kvinner på Stortinget valgt til partileder i 1974 og parlamentarisk leder tre år senere. Den første kvinnelige Stortingspresident kom ikke før i 1993.

Utøvende makt er den siste terskelen, og kvinner ble første gang representert i 1945. Dermed var det satt en standard med å ha minst én kvinne med i regjeringen. I 1986 ble terskelen overskredet med verdens første kvinneregjering med 44 prosent kvinner. I dag er det mer eller mindre sedvane for at 8 av de 19 statsråder skal være kvinner. Ellers har Norge vært ledende, sammen med de øvrige nordiske landene, på de fremste områder innenfor den politiske sfæren. Både på Stortinget og i de politiske partier. På Stortinget har den kvinnelige representasjonen i Norge stabilisert seg på over 35 prosent.

Enda Norge har hatt 47 prosent kvinneandel i regjeringen har ingen studert dette. Jeg vil i neste kapittel komme inn på en analyse der jeg vil legge vekt på kvinners innpass i regjeringen som statsråd og statssekretær.

4 POLITISK HIERARKI: REPRESENTASJON I REGJERINGEN

”In politics, if you want anything said, ask a man; if you want anything done, ask a woman.” (Margaret Thatcher sitert i Brown and O’connor 1986).

4.1 Innledning

Jeg vil i dette kapittelet se på representasjonen av kvinnelige statsråder og statssekretærer og når de overstiger den siste terskelen, den utøvende makt. Nedenfor vil bakgrunnen for utnevnelser av statsråder og statssekretærer bli gitt. Deretter er det skissert en oversikt over andelen av kvinnelige statsråder og statssekretærer i de enkelte regjeringer etter den andre verdenskrig. Til slutt er det gjort en sammenligning i forhold til kvinnelige statsråder, statssekretærer og stortingsrepresentanter.

4.2 Bakgrunn for utnevnelser av statsråder og statssekretærer

Kjønn og sosial bakgrunn til dem som rekrutteres til en regjering har endret seg gjennom tidene. Fra 1814 var regjeringen et organ sammensatt av toppembetsmenn, men fra 1945 ble statsråder utpekt på politisk grunnlag (Benum 1979, 15). Ved regjeringsutnevnelser er det flere faktorer som må dekkes. Det er derimot ikke noen bestemmelser som tilsier at regjeringsmedlemmer, utenom Statsministeren, skal være valgt representant til Stortinget,³⁰ som det for eksempel er i Storbritannia (Christensen m.fl. 2002, 50, Eliassen og Ågotnes 1987, 8, 32 og Norris og Lovenduski 1995).

Mange faktorer tas i betraktning ved utvelgelse av statsråder. I Arbeiderpartiet tar en imot råd fra formannskollegiet i partiet, Landsorganisasjonens leder, stortingsgruppens leder, Stortingspresidenten og redaktøren for en arbeiderpartisavis i Oslo (Olsen 1980, 217).

³⁰ I en undersøkelse, som behandlet perioden fra 1945 til 1985, var det 5,5 prosent av statsrådene som ikke hadde vært stortingsrepresentant før de ble statsråd (Eliassen og Ågotnes 1987, 32).

Landsorganisasjonen har også sin egen representant blant statsrådene i arbeiderpartiregjeringsregjeringer (Norderval 1982, 21). For koalisjonsregjeringer blir statsrådene utpekt av partigruppene på Stortinget. Ved en regjeringsdannelse av de borgerlige partier er det i bunn og grunn partiene selv som står bak, og ikke den kommende Statsministeren (Olsen 1980, 219).

Ved utnevning til statsråd får den aktuelle kandidat stort sett bare ett tilbud, som enten aksepteres eller avvises (Skjeie 1992, 25, 129). Statsrådene kan ytre ønsker, og avvise ved forespørsel om skifte av departement, men det varierer om dette blir tatt hensyn til. I koalisjonsregjeringer fordeler departementene slik at det partiet som har blitt tildelt Statsministeren får ett departement mindre enn de andre. Dette ble en presedens etter Lyng-regjeringen, og fordelingen skjer deretter i forhold til representasjonen i Stortinget (Norderval 1982, 22-24). Noen statsråder har vært statssekretærer før de ble statsråder, se appendiks tabeller 1 og 2.

Statsministeren står i praksis ikke fritt til å velge medlemmer til sitt kabinett. Uskrevne regler som geografi, hvor statsrådene skal representere de største regionene, politisk tyngde, yrkesbakgrunn og erfaring fra Stortinget er hensyn som vektlegges. I tillegg spiller alder og kjønn inn. Regjeringen bør ha en variert alderssammensetning for å være representativ. Stortinget må derimot ikke bli tappet for sine beste talenter. Kabinettet består ikke alltid av medlemmer Statsministeren ideelt sett ville hatt med, og statsråder Statsministeren ville ha unngått kan dermed inngå i regjeringen. Statsministeren kan legge ned veto på en eller flere statsrådskandidater, men oftest er det partiet som gjør det. Statsministeren slipper på den måten å framvise sin misbilligelse overfor de andre kabinettsmedlemmer (Norderval 1982, 18-26).

Ved utvelgelsen av ministre har en tradisjonelt foretrukket kandidater med utdanning innen det fagfelt de skal bestyre. Finansministeren har oftest hatt bakgrunn som økonom. For Justis- og politidepartementet er statsråder ofte jurister. Dette er ikke et absolutt krav, og politisk erfaring kan utjevne en mangel på høyere utdanning. Kvalifikasjoner til utenriksministeren er naturlig nok at han eller hun behersker flere språk (Norderval 1982, 20).

Forutsetningen for statssekretærer var at de skulle rekrutteres på partipolitisk grunnlag, og tiltre og gå av sammen med statsrådene. Formålet med ordningen var at statssekretæren skulle

styrke statsrådets politiske posisjon, og på det grunnlag kunne initiere og iverksette politikk. Statssekretærene skulle styrke den partipolitiske ledelsen av departementene og styrke embetsverket som redskap for politisk virksomhet. På den andre siden kunne statssekretæren gjerne være en embetsmann som returnerte til embete når statsråden gikk av (Geithus og Grønlie 1999, 139-140).

Rekrutteringen av statssekretærer skjedde i begynnelsen fra embetsverket og de politiske partier som den aktuelle regjering utsprang fra. I de senere tiår har rekrutteringen kun vært fra de politiske partier (Geithus og Grønlie 1999, 157). Dette var et område som var lite befestet av kvinner, noe som bekreftes av at den første kvinnelige statssekretæren ikke ble utnevnt før i 1971. Som ved utnevning av statsråder, spiller flere faktorer inn ved utnevning av statssekretærer. Ofte er det de samme faktorene som for statsråder. Statsrådene har ikke alltid innflytelse på valg av sine nærmeste politiske medarbeidere. I noen tilfeller må de velge mellom ulike kandidater som partiledelsen eller regjeringsledelsen presenterer for dem. Årsaken til dette kan variere, men skyldes ofte på grunn av at en "kabal" med mange hensyn, skal gå opp (Ulltveit-Moe 1991, 43-44).

I enkelte tilfeller var partitilhørigheten til statssekretærene noe svak og ikke manifestert med et medlemskap før selve utnevningen. Noen få statssekretærer kunne ha vært partipolitisk aktive på riksplan før utnevningen. Rekrutteringen til statsrådsembetet har tatt langt mer hensyn til regional spredning enn for rekruttering av statssekretærer. Statssekretærers politiske aktivitet før utnevning var ikke på langt nær så stor som statsrådets, men ofte høyere enn embetsmennene. Stillingene var antagelig mer attraktive for yngre mennesker med en politisk bakgrunn og interesse for politikk. Statssekretærer kunne også utgå fra Stortinget og således ha innblikk i en regjeringens virksomhet sett fra Stortinget (NOU 1974:18, 21-63).

Kjell A. Eliassen (1972, 51, 61) gjennomførte en undersøkelse av rekruttering til statssekretærembetet i Norge fra 1947 til 1970.³¹ Han viser at det i større grad legges politiske kriterier til grunn ved utnevning til statsrådsembetet enn til statssekretærembetet, og beskriver rekrutteringen til statssekretærembetet slik:

³¹ Undersøkelsen omfatter samtlige statsråder og statssekretærer fra statssekretærembetet ble opprettet i 1947 og fram til og med 1970 (Eliassen 1972, 53). Dermed omfatter den ikke noen kvinnelige statssekretærer.

”Fordelinga av statsrådspostene i en regjering vil ofte mer være et spørsmål om å få en politisk kabal til å gå opp enn om hvilke personer som har hatt den beste faglige innsikt på de ulike områder. En kan derfor anta at rekrutteringen til statssekretærembetet er bestemt ut i fra dels faglige og dels politiske kriterier.” (Eliassen 1972, 51).

De senere tiår har rekrutteringen skjedd fra andre steder enn bare partiet og embetsverket. Det private næringslivet og andre deler av det offentlige næringslivet har blitt aktuelle, ettersom kvinner har blitt sterkere representert på arbeidsmarkedet. Partiene har også vært mer bevisst i rekruttering av kvinner blant sine aktive medlemmer. I tillegg har det blitt en mer allmenn aksept for at regjeringen skal være representert med kvinner.

Tilbud av og etterspørsel etter kvinnelige statsråder og statssekretærer har økt siden 1945. Faktorene som har spilt inn er kvinners inntog på arbeidsmarkedet, økende andel av kvinner med høyere utdanning og at flere kvinner er politisk aktive. De siste tiårene har rekrutteringen til statsråder og statssekretærer stort sett vært foretatt blant politikere.

4.3 Innpass i regjering

Fra de første departementene ble opprettet i 1905 har antall statsråder, statssekretærer og departementer økt. Noen departementer er nedlagt, mens andre har kommet til (Grønlie og Haaland 1999, 14). Etter den andre verdenskrig var antallet regjeringsmedlemmer på rundt 13 medlemmer. Fra 1963 steg antall regjeringsmedlemmer til 15, og forble uendret fram til 1976. Siden 1989 har medlemmene av regjeringen stabilisert seg på 19 medlemmer. Jeg har valgt å anse Einar Gerhardsens samlingsregjering i 1945 til å være den første av Gerhardsens fire regjeringer, se tabell 5.1.

Willoch-regjeringen fra 1981 til 1986 var i realiteten to regjeringer.³² Den første Willoch-regjering fra 1981 til 1983 var en ren høyreregjering. Den andre Willoch-regjering var en koalisjonsregjering, med representanter fra Senterpartiet og Kristelig Folkeparti. Willochs andre regjering avga en ny regjeringserklæring som alle nye regjeringer gjør om den

³² Willoch søkte ikke avskjed for regjeringen, men skiftet skjedde ved at de aktuelle statsrådene søkte avskjed i Statsråd. Dermed ble det ikke en ny regjering (Berggrav 1994, 36).

politikken som den nye regjeringen vil føre. Denne regjeringen gikk av i 1986 (Berggrav 1994, 36, Furre 1993, 505 og Østbø 2001, 204).

Av regjeringer utnevnt etter 1945, peker den første Gerhardsen-regjeringen seg ut som den første regjering med en kvinnelig statsråd. Gerhardsen-regjeringen satte med dette en standard med én kvinnelig statsråd og dette vedvarte fram til 1965. I Korvald-regjeringen i 1972 var det for første gang at en kvinnelig statsråd ikke overtok et departement etter en annen kvinnelig statsråd. For første gang i denne epoken overskred kvinnerepresentasjonen ti prosent. I perioden etter var det bare ett unntak, da Trygve Bratteli overtok som Statsminister for første gang i 1971, se tabell 5.1.

Den første kvinnelige minister, Kirsten Hansteen, ble utnevnt i 1945. Fram til Borten-regjeringen i 1965 satt det bare én kvinne i hver regjering. Etter 1965 har antallet kvinnelige statsråder variert med mellom to og tre fram til 1976. Unntaket var her den første Bratteli-regjeringen i 1971 med én kvinnelige statsråd. Fra 1976 til 1986 har antall statsråder vært stabilt på fire. I 1981 fikk Norge sin første kvinnelige Statsminister, Gro Harlem Brundtland. Hun ledet i alt tre regjeringer på 1980- og 1990-tallet. 1986 ble et merkeår da den kvinnelige andelen av statsråder økte fra 24 prosent til 44 prosent. Siden da har kvinneandelen på statsrådsnivå vært på mellom 42 og 47 prosent, se appendiks tabell 1.

Tabell 5.1. Kvinnelige statsråder.^{a)} Antall kvinner (K) og prosent kvinner i regjeringene utnevnt mellom 1945 og 2002

År	Regjering	Utnevnelestidspunktet			Gjennom perioden		
		K	I %	I alt	K	I %	I alt
1945	Nygaardsvold-regjeringen (Saml.)	0	0	12	0	0	12
1945	Gerhardsen-regjeringen 1 (Saml.)	1	7	15	1	7	15
1945-1951	Gerhardsen-regjeringen 2 (A)	1	7	14	1	5	21
1951-1955	Torp-regjeringen (A)	1	8	13	2	11	19
1955-1963	Gerhardsen-regjeringen 3 (A)	1	8	13	2	6	31
1963	Lyng-regjeringen (Høyre, KrF, V, Sp)	1	7	15	1	7	15
1963-1965	Gerhardsen-regjeringen 4 (A)	1	7	15	1	6	16
1965-1971	Borten-regjeringen (Sp, H, V, KrF)	2	13	15	2	10	21
1971-1972	Bratteli-regjeringen 1 (A)	1	7	15	2	11	18
1972-1973	Korvald-regjeringen (KrF, Sp, V)	2	13	15	3	19	16
1973-1976	Bratteli-regjeringen 2 (A)	3	20	15	4	24	17
1976-1981	Nordli-regjeringen (A)	4	24	17	7	22	32 ^{b)}
1981	Brundtland-regjeringen 1 (A)	4	24	17	4	24	17
1981-1983	Willoch-regjeringen 1 (H)	4	24	17	4	24	17
1983-1986	Willoch-regjeringen 2 (H, Sp, KrF)	4	24	17	6	25	24
1986-1989	Brundtland-regjeringen 2 (A)	8	44	18	11	46	24
1989-1990	Syse-regjeringen (H, KrF, Sp)	7	39	18	8	42	19
1990-1996	Brundtland-regjeringen 3 (A)	9	47	19	14	44	32
1996-1997	Jagland-regjeringen (A)	8	42	19	10	45	22
1997-2000	Bondevik-regjeringen 1 (KrF, V, Sp)	9	47	19	11	48	23
2000-2001	Stoltenberg-regjeringen (A)	8	42	19	8	42	19
2001-	Bondevik-regjeringen 2 (H, KrF, V)	8	42	19	8	42	19

Kilder: Statsministerens kontor 2001, www.odin.no og Østbø 2001, 204.

a) I tabellen er statsministerne regnet som statsråder.

b) Per Andreas Kleppe gikk ut av regjeringen 08.10.79, men kom inn igjen 01.01.80. Jeg regner derfor dette som en ny utnevneelse, ikke som en skifte av departement, og han er dermed tatt med to ganger (Statsministerens kontor 2001, 27).

Den andre epoken går fra til og med 1973 til 1986. Da den andre Bratteli-regjeringen overtok, ble det utnevnt 20 prosent kvinner. Fra 1976 og fram til 1986 holdt kvinneandelen blant statsråder seg stabilt på 4 av 17 ministre.

Den neste tilveksten av kvinnelige statsråder skjedde i 1986, da Gro Harlem Brundtland tok over som Statsminister for andre gang. Dette er den siste epoken fra 1986 til i dag, med en kvinnerepresentasjon på 40 prosent eller mer. Da ble det til gjengjeld utnevnt dobbelt så mange kvinner, i alt åtte, som i den forrige regjeringen. Dette er den største økningen av kvinnelige statsråder som noensinne har vært mellom regjeringsskifter. Regjeringen bestod av 19 medlemmer, som resulterte i en prosentfordeling av mannlige og kvinnelige statsråder på henholdsvis 56 og 44 prosent. Dermed ble det en rekord i europeisk målestokk. Den andre Brundtland-regjeringen ble da også titulert som den første kvinneregjeringen i den vestlige verden. Syse-regjeringen var derimot et unntak hvor kvinneandelen tangerte med 7 av 18 ministre. Økningen ble dermed større da den tredje Brundtland-regjeringen tok over i 1990 og utnevnte ni kvinnelige statsråder. Dette utgjorde den siste Brundtland-regjeringen og bestod av 47 prosent kvinner, og oversteget den forrige rekorden. I ettertid er det bare den første Bondevik-regjeringen som har hatt like høy andel av kvinnelige statsråder. Den relativt høye kvinneandelen på over 40 prosent etter 1986 har sannsynligvis sammenheng med kvoteringsbestemmelsen i likestillingsloven som for Brundtland-regjeringen ble initiert av den såkalte kvinneregjeringen. Lovbestemmelsen om at hvert kjønn skal være representert med minst 40 prosent av medlemmene i offentlige oppnevnte utvalg er formelt sett ikke bindende for regjeringen. I praksis virker nok bestemmelsen likevel som en uformell norm til og med regjeringen vanskelig kan bryte.

Ser en kort på den historiske oversikten over den kjønnsmessige fordelingen av statsråder utnevnt gjennom *hele* regjeringsperiodene er bilde noe, men ikke betydelig annerledes. Ingen kvinnelige statsråder ble utnevnt i en regjeringsperiode forut for 1945 (Statsministerens kontor 1996). Når en statsråd har gått av i løpet av regjeringsperioden, har den avgående statsråd ikke alltid blitt erstattet av en statsråd av samme kjønn. Tabell 5.1 viser at Torp-regjeringen og den tredje Gerhardsen-regjeringen utnevnte hver sin andre kvinnelig statsråd i regjeringsperioden, appendiks tabell 1.

Forskjellen mellom andelen av kvinnelige regjeringsmedlemmer i arbeiderpartiregjeringer og koalisjonsregjeringer er liten. Koalisjonsregjeringer har hatt større tendens til å ha kvinnelige

regjeringsmedlemmer fram til begynnelsen av 70-tallet. I ettertid er differansene mellom arbeiderpartiregjerings og koalisjonsregjerings små.

Til forskjell fra Stortinget, hvor kvinneandelen fram til midten av 1980-tallet økte ganske gradvis, har en sterkere integrasjon av kvinner i regjeringen skjedd mer rykkvis. Kvinneandelen i regjeringene kan deles inn i tre milepæler hvor den første var over i 1965 med 10 prosent. I 1973 ble 20 prosentgrensen nådd, mens den siste milepælen på over 40 prosent kvinner ble nådd i 1986.

4.4 Innpass blant statssekretærer

Vi har hatt statssekretærer siden 1814, men da med en annen funksjon enn det stillingen har i dag. Inspirasjonen til den nye statssekretærordningen ble hentet fra den svenske og britiske statsskikk, og ble fra 1945 betegnet som "*rådmann for statsråden*" (NOU 1974:18, 11). Fra 1947 ble statssekretærordningen offisiell og statssekretærene ble utnevnt med regjeringen. Statssekretærstillingen har primært tatt sikte på å avlaste statsråden og drive partipolitisk arbeide (Statsministerens kontor 1996, 11, 185). I 1947 ble de første statssekretærene i statstråd utnevnt ved kongelig resolusjon. Det skjedde under Einar Gerhardsens andre regjering, og det ble utnevnt statssekretærer for syv³³ departement (Grønlie 1999, 47, NOU 1974:18, 13 og Statsministerens kontor 2001, 9).

Etter at statssekretærembetet ble opprettet har det vært variasjoner både i antall statssekretærer og hvilke departementer som har hatt statssekretærer (NOU 1974:18, 13). Ikke alle departementer og statsråder benyttet seg av muligheten til å ha statssekretærstillinger etter den formelle innføringen i 1947. I 1972 hadde derimot alle departementene fått statssekretærer (Geithus og Grønlie 1999, 139). Ved opprettelsen av flere statssekretærstillinger i departementene oppstod det problemer mellom embetsverket og statssekretærstillingene. De nye stillingene medførte i begynnelsen til betydelige uklarheter og konflikter om fordelingen av myndighet og funksjoner mellom det etablerte embetsverket og statssekretærstillingene (Grønlie 1999, 47).

³³ Opprettet 11. juli 1947 ved kongelig resolusjon. Det ble utnevnt statssekretærer for Kirkedepartementet, Sosialdepartementet, Handelsdepartementet, Landbruksdepartementet, Samferdselsdepartementet, Finansdepartementet og Forsvarsdepartementet (NOU 1974:18, 13).

Et regjeringsoppnevnt utvalg, Statssekretærordningsutvalget, ble i 1970 oppnevnt for å utrede statssekretærordningen,³⁴ og avga i 1974 en utredning om statssekretærer og personlige sekretærer eller medarbeidere for statsråder (NOU 1974:18). Regjeringen fremmet en stortingsmelding om saken i 1976. Regjeringen og Stortinget støttet utvalgets flertall om å styrke statssekretærenes alminnelige status ved å grunnlovsfeste stillingene (Svardal 1997, 46).

Hensikten med å opprette statssekretærstillingen var utvilsomt å styrke statsrådets evne til å initiere og utvikle reformpolitikk og i tillegg å redusere avhengigheten i form av velvilje og engasjement fra embetsverkets side. Den viktigste endringen var nok at statssekretæren skulle gå av med statsråden (Grønlie 1999, 85). Statssekretærutvalget diskuterte om statssekretærstillingen skulle bli juniorminister, som er kjent fra andre land, isteden for statssekretær, men dette ble ikke videreført (NOU 1974:18, 9, 18).

Flertallet i utenriks- og konstitusjonskomitéen gikk inn for at det var nødvendig å opprettholde stillingens politiske karakter og å stille regjeringen helt fritt med hensyn til de statssekretærer de nye statsrådene kom til å få. Det var betenkeligheter i Stortinget om statssekretærstillingen skulle være en ren politisk stilling. I ettertid kan en konstatere at statssekretærstillingen ble utformet over flere regjeringsperioder. Både arbeiderpartiregjeringene og koalisjonsregjeringene har bidratt til den formen statssekretærstillingen har i dag (NOU 1974:18, 5, 13).

Etter hvert ble statssekretærene vikar for sine respektive statsråder, og fra 1970 kunne de tre inn for statsråden ved regjeringskonferanser og forberedende statsråd når statsråden ikke kunne møte (Geithus og Grønlie 1999, 157). Statssekretærer har derimot ikke parlamentarisk eller konstitusjonelt ansvar for sine avgjørelser eller handlinger. De skal fratre sitt embete samtidig med statsråden og kan ikke møte i statsråd på statsrådets vegne eller i Storting, Lagting eller Odelsting (NOU 1974:18, 14 og Østbø 2001, 228).

Tabell 5.2 viser oversikten over de kvinnelige statssekretærer som har vært til og med 2002. Jeg har brukt de samme avgrensninger for statssekretærer som for statsrådene i tabell 5.1. Forskjellen for statssekretærer er at det i større grad er flere statssekretærutnevnelser enn

³⁴ Statssekretærordningen m.m. Utredning om statssekretærordningen og ordningen med personlige sekretærer eller medarbeidere for statsråden. Fra et utvalg oppnevnt ved kongelig resolusjon 13. mars 1970 (NOU 1974:18).

utnevnelser av statsråder. Enkelte statssekretærer har sluttet, mens noen er gjenutnevnt i et annet eller det samme departement. Disse statssekretærene har jeg ansett som ny, siden de da offisielt er gått ut av regjeringen. Det er vanlig for en statssekretær å overlappe hverandre eller begynne på samme dag, eller noen dager³⁵ etter i et annet departement.

Fram til 1971 var det få, og bare mannlige, statssekretærer som ble utnevnt med regjeringene. Antallet lå på mellom fem og ni statssekretærer, og den høyeste andel med ni statssekretærer var i 1963 og Lyng-regjeringen. Den første kvinnelige statssekretæren ble utnevnt i 1971 av den første Bratteli-regjeringen, Elsa Rastad Bråten i Justis- og politidepartementet. I dette departementet hadde det kun vært én kvinnelig statsråd, Elisabeth Schweigaard Selmer i Borten-regjeringen fra 1965. Da den første kvinnelige statssekretæren ble utnevnt i 1971, økte også antallet statssekretærer til tolv. Etter 1971 har det vært kvinnelige statssekretærer i alle regjeringer, med unntak av Korvald-regjeringen i 1972 til 1973, tabell 5.2 og appendiks tabeller 1 og 2.

³⁵ Opptil syv dager (Statsministerens kontor 2001, 30, 43).

Tabell 5.2. Kvinnelige statssekretærer. Antall kvinner (K) og prosent kvinner i regjeringene utnevnt mellom 1971 og 2002

År	Regjering	Utnevneestidspunktet			Gjennom perioden		
		K	I %	I alt	K	I %	I alt
1971-1972	Bratteli-regjeringen 1 (A)	1	6	16	1	5	20
1972-1973	Korvald-regjeringen (Krf, Sp, V)	0	0	17	0	0	19
1973-1976	Bratteli-regjeringen 2 (A)	2	11	18	2	8	25
1976-1981	Nordli-regjeringen (A)	2	11	18	5	11	45
1981	Brundtland-regjeringen 1 (A)	4	20	20	4	19	21
1981-1983	Willoch-regjeringen 1 (H)	2	11	19	2	10	20
1983-1986	Willoch-regjeringen 2 (H, Sp, KrF)	2	9	22	3	7	43
1986-1989	Brundtland-regjeringen 2 (A)	8	38	21	14	39	36
1989-1990	Syse-regjeringen (H, Krf, Sp)	2	9	23	3	12	26
1990-1996	Brundtland-regjeringen 3 (A)	9	41	22	25	35	72
1996-1997	Jagland-regjeringen (A)	10	40	25	12	33	36
1997-2000	Bondevik-regjeringen 1 (KrF, V, Sp)	10	33	30	12	26	47
2000-2001	Stoltenberg-regjeringen (A)	14	45	31	17	45	38
2001-	Bondevik-regjeringen 2 (H, KrF, V)	12	35	34	14	36	39

Kilder: Statsministerens kontor 2001, www.odin.no og Østbø 2001, 204.

Den første epoken hvor den kvinnelige andelen av statssekretærer oversteg ti prosent ved regjeringsutnevnelserne var i 1973 og i den andre Bratteli-regjeringen. Kvinneandelen var stabil på elleve prosent fram til 1986 da den andre epoken ble innledet. Den første Brundtland-regjeringen utnevnte 20 prosent kvinner. Det var derimot to unntak fra denne overskridelsen. Begge Willoch-regjeringene utnevnte færre kvinner. Prosentandelen gikk tilbake til elleve og ni prosent kvinnelige statssekretærer.

Det er slående at helt fram til 1996, er det kun de tre Brundtland-regjeringene som skiller seg ut med en relativt høy kvinneandel blant kvinnelige statssekretærer. Mannlige Statsministre før 1996 rekrutterte klart færre kvinnelige statssekretærer enn det Brundtland gjorde.

Første gang kvinneandelen nærmet seg 40 prosent var i den andre Brundtland-regjeringen som tiltrådte i 1986. I Syse-regjeringen var det bare to kvinner eller ni prosent. Dette er den største variasjonen mellom regjeringene siden det ikke var kvinnelige statssekretærer før 1971. Etter at den siste Brundtland-regjeringen overtok og kvinneandelen økte til 41 prosent, har to regjeringer hatt en lavere kvinnerepresentasjon. Begge Bondevik-regjeringene har bare hatt en andel på henholdsvis 33 og 35 prosent ved regjeringsutnevnelser.

Når en ser på kvinnelige statssekretærer gjennom *hele* regjeringsperioden, er det ikke store avvik. Det er heller ikke utnevnt en kvinnelig statssekretær igjennom regjeringsperiodene forut for 1971 (Statsministerens kontor 1996 og 2001). Den andre Bondevik-regjeringen har fulgt opp og har foreløpig økt andelen kvinnelige statssekretærer, se tabell 5.2.

Det er for øvrig oppsiktsvekkende at en økende integrering av kvinner i statssekretærposter kom langt senere enn integrasjonen av kvinner som stortingsrepresentanter og statsråder. Forklaringen til dette kan være flere. Variasjonen mellom regjeringskonstellasjonene er en. Forskjellen mellom andelen av kvinnelige statssekretærer i arbeiderpartiregjeringer og koalisjonsregjeringer er stor. En klar tendens er at arbeiderpartiregjeringer har satt standard for en høyere representasjon av kvinnelige statssekretærer. Koalisjonsregjeringer har hengt og henger fremdeles kraftig etter med sine andel av kvinnelige statssekretærer.

For statssekretærer er representasjonen annerledes enn for statsråder. Kvinner fikk innpass først i 1971, og utviklingen kan også her plasseres i tre epoker. Hvis en anser den kvinnelige andelen av statsrådenes representasjon som rykkvis, kan det synes som økningen av statssekretærer har skjedd mer sprangvis. Hvilke faktorer kan forklare dette?

4.5 Diskusjon

Hvordan er fordelingen av kvinnelige statsråder og statssekretærer i forhold til kvinnelige stortingsrepresentanter som er valgt inn på Stortinget mellom 1945 og 2001? Har det vært en tilsvarende representasjon for stortingsrepresentanter som for statsråder og statssekretærer? Tidligere er de møtende kvinnelige stortingsrepresentanter tatt med. Tabell 5.3 behandler de innvalgte representantene. Et problem for denne sammenligningen er at stortingsvalgene ikke

følger regjeringsutnevnelserne, og er dermed ført opp under den perioden sammenfallet et størst.

Tabell 5.3. Kvinnelige statsråder (SR) og statssekretærer (STS) på utnevningstidspunktet og innvalgte stortingsrepresentanter (STR), 1945-2001, i prosent

ÅR	REGJERING	% SR	% STS	VALGÅR	% STR
1945	Nygaardsvold (Saml.)	0	-	1945	5
1945	Gerhardsen 1 (Saml.)	7	-		
1945-1951	Gerhardsen 2 (A)	7	0	1949	5
1951-1955	Torp (A)	8	0	1953	5
1955-1963	Gerhardsen 3 (A)	8	0	1957	7
1963	Lyng (Koal.)	7	0	1961	9
1963-1965	Gerhardsen 4 (A)	7	0		
1965-1971	Borten (Koal.)	13	0	1965	8
			-	1969	9
1971-1972	Bratteli 1 (A)	7	6		
1972-1973	Korvald (Koal.)	13	0		
1973-1976	Bratteli 2 (A)	20	11	1973	16
1976-1981	Nordli (A)	24	11	1977	24
1981	Brundtland 1 (A)	24	20	1981	26
1981-1983	Willoch 1 (H)	24	11		
1983-1986	Willoch 2 (Koal.)	24	9	1985	35
1986-1989	Brundtland 2 (A)	44	38		
1989-1990	Syse (Koal.)	39	9	1989	36
1990-1996	Brundtland 3 (A)	47	41	1993	39
1996-1997	Jagland (A)	42	40		
1997-2000	Bondevik 1 (Koal.)	47	33	1997	36
2000-2001	Stoltenberg (A)	42	45		
2001-	Bondevik 2 (Koal.)	42	35	2001	36

Kilder: Haffer 1946, 1950, 1954, Torp 1958, 1962, 1966, 1970, 1974, 1978, 1982, 1986, 1990, 1994 og Statsministerens kontor 2001.

I perioden før 1972 var representasjonen på Stortinget og i regjeringer under 10 prosent. Det eneste unntaket var Borten-regjeringen med 13 prosent, tre kvinner. Det er fremmet flere faktorer som forklarer bakgrunnen til denne representasjonen.

Proporsjonal valgordning gir en sterk forklaringsfaktor for den økte kvinneandelen i de valgte organene i Norge (Raaum 1999a, 35). Dette kan være en av grunnene til at Helga M. Hernes argumenterte for at Skandinavia hadde en *"statsfeministisk karakter"* som kunne tilskrives en *"kvinnevennlig"* politikk ovenfra, i kombinasjon med kvinners mobilisering nedenfra. Det var nok ikke uten grunn at det offentlige førte en *"kvinnevennlig"* politikk, selv da kvinner var fraværende i offentlige myndighetsposisjoner. De offentlige institusjoner, som var dominert av menn, førte på mange områder en *"kvinnevennlig"* politikk, og må ha sammenheng med et omfattende engasjement blant kvinner selv (Hernes 1987, 11 og Raaum 1999b, 42).

Etter 1945 ble det nye behov i husholdningen, og en høyere andel gifte kvinner tok lønnet arbeid utenfor hjemmet, men på et langt lavere nivå i forhold til andre vestlige land. Kvinner samlet seg fortsatt i de mest rutinepregede og dårligst lønnede yrker. Samtidig ble det flere politisk aktive kvinner. Utdannelse skulle etter hvert få en sterkere betydning i velferdstaten. En av årsakene til at gifte kvinner fikk så stor rolle på arbeidsmarkedet, var at flere valgte lengre skolegang og utdanning (Blom 1992, 574-583, 590).

Regjeringene på 1970-tallet og fram til 1986 lå jevnt på 24 prosent. Dermed er de relativt jevnt representert i Stortinget og i regjering. Det var derimot to unntak, den første var Korvald-regjeringen med 13 prosent. Den andre den andre Bratteli-regjeringen med 20 prosent, se tabell 5.3.

Fram til Nordli-regjeringen hadde det vært tradisjon for å utnevne en regjering med to til fire prosentpoeng høyere kvinneandel enn det som var valgt til Stortinget. Det ble rettet kritikk mot Statsminister Nordli da han ikke fulgte denne tradisjonen og utnevnte den samme prosentandelen kvinner som var i Stortinget til regjeringen (Norderval 1982, 19). Kvinneandelen for Stortinget og regjeringen var på 24 prosent kvinner.

I 1981 kom bestemmelsen om kjønnskvoltering inn i likestillingsloven. Lovens paragraf 21 fikk et tillegg som gikk ut på at når et offentlig organ oppnevner eller velger utvalg, styrer, råd, nemnder med videre skal begge kjønn være representert dersom det er minst to

medlemmer (Borchorst 1999, 183, Dahlerup 1989, 159-161 og Edwards, Halsaa og Skjeie 1983, 218). Dette fikk ikke betydning for kvinneandelen i regjeringene i perioden opp til 1986.

Gro Harlem Brundtland var Norges første kvinnelig Statsminister, men hun valgte ikke flere kvinnelige statsråder enn sine forgjengere da hun dannet sin andre regjering. Hun tok derimot inn flere kvinnelige statssekretærer, med 20 prosents andel. Den andre Brundtland-regjeringen, den første kvinneregjeringen med 42 prosent kvinnelige statsråder, hadde 38 prosent kvinnelige statssekretærer.

Etter 1986 er prosentandelen noe høyere i regjeringene enn i Stortinget. I denne perioden har det alltid vært en høyere andel kvinner i regjeringene enn på Stortinget. Unntaket er for de kvinnelige statssekretærer. Det er neppe tilfeldig at Gro Harlem Brundtland har vært den Statsministeren som har overskredet epokene, og særlig den siste. I hennes regjeringstid ble det utnevnt en høyere andel kvinnelige statssekretærer, og for de to siste regjeringene gjaldt dette også for statsråder. Gro Harlem Brundtland var Statsminister for det største partiet, Arbeiderpartiet, som har vedtatt kvotering. I Norge har kvotering påvirket det politiske toppsjiktet til å inneha en høyere andel kvinner. Det har også vist seg at "kvoteringspartiene" har flere kvinner i partiledelsen (Heidar og Raaum 1995, 191).

I 1988 ble likestillingsloven utvidet til å gjelde minst 40 prosent representasjon av hvert kjønn i offentlige utvalg (Borchorst 1999, 183 og Dahlerup 1989, 159-161). Regjeringen omfattes ikke av likestillingsloven, men andelen kvinnelige statsråder er i ettertid ikke vært under 42 prosent, med unntak av Syse-regjeringen i 1989 med 39 prosent kvinnelige statsråder. Andelen statssekretærer er i perioden også høy med over 33 prosent, mens unntaket er Syse-regjeringen med 9 prosent. Ingen av regjeringene har hatt en prosentvis høyere andel kvinnelige statssekretærer enn det har vært kvinner innvalgt på Stortinget etter stortingsvalg, tabell 5.3.

40-prosentsregelen medførte i praksis at det ble radikal kjønnskvotering (Borchorst 1999, 183). Kvotering, eller positiv diskriminering som det ofte kalles, er lett å omgå i praksis og kan ha en dårlig effekt som politisk redskap til å få flere kvinner inn i politikken (Stabel 1994). Diskusjonen om kjønnskvotering har pågått så lenge loven har eksistert. Det hevdes at kvinner ofte kan bli stemplet og bli sett på som mindre kvalifisert, på tross av at kvinner er

like godt kvalifisert som menn (Stabel 1994). Videre hevdes det at den moderate kjønnskvoltering skader kvinner mer enn den gagnar dem. Det kan underbygge myten om at kvinner får stillinger som følge av deres kjønn og ikke deres kvalifikasjoner (Borchorst 1999, 182).

En forklarende faktor til at norske kvinner så raskt kunne innhente kvinner i de andre nordiske landene, var blant annet politikernes vilje til å utforme en offensiv likestillingspolitikk, målrettet mot det politiske system. Kvinner har tradisjonelt vært representert i kvinneorganisasjoner som ikke har vært ansett som politisk relevante. Videre har antall kvinner på ledelsesnivå i de organisasjoner og institusjoner som har vært hovedleverandører til den politiske arena, vært lavt. Det kan ikke være tvil om at situasjonen har innvirket på kvinners svake stilling i politikken (Raaum 1999b, 35-39).

Spørsmålet blir da hvorfor kvinneandelen for regjeringer har vært på 42 prosent de siste 15 årene, mens det for statssekretærer har vært så varierende? Et forhold som kan forklare den store variasjonen er at de kvinnelige statssekretærene ikke ble utnevnt før i 1971. Dermed har de hatt kortere tid på å nærme seg det samme nivået som de kvinnelige statsråder og stortingsrepresentanter er på. Eller det kan være at det er media som ikke har sett den ”*symbolic importance*” og satt mindre fokus mot statssekretærer enn mot statsråder og stortingsrepresentanter (Martin 1989, 165).

Når likestilling og kvotering har hatt forholdsvis gode vilkår i Norge, mener Hege Skjeie (1992, 32) at det nettopp er politikken egenart som gir oss svaret. Grupperrepresentasjon har derimot aldri vært et sentralt kriterium for rekruttering til topp-posisjoner innenfor næringslivet, statsforvaltningen eller akademia.

Kvinnelige statssekretærer har hatt en lavere politisk profil, og deres lave representasjon i forhold til statsråder kan bli forklart med utgangspunkt i arbeidsmarkedet. Statssekretærer har et mindre politisk fokus, og deres lave andel kan sammenlignes med forhold i arbeidslivet. I arbeidslivet utsettes kvinner for et glasstak. Selv om kvinner ønsker høyere stillinger, når de ikke opp på grunn av usynlige barrierer innenfor arbeidslivet (Raaum 2001, 186).

Regjeringspartier på venstresiden har større tilbøyeligheter til å utnevne flere kvinner enn partier på høyresiden (Norris 1996 og Norris og Lovenduski 1993). Dette er også tilfelle for

Norge med arbeiderpartiregjerings som har hatt en høyere andel kvinnelige statsråder og statssekretærer enn koalisjonsregjerings.

En forklaring som dekker koalisjonsregjeringene er at den berømmelige kabalen må gå opp. Når det er flere partier som skal dele på statssekretærpostene, vil kanskje ikke kjønn være den tyngste faktoren. Her kan en trekke fram Willoch-regjeringene der den første, som var ren høyreregjering, hadde elleve prosent kvinnelige statssekretærer, mens andelen gikk ned tre prosentpoeng når det ble en koalisjonsregjering med Senterpartiet og Kristelig Folkeparti. Kvinneandelen blant statsråder ble uendret på 24 prosent, tabell 5.3.

Mitt funn har vært at det har vært 87 statsråder og 78 statssekretærer som har vært kvinner. Dette på tross av at det er flere statssekretærer i en regjering enn statsråder. Selv om kvinnene kom sent inn som statssekretærer burde vel dette tallet være høyere. Arbeiderpartiregjerings har hatt flere kvinnelige statsråder og statssekretær enn koalisjonsregjeringer, men de har da også vært i regjering flere ganger enn koalisjonsregjeringene. Kvinnelige statsråder ble i begynnelsen oftest utnevnt i et begrenset antall departement og i de reproduserende områder.

Den standarden som er satt med den norske kvinnelige regjeringsandelen indikerer at kvinner, både som velgere og representanter, utgjør en selvstendig politisk kraft som ikke kan neglisjeres (Bergqvist 1994, 49).

4.6 Oppsummering

Bakgrunnen for utnevning av statsråder og statssekretærer har vært ulik. Statsrådene har vært mer politisk utnevnte, mens statssekretærene har hatt en lavere politisk profil. Statsrådsembetet har hatt forskjellige konstellasjoner, men har i dag ansvar for et departement eller flere. Unntaket er når det har vært to statsråder innenfor et departement.

Statssekretærer ble ikke offisielt utnevnt før i 1947, og har dermed ikke eksistert så lenge som statsråder. I begynnelsen ble statssekretærer utnevnt blant embetsmenn, men statssekretærer har etter hvert hatt mer bakgrunn i partipolitikk og næringslivet.

Til forskjell fra Stortinget og representasjonsterskelen, hvor utviklingen har gått gradvis, har utvidelsen rundt den siste terskelen, regjeringsmakt, gått rykkvis. De kvinnelige statsrådene har hatt en rykkvis økning siden de først representert i en regjering i 1945. Siden slutten av 1980-tallet har kvinneandelen ligget på 42 prosent eller mer, med ett unntak. Begge regjeringskonstellasjonene har i denne perioden hatt den samme kvinneandelen.

Kvinnelige statssekretærer ble først representert i 1971 og har ikke hatt den samme høye andelen som statsråder, verken ved utnevnesperiodene eller gjennom regjeringsperiodene. Økningen av de kvinnelige statssekretærer har skjedd sprangvis. Arbeiderpartiregjeringenes andel av kvinnelige statssekretærer har klart vært den høyeste. I det siste tiåret har de hatt 40 prosent kvinner eller mer blant sine statssekretærer. Koalisjonsregjeringer har derimot ligget på et mye lavere antall, men har de siste årene nådd 33 til 35 prosent.

5 KJØNNSSPESIFIKK ARBEIDSDELING?

5.1 Innledning

I dette kapitlet vil det horisontale aspektet bli belyst. Spørsmålet er i hvilken grad blir kvinner og menn rekruttert til ulike politikkområder og om eventuelt kjønnsmønstrene er stabile eller endrer seg over tid.

Jeg vil se på hvilke stortingskomitéer og departementer kvinnelige stortingsrepresentanter, statsråder og statssekretærer er blitt tildelt fra 1945 til 2001. Kan en se en segregering mellom de politiske områder innenfor stortingskomitéer og departementer? Jeg vil også se på om det er et sammenfall mellom de kvinnelige stortingsrepresentanters komitéplassering og departementers topp-politiske ledelse. Er det en tendens til at kvinner er over- eller underrepresentert i enkelte departement? Er det samme mønster blant departementer og stortingskomitéer? Ved å ta utgangspunktet i produserende og reproduserende områder innenfor politikken, vil en se om denne påstanden har vært reell og er gjeldene i dag. Er det en tendens til at kvinnelige statsråder og statssekretærer blir gitt ansvaret for enkelte departementer og stortingskomitéer framfor andre i perioden 1945 til 2001?

5.2 Stortingskomitéer

Kvinneandelen på Stortinget har økt regelmessig, og har siden slutten av 1980-tallet ligget på omlag 36 prosent. Tabell 6.1 viser fordelingen av de møtende kvinner og menn i stortingskomitéene fra 1945 til 2001. Hovedmønsteret for periodene tilsier at kvinner har vært høyest representert i Sosialkomitéen og Kirke-, utdannings- og forskningskomitéen. De komitéer kvinner har vært minst representert i er Kontroll- og konstitusjonskomitéen og Forsvarskomitéen. Hvordan har segregeringmønsteret vært i forhold til de stortingsperiodene de enkelte kvinnene var representert i etter 1945?

Tabell 6.1. Kvinnelige stortingskomitémedlemmer fra 1945 til 2001. Antall møtende kvinner og alle medlemmer i de aktuelle komitéene

STORTINGSPERIODEPERIODER

KOMITÉER	1945	1949	1953	1957	1961	1965	1969	1973	1977	1981	1985	1989	1993	1997	2001	SUM K	K %	I ALT
Energi- og miljø ³⁶	0/10	0/13	0/13	0/13	0/13	0/14	1/12	0/14	1/16	1/15	5/16	7/16	7/14	3/15	5/13	30	14	207
Familie-, kultur- og adm. ³⁷	0/7	1/10	1/10	1/10	3/10	2/9	2/10	4/10	3/10	5/10	6/10	6/10	7/12	7/13	8/13	56	36	154
Finans	0/13	0/13	1/13	1/13	1/15	1/16	1/14	0/16	3/16	3/18	5/17	4/18	5/20	6/20	7/20	38	16	242
Forsvar ³⁸	0/10	0/10	0/10	0/10	0/10	0/10	1/10	1/10	2/10	1/11	3/11	2/11	3/11	3/10	2/10	18	12	154
Justis	1/8	0/10	0/10	0/10	1/10	1/10	1/10	4/10	5/10	2/9	6/10	7/12	5/11	4/11	4/11	41	27	152
Kirke-, utd.- og forskning ³⁹	2/14	2/13	2/13	3/13	2/13	2/13	2/15	3/14	5/14	6/13	8/14	5/15	5/14	7/15	7/16	61	29	209
Kommunal ⁴⁰	0/9	1/10	1/10	0/10	0/10	1/10	0/12	2/14	2/14	6/15	5/16	6/17	3/13	5/13	5/14	37	20	187
Kontroll- og konstitusjon ⁴¹	0/11	0/9	1/10	2/10	2/10	1/10	3/9	-	-	-	-	-	4/11	4/10	3/10	11	11	100
Næring ⁴²	1/23	1/24	1/24	2/24	2/23	3/22	1/22	1/24	3/24	4/23	6/21	5/21	5/16	4/14	6/14	45	14	319
Samferdsel ⁴³	0/19	0/13	0/13	0/13	0/13	1/13	1/12	2/14	3/14	4/13	4/14	4/16	6/14	6/15	5/15	36	17	211
Sosial ⁴⁴	4/15	3/11	2/11	3/11	3/11	1/11	1/12	4/15	7/15	8/16	8/15	9/16	7/14	6/14	5/14	71	35	201
Utenriks	0/11	0/13	0/12	0/12	1/12	1/12	1/12	2/14	2/12	3/12	4/13	4/13	6/15	4/15	4/15	32	17	193
SUM I ALT	150	149*	149*	149*	150	150	150	155	155	155	157	165	165	165	165			
Antall representanter	150	150	150	150	150	150	150	155	155	155	157	165	165	165	165			
Møtende kvinner i antall/%	8/5	8/5	9/6	12/8	15/10	14/9	15/10	23/15	36/23	46/30	63/40	62/38	63/38	59/36	61/37			
Innvalgte kvinner i antall/%	7/5	7/5	7/5	10/7	13/9	12/8	14/9	24/16	37/24	40/26	54/35	59/36	65/39	60/36	60/36			

Kilde: Haffer 1946, 1950, 1954, Stortingets administrasjon 1998, 2002 og Torp 1958, 1962, 1966, 1970, 1974, 1978, 1982, 1986, 1990, 1994.

* Stortingspresidenten hadde ikke komitéverv fra 1949 til 1961 (Heløe 1996).

³⁶ Tidligere Skog- og vassdragskomitéen (Skard 1980, 137). Fra 1967 het den Industrikomitéen og fra 1981 til 1993 Energi- og industrikomitéen (Nordby (red.) 1985, 294 og Torp 1994, 171).

³⁷ Het Kirke- og undervisningskomitéen opp til 1981, og Forbruker- og administrasjonskomitéen til 1993 (Nordby (red.) 1985, 295 og Torp 1994, 171).

³⁸ Het opp til 1970 Militærkomitéen (Nordby (red.) 1985, 241).

³⁹ Før 1950 Kirke- og skolekomitéen og Universitets- og fagskolekomitéen (Skard 1980, 137). Het til 1959 Kirke- og undervisningskomitéen (Nordby (red.) 1985, 159).

⁴⁰ Het før 1973 Kommunalkomitéen, etter Kommunal- og miljøvernkomitéen (Nordby (red.) 1985, 144, 260). Endret tilbake igjen i 1993 (Torp 1994, 172).

⁴¹ Protokollkomitéen ble opphevet 1972, og var egentlig ikke blant de faste (Nordby (red.) 1985, 143, 240). Jeg har valgt å ta den med her (Østbø 2001, 190).

⁴² Landbrukskomitéen og Sjøfarts- og fiskerikomitéen ble lagt inn under Næringskomitéen i 1993 (Torp 1994, 171).

⁴³ Omfattet før 1950 Post-, telegraf- og kystfartskomitéen og Vei- og jernbanekomitéen (Skard 1980, 137). Etter 1950 Samferdselskomitéen (Nordby (red.) 1985, 160).

⁴⁴ Tidligere Helsekomitéen og Sosialkomitéen før 1950 (Skard 1980, 137).

Den historiske oversikten over de møtende kvinnelige stortingsrepresentanters inntog i komitéene kan deles inn i tre faser. Den første fasen dekker stortingsvalgene mellom 1945 og 1969. I denne fasen var kvinnerepresentasjonen på opptil ti prosent. Gjennom hele perioden varierte den mellom fem og ti prosent for de siste stortingsvalgene. Antall møtende kvinnelige stortingsrepresentanter vil dermed være for lavt til å få en representativ sammenligning mellom komitéene, og jeg velger derfor bare å ta hovedtendensene.

En kan se i tabell 6.1 at av de som møtte på Stortinget i den første fasen, satt det kvinner i tre komitéer for alle stortingsperiodene; Kirke-, utdannings- og forskningskomitéen, Sosialkomitéen og Næringskomitéen. Næringskomitéen ble i denne perioden slått sammen med andre komitéer, og vil ikke være like representativ for kvinnerepresentasjonen som de to andre.

De komitéer som kvinnene ble senest integrert i var Forsvarskomitéen og Energi- og miljøkomitéen. Her ble det ikke kvinnerepresentasjon før i 1969 for begge komitéene, men bare med én kvinne hver. Samferdselskomitéen fikk sin første kvinne i perioden forut. Noen komitéer er overraskende tidlig representert med kvinner. Dette gjelder Finanskomitéen som fikk kvinnerepresentasjon allerede i 1953. I Justiskomitéen⁴⁵ var kvinner tidlig ute, men komitéen ble ikke representert med flere kvinner før i slutten av fasen.

Den andre fasen dekker de tre valg mellom 1973 til 1981. I 1977 ble alle stortingskomitéer for første gang representert med én eller flere kvinner. I ettertid har det alltid vært kvinnerepresentasjon i alle stortingskomitéene. På tross av at kvinneandelen på Stortinget ikke har slått rekorden fra 1993 med 39 prosent, har kvinner vært representert med 50 prosent i enkelte stortingskomitéer. Den første gangen det var halvparten av hvert kjønn i en stortingskomité var i Justiskomitéen i 1977. Jeg vil dele komitéene inn i tre grupper, mannsdominerte, kvinnedominerte og kjønnsbalanserte stortingsgrupper. Kvinneandelen på Stortinget var i denne perioden omkring 25 prosent med unntak av den første perioden. Jeg har valgt å klassifisere stortingskomitéer med 30 prosent eller flere kvinner som kvinnedominerte. Komitéer med mellom 20 til 30 prosent kvinner kan betraktes som

⁴⁵ Den første kvinnelige stortingsrepresentanten satt i Justiskomitéen i 1921, men komitéen fikk ikke kvinnerepresentasjon igjen før i 1945 (Skard 1980, 136).

kjønnsbalanserte målt i forhold til kvinners andel på Stortinget. For komitéer med mindre enn 20 prosent kvinner kan de betraktes som mannsdominerte.

De kvinnedominerte er stortingskomitéer med mer enn 30 prosent kvinner. Familie-, kultur- og forskningskomitéen er den komitéen med høyest representasjon av kvinner. Her har kvinner også vært representert med over 30 prosent i alle stortingsperiodene. Den andre komitéen er Justiskomitéen, og har vært kvinnedominert i de to første periodene. To stortingskomitéer har vært kvinnedominert i de to siste stortingsperiodene, og disse to komitéene er Kirke-, utdannings- og forskningskomitéen og Sosialkomitéen.

Mellom 1973 og 1981 var det bare én komité som var såkalt kjønnsbalansert, det vil si med mellom 20 og 30 prosent kvinner. Komitéen som er mest representativ her er Samferdselskomitéen.

For de mannsdominerte stortingskomitéer er dette komitéer med mindre enn 20 prosent kvinner. Dette er den gruppen med flest stortingskomitéer for fasen. Energi- og miljøkomitéen, Finanskomitéen, Forsvarskomitéen og Næringskomitéen er de som har hatt færre enn 20 prosent kvinner fra 1973 til 1981. I de to første stortingsperiodene av fasen var Kommunalkomitéen og Utenrikskomitéen blant de mannsdominerte komitéene. For andre fase er det skjedd en fordeling av kjønnene. De mannsdominerte komitéene er representert med seks komitéer, mens de kvinnedominerte er representert med fire. Her er det bare én komité blant de kjønnsbalanserte. I ettertid har det blitt flere kjønnsbalanserte komitéer og færre av de mannsdominerte og kvinnedominerte komitéene.

Den siste fasen dekker valgene fra 1985 til i dag. I denne perioden har kvinner i gjennomsnitt hatt 38 prosent av de møtende representantene i Stortinget. Etter samme logikk som for den foregående periode har jeg klassifisert komitéer med mellom 31 og 40 prosent som kjønnsbalanserte, relativt sett i forhold til Stortinget. Tilsvarende er komitéer med mindre enn 30 prosent kvinner klassifisert som mannsdominerte. Komitéer med 41 prosent er klassifisert som kvinnedominerte sammenlignet med Stortinget.

I 1985 fikk flere stortingskomitéer mer enn 50 prosent kvinnelige medlemmer. Alle disse stortingskomitéene hadde et kvinnelig flertall på ett medlem. Fasen gjelder for møtende kvinnelige stortingsrepresentanter på over 30 prosent. Kvinnerepresentasjonen for de møtende

stortingsrepresentantene er 36 til 40 prosent, og er høyere enn for de som ble valgt inn. Her er den høyeste representasjonen for de valgte på 39 prosent i 1993. Siden kvinnerepresentasjonen her er på over 30 prosent vil jeg dele inn den prosentvise inndelingen av de mannsdominerte, kjønnsbalanserte og kvinnedominerte annerledes enn det jeg gjorde i fase to.

De kvinnedominerte stortingskomitéene er de som har en kvinnerepresentasjon på mer enn 41 prosent. Dette gjelder Familie-, kultur- og administrasjonskomitéen. Denne komitéen er den eneste komité som har vært representert med over 41 prosent kvinner for alle stortingsperioder i den siste fasen. De andre komitéene som har vært kvinnedominerte er Sosialkomitéen og Justiskomitéen. Sosialkomitéen har vært kvinnedominert i de fire første stortingsperiodene, Justiskomitéen bare de tre første. Deler en inn den siste fasen i to deler, vil en se at i de tre første stortingsvalg var det opptil fem kvinnedominerte stortingskomitéer, mens det for de to siste valg kun var tre, se tabell 6.1.

Tre kvinnedominerte komitéer er her representert i den inneværende stortingsperiode. Det er Familie-, kultur- og administrasjonskomitéen, Kirke-, utdannings- og forskningskomitéen og Næringskomitéen. Næringskomitéen er for første gang for perioden 1945 til 2001 representert i den kvinnedominerte gruppen med 43 prosent kvinner.

I de kjønnsbalanserte komitéene er kvinneandelen på 31 til 40 prosent. Her representert med Kontroll- og konstitusjonskomitéen. Komitéen er bare eksistert i ti år, men den har allerede pekt seg ut til å være den komitéen som har hatt den mest kjønnsbalanserte i de siste stortingsperiodene. Kommunalkomitéen har hatt en kjønnsbalansert andel for alle perioder, med unntak av stortingsperioden 1993 til 1997. I dag er hele syv komitéer kjønnsbalanserte. Dette er den største økningen og det høyeste antall kjønnsbalanserte komitéer som har vært etter den andre verdenskrig.

De mannsdominerte komitéene er representert med færre enn 30 prosent kvinner. Forsvarskomitéen er den komitéen som har hatt den laveste kvinneandelen for alle de fem stortingsperioder fase to dekker. Finanskomitéen har vært representert med færre enn 30 prosent kvinner for alle stortingsperioder i tabellen, med unntak av den nåværende periode. Næringskomitéen er her kategorisert blant i de mannsdominerte komitéene i tre av de fem valgene. For de to siste har komitéen derimot gått fra mannsdominert til kjønnsbalansert, og

er i dag kvinnedominert. Næringskomitéen er den siste stortingskomitéen som har hatt kvinnerepresentasjon i alle stortingsperioder siden 1945. Det spesielle med denne komitéen er at den har blitt slått sammen fra to til én komité i 1993. Komitéen har dermed hatt en større sannsynlighet for å ha kvinnerepresentasjon i de tidligere komitéene, se tabell 6.1. Samferdselskomitéen er den eneste komitéen som har gått fra å være mannsdominert til kjønnsbalansert i denne fasen. I inneværende periode er det bare Forsvarskomitéen og Utenrikskomitéen som er mannsdominerte.

Sett under ett vil en kunne utlede at det kjønnsmessige segregeringsmønsteret har endret seg etter stortingsvalget i 1993. Fra å være polarisert i kvinnedominerte og mannsdominerte stortingskomitéer, er komitéene gått over til å bli mer kjønnsbalanserte. For inneværende stortingsperiode er det færrest av de mannsdominerte og kvinnedominerte komitéer, og flest kjønnsbalanserte. Dette har aldri vært tilfelle for en stortingsperiode forut.

Stortingsrepresentasjonen for kvinner har vært gradvis, og dette gjenspeiles i komitéene. En tendens som peker seg ut er at de komitéer som tidlig fikk inn kvinner, fremdeles er blant de kvinnedominerte komitéene. Utviklingen ser heller ikke ut til at de kvinnedominerte stortingskomitéene går over til å bli mannsdominerte, eller omvendt. De komitéer som er kvinnedominerte har en klart høyere andel av kvinner enn de mannsdominerte.

Dersom en ser på det totale antall kvinnelige stortingsrepresentanter som har vært i de 12 stortingskomitéer mellom 1945 og 2001, hvordan er da fordelingen? I tabell 6.2 er Sosialkomitéen den komitéen med flest kvinnelige medlemmer med 71. Deretter følger Kirke-, utdannings- og forskningskomitéen, og Familie-, kultur- og administrasjonskomitéen med henholdsvis 61 og 59. De komitéene med færrest antall kvinner er Forsvarskomitéen og Kontroll- og konstitusjonskomitéen med 18 og 20 medlemmer. Kontroll- og konstitusjonskomitéen har ikke eksistert på lik linje med de andre komitéene, men på tross av dette har ikke denne komitéen hatt den laveste kvinneandelen av stortingskomitéene.

Tabell 6.2. Alle kvinnelige stortingskomitémedlemmer fra 1945 til 2001

STORTINGSKOMITÉ	KVINNER
Energi- og miljøkomitéen	30
Familie-, kultur- og administrasjonskomitéen	56
Finanskomitéen	38
Forsvarskomitéen	18
Justiskomitéen	41
Kirke-, utdannings- og forskningskomitéen	61
Kommunalkomitéen	37
Kontroll- og konstitusjonskomitéen	20
Næringskomitéen	45
Samferdselskomitéen	36
Sosialkomitéen	71
Utenrikskomitéen	32

Kilde: Haffer 1946, 1950, 1954, Stortingets administrasjon 1998, 2002 og Torp 1958, 1962, 1966, 1970, 1974, 1978, 1982, 1986, 1990, 1994.

Den generelle tendensen er selvsagt at de fleste kvinnelige stortingsrepresentantene har vært representert i de kvinnedominerte og kjønnsbalanserte komitéene. Det var også her kvinner først ble representert. Kvinnene kom senest inn i de mannsdominerte komitéene. I tillegg kom kvinnene inn med færre representanter enn for de kvinnedominerte komitéene. Alle stortingskomitéene ble representert med én kvinne eller flere fra 1977. For de siste tiårene har de kvinnelige stortingsrepresentantene blitt jevnere fordelt mellom komitéene, men er fremdeles høyest representert i de kvinnedominerte komitéene.

5.3 Regjeringens statsråds- og statssekretærposter

Departementsinndelingen har vært varierende etter 1945, og den inndelingen som her er gjort i tabellene 6.3 og 6.4 er basert på den inndelingen som Statsministerens kontor (2001) bruker i dag. Tallene er summen av det totale antallet av statsråder og statssekretær for de 22 regjeringene på utnevningstidspunktet i perioden mellom 1945 til 2001. Flere av statsrådene og statssekretærene har siden 1945 ledet departementer som i dag ikke eksisterer. Noen statsråder er blitt utnevnt i nyopprettede departement i perioden, og dette vil ikke vises i

denne departementsinndelingen. Noen departementer har også flere statsråder og statssekretærer. På bakgrunn av dette velger jeg ikke å gå i dybden når de enkelte departement fikk kvinnelige statsråder og statssekretærer. For å vise hvilke departementer, og dermed statsrådenes og statssekretærenes inndeling, som er lagt inn under de nåværende departementer, er dette gjengitt i appendiks tabell 8.

5.3.1 Statsråder

Tabell 6.3 viser at det departementet som helt klart har hatt flest kvinnelige statsråder er Sosialdepartementet med 15 statsråder. Her må det legges til at de to første kvinnene var konsultative statsråder som hørte til under Sosialdepartementet og er dermed lagt til tallene over sosialministrene. I de to periodene det var kvinnelige konsultative statsråder var det også to mannlige sosialministre. Ser en bort fra de to konsultative statsrådene, har det vært 13 sosialministre etter 1945. Sosialdepartementet er fremdeles det departement med flest kvinnelige statsråder. Sosialdepartementet var også det første departement som fikk utnevnt en kvinnelig statsråd, Aslaug Aasland i 1951, med regjeringsutnevning. Tidligere hadde en kvinnelig statsråd blitt utnevnt som sosialminister under regjeringsperioden til den andre Gerhardsen-regjeringen, appendiks tabell 1.

Det har vært 22 regjeringer etter krigen og Sosialdepartementet har hatt 13 kvinnelige statsråder av 22 mulige, tabell 6.3. Etter 1972 har det bare vært tre unntak der det ikke har blitt utnevnt en kvinnelig sosialminister og det var fra 1981 til 1986 i den første Gro Harlem Brundtland-regjeringen og begge Willoch-regjeringene.

På tross av den høye andelen av kvinnelige sosialministre, er ikke bildet helt entydig. Sosialdepartementet var inndelt i to områder fra 1993 til 2002. Disse områdene var helse og sosial. Her kan en trekke fram at i løpet av de ni årene var det ingen av de fire helseministrene kvinner. Derimot var alle sosialministrene kvinner. Den høye representasjonen blant statsråder går også igjen for kvinnelige stortingsrepresentanter, som har den høyeste representasjonen i Sosialkomitéen, tabell 6.2.

Tabell 6.3. Alle kvinnelige^{a)} statsråder og statsministre på utnevningstidspunktet i departementene, 1945-2001

DEPARTEMENT	KVINNER
Arbeids- og administrasjonsdepartementet	12
Barne- og familiedepartementet	4
Finansdepartementet	0
Fiskeridepartementet	1
Forsvarsdepartementet	1
Helsedepartementet	0
Justis- og politidepartementet	11
Kommunal- og regionaldepartementet	5
Kultur- og kirkedepartementet	6
Landbruksdepartementet	3
Miljøverndepartementet	7
Nærings- og handelsdepartementet	1
Olje- og energidepartementet	3
Samferdselsdepartementet	4
Sosialdepartementet	15
Statsministerens kontor	3
Utdannings- og forskningsdepartementet	1
Utenriksdepartementet	10

Kilde: Statsministerens kontor 2001.

a) På grunn av den store arbeidsmengden jeg har hatt for å finne ut når de kvinnelige statsrådene ble utnevnt, har jeg valgt ikke å ta med andelen av de mannlige statsrådene.

Arbeids- og administrasjonsdepartementet har hatt tolv kvinnelige statsråder. På dette området ble kvinner også tidlig utnevnt, først som konsultativ statsråd og senere som statsråder da Departement for familie- og forbrukersaker ble opprettet i 1965. Her ble Åse Bjerkholdt konsultativ statsråd for Familie- og forbrukersaker, utnevnt under den tredje Gerhardsen-regjeringen. Karen Grønn-Hagen ble første statsråd for Departement for familie- og forbrukersaker. De kvinnelige stortingsrepresentantene har også en høy andel av medlemmer innenfor Familie-, kultur- og administrasjonskomitéen.

Justis- og politidepartement har hatt like mange kvinnelige som mannlige statsråder, med elleve statsråder hver. Andelen av kvinner i Justiskomiteén er her i samsvar med den kvinnelige andel av statsråder i departementet. Den første kvinnelige justisministeren, Elisabeth Schweigaard Selmer, ble utnevnt i 1965 med Borten-regjeringen. Dette var det tredje departement hvor kvinner fikk innpass, men det skulle ta flere år før det ble flere kvinnelige ministre i andre departementer.

Tabell 6.3 gir til en viss grad et skjevt bilde av de faktiske forholdene innenfor enkelte av departementene. Ser en på Utenriksdepartementet, er departementet oppført med ti kvinnelige statsråder, men dette er ikke kvinnelige utenriksministre. Det har nemlig aldri vært én kvinnelig utenriksminister. Ni av de kvinnelige ministrene har hatt ansvaret for handel og utviklings- og bistandssaker. Den første het Reidun Brusletten og ble utnevnt i 1983. Hun hadde ansvar for utviklingshjelpen. I tillegg har én kvinne vært statsråd, Kari Gjesteby, i Handels- og skipsfartsdepartementet, som nå er underlagt Utenriksdepartementet.

I Miljøverndepartementet har det siden opprettelsen i 1972 vært en høy andel kvinner som statsråder, med syv kvinner av i alt tolv ministre. Gro Harlem Brundtland var den første miljøvernministeren som ble utnevnt, under regjeringen Bratteli i 1973. Barne- og familiedepartementet er et ganske nytt departement, etablert i 1991. Her har det kun vært kvinner som har vært ministre. Den første het Sylvia Kristin Brustad og var den første statsråden som ble oppnevnt med regjeringen Jagland. Barne- og familiedepartementet er det eneste departement hvor det ikke har vært én mannlig minister, appendiks tabeller 1 og 8.

Til dags dato har to departementer ikke hatt kvinnelige statsråder. Dette er Finansdepartementet og Helsedepartementet. Fire departementer har bare hatt én kvinnelig statsråd. Det er Fiskeridepartementet med Oddrun A. Pettersen, Forsvarsdepartementet⁴⁶ med nåværende statsråd Kristin Krohn Devold. Videre var Marit Arnstad statsråd i Olje- og energidepartementet i 1997. I Utdannings- og forskningsdepartementet er Kristin Clemet den første kvinnelige statsråd i den sittende regjering. Dette departement er det nyeste av de nevnte departementene, og det har eksistert bare i noen få år. Sett i forhold til de andre departementene som har eksistert i flere tiår, kan dette være en forklaringsfaktor for hvorfor

⁴⁶ Eldbjørg Løwer gikk fra Arbeids- og administrasjonsdepartementet til Forsvarsdepartementet i Bondevik-regjeringen I, appendiks tabell 1.

det bare har vært én kvinnelig statsråd. For perioden 1945 til 2001 har 6 av 13 av departementene bare vært ledet av én eller ingen kvinner.

For Statsministerens kontor får Gro Harlem Brundtland, som var Statsminister tre⁴⁷ ganger, en stor effekt. Av 22 regjeringer har 14 prosent av regjeringene vært ledet av en kvinne, appendiks tabell 3. Hvordan var da fordelingen av de kvinnelige statssekretærene ved Statsministerens kontor i Brundtland-regjeringene?

5.3.2 Statssekretærer

Den første regjeringen som hadde en kvinnelig statssekretær på Statsministerens kontor var nettopp den andre Brundtland-regjeringen 1986, og hun het Eldrid Nordbø. I alt har det vært åtte statssekretærer ved Statsministerens kontor. Dette er det nest høyeste antall kvinnelige statssekretærer som har vært i et departement. Den siste Brundtland-regjeringen var også representert med én kvinnelig statssekretær. Siden da har det vært minst én kvinnelig statssekretær ved Statsministerens kontor. Jagland-regjeringen var den første regjering som hadde to kvinnelige statssekretærer ved Statsministerens kontor. I ettertid har den nåværende Bondevik II-regjeringen hatt to kvinnelige statssekretærer ved Statsministerens kontor, appendiks tabell 2.

Den tredje Gerhardsen-regjeringen utnevnte to statssekretærer ved Statsministerens kontor, og siden da har antallet variert med opp til fem statssekretærer. I de enkelte regjeringer varierte antall statssekretærer ved utnevningstidspunktet. Dermed gir ikke statssekretærstillingene ved Statsministerens kontor de samme mulighetene til å se på antallet statssekretærer i forhold til de 22 statsministrene som har vært (Statsministerens kontor 2001).

Utenriksdepartementet har det høyeste antall kvinnelige statssekretærer med tolv. Hvordan fordeler de kvinnelige statssekretærene i Utenriksdepartementet seg mellom utenrikssaker og utviklingsaker? Her ser en at av de tolv kvinnelige statssekretærene ved Utenriksdepartementet, har åtte vært statssekretærer innenfor utenrikssaker. Den første kvinnelige statssekretæren i Utenriksdepartementet, Kari Gjesteby, ble utnevnt i 1986 og

⁴⁷ Anne Enger Lahnstein sin tid som vikar for statsminister Bondevik i 1998 er ikke tatt med, se appendiks tabell 1.

hadde ansvar for utenrikssaker. Den første statssekretær for utviklingssaker ble utnevnt først tre år senere. Handels- og skipsfartsdepartementet har hatt to kvinnelige statssekretærer, mens de to siste har vært innenfor utviklingssaker. Dermed er det en motsatt utvikling for statssekretærer i Utenriksdepartementet, enn det er for utenriksministre, tabellene 6.3 og 6.4.

Den nest høyeste antall sekretærer har Statsministerens kontor. Antallet har generelt økt når det har vært koalisjonsregjeringer, dette gjelder særlig for Bondevik-regjeringene. Da har alle regjeringspartiene vært representert ved Statsministerens kontor. Dette kan tyde på at alle regjeringspartiene vil ha en statssekretær ved Statsministerens kontor, og dermed være en del kontoret.

Tabell 6.4. Alle kvinnelige^{a)} statssekretærer på utnevningstidspunktet i departementene, 1971-2001

DEPARTEMENT	KVINNER
Arbeids- og administrasjonsdepartementet	2
Barne- og familiedepartementet	3
Finansdepartementet	6
Fiskeridepartementet	2
Forsvarsdepartementet	1
Helsedepartementet	2
Justis- og politidepartementet	5
Kommunal- og regionaldepartementet	6
Kultur- og kirkedepartementet	7
Landbruksdepartementet	0
Miljøverndepartementet	1
Nærings- og handelsdepartementet	4
Olje- og energidepartementet	5
Samferdselsdepartementet	4
Sosialdepartementet	4
Statsministerens kontor	8
Utdannings- og forskningsdepartementet	6
Utenriksdepartementet	12

Kilde: Statsministerens kontor 2001.

a) På grunn av den store arbeidsmengden jeg har hatt for å finne ut når de kvinnelige statsrådene ble utnevnt, har jeg valgt ikke å ta med andelen av de mannlige statsrådene.

For Finansdepartementet er bildet også annerledes i forhold til statsråder. Her har det vært seks kvinnelige statssekretærer, og den første ble Tove Strand Gerhardsen, utnevnt allerede i 1981 i den første Brundtland-regjeringen. Dette er et avvik fra statsråder i Finansdepartementet hvor det ikke har vært noen kvinner enda, appendiks tabeller 1 og 2. Stortingskomitérepresentasjonen blant kvinnene har vært mer i samsvar med statsrådene enn statssekretærene.

Kultur- og kirkedepartementet har den tredje høyest andel kvinnelige statssekretærer etter 1945. Andelen kvinner i Kirke-, utdannings- og forskningskomitéen og blant statsrådene har

også vært høy, med syv kvinnelige statssekretærer. Den første het Ingrid Eide og var statssekretær i Kirke- og undervisningsdepartementet. Helen Marie Bøsterud var den første statssekretæren i Sosialdepartementet. I den perioden Sosialdepartementet gikk over til å hete Sosial- og helsedepartementet i 1993, ble det utnevnt én kvinnelig statssekretær med regjeringen, Kari Paulsrud i Jagland-regjeringen. Samtidig ble det bare utnevnt mannlige helseministre. Helsedepartementet som eget departement har hatt den andre kvinnelige statssekretæren, Kristin Ravnanger i den nåværende Bondevik II regjeringen, appendiks tabell 3.

I Arbeids- og administrasjonsdepartementet er den samlede antall kvinnelige statsråder tolv. Antallet kvinnelige statssekretærer er to. Differansen er det største mellom statsråder og statssekretærer innenfor et departement. Justisdepartementet er representert med elleve statsråder, mens under halvparten av statssekretærene har vært kvinner. Utenriksdepartementet har også hatt mange kvinnelige statsråder, men ingen kvinnelig utenriksminister. Det har vært flest kvinnelige statsråder for Sosialdepartementet og Justis- og politidepartementet. Helse- og Forsvarsdepartement har hatt færrest kvinnelige statsråder. Og det gjenstår å få en kvinnelig finansminister.

Miljøverndepartementet og Forsvarsdepartementet har bare hatt én kvinnelig statssekretær hver, henholdsvis Inger Pedersen i 1981 og Elsa Lisbeth Eriksen i 1990. Det er ikke så bemerkelsesverdig at tallene for Forsvarsdepartementet og Helsedepartementet er så lave. Forsvarsdepartementet er et område innenfor politikken kvinner generelt sent ble representert. De kvinnelige stortingsrepresentantene har også vært lavt representert innenfor disse komitéene. Avviket er her at kvinneandelen av miljøvernministre har vært høy. Helsedepartementet er et relativt nytt departement og har dermed generelt hatt færre statssekretærer. Derimot er Miljøverndepartementet sin lave andel av kvinnelige statssekretærer avvikende med den høye andel av kvinnelige statsråder på syv, tabellene 6.4 og 6.3.

Det departementet som skiller seg ut i tabell 6.4 er Landbruksdepartementet. Landbruksdepartementet er det departementet som opp til i dag ikke har hatt en eneste kvinnelig statssekretær. Dette til tross for at det etter den andre verdenskrig har vært tre kvinnelige statsråder. Dermed blir Landbruksdepartementet det eneste departement som har hatt kvinnelig statsråd, men ingen kvinnelig statssekretær.

5.4 Produksjons- og reproduksjonskategoriseringskjemaet

Reproduksjon kan ses på i en vid forstand som omsorgsarbeid i samfunnet. Produksjon er det samfunnet oppfatter som framstilling av varer. Reproduksjon har vært sett på som et kvinnelig ansvarsområde og vært knyttet til den private sfæren. Tradisjonelt har lønnsarbeid og produksjon vært et mannlige ansvarsområde (Wängnerud 1998, 55). Produksjons- og reproduksjonskategoriseringskjemaet går ut på at kvinner representerer reproduktive departementer, mens menn representerer produktive departementer. Jeg vil nedenfor gå gjennom de funnene jeg har gjort.

5.4.1 Stortingskomitémedlemmer

Nedenfor er summen av alle kvinnelige stortingskomitémedlemmer fra tabell 6.5 plassert inn i produksjons- og reproduksjonskategoriseringskjemaet til Lena Wängnerud. Kategoriseringskjemaet omfatter de stortingskomitéer som er omtalt i punkt 3.3.1. Spørsmålet blir da hvor skjevt kvinner fordeler seg langs reproduksjons- og produksjonsdimensjonen.

Tabell 6.5. Kvinnelige stortingskomitémedlemmer i klassifikasjonsskjemaet, 1945-2001

REPRODUKSJON

PRODUKSJON

Sosial velferd	Kultur/juridisk	Grunnfunksjoner	Økonomi/teknikk
<i>Komité</i>	<i>Komité</i>	<i>Komité</i>	<i>Komité</i>
Sosial 71	Fam., kultur og adm. 56	Utenriks 32	Finans 38
Kommunal 37	Justis 41	Forsvar 18	Energi- og miljø 30
Kirke, utd. og forsk. 61	Kontroll- og konstit. 20	Næring 45	Samferdsel 36

Tabell 6.5 viser at det høyeste antallet kvinnelige stortingsrepresentanter befinner seg under sosial velferds-kategorien. Den er klart overlegen i forhold til de neste kategoriene. For de

resterende kategoriene er antallet jevnere. Her er kultur/juridisk kategorien den som har den høyeste andel med 117 kvinner mens grunnfunksjonskategorien har den laveste med 95. Økonomi/teknikk kategorien har ni flere og den høyeste andel kvinner blant de produserende kategoriene, på tross av at de mest produserende komitéene er plassert i denne kategorien.

Med grunnlag i mine data har jeg ikke forutsetning for å vurdere hvorvidt den sterkere konsentrasjon av kvinner innenfor sosial velferd er uttrykk for kvinners egne preferanser. Jeg kan heller ikke se om det er resultat av at kvinner ekskluderes fra andre politikkområder. Tidligere forskning kan imidlertid belyse noen sider ved dette spørsmålet.

Torild Skard (1981, 27) hevder at noen komitéer er mindre attraktive enn andre. Dette begrunnes ut fra hvor sterkt maktaspektet og anseelsen de enkelte komitéer har på Stortinget. Justiskomiteén og den nåværende Familie-, kultur- og administrasjonskomitéén var de som klart var lavest rangert opp til 1981. Komitéer som ble tillagt stor betydning er dagens Energi- og miljøkomitéén og Kommunalkomiteén, og Samferdselskomitéén, Finanskomitéén og Utenrikskomitéén. Flere av de viktigste sakene behandles her, og komitéemedlemmene får dermed vesentlig politisk innflytelse. Torild Skard (1980, 132ff.) påpeker at de kvinnelige parlamentsmedlemmer i perioden 1973 til 1977 ønsket seg de samme komitéer som sine mannlige kolleger, men at de i mindre grad enn menn fikk ønskene oppfylt. Kvinnene mente dette kom av direkte diskriminering fordi de var kvinner, og at menn bestemte kvalifikasjonskravene. Kvalifikasjonskravene var ansiennitet, tidligere stillinger i det politiske liv, næringstilknytning og geografisk bakgrunn. Disse kravene hadde dermed en tendens til å favorisere menn i forhold til kvinner.

Kvinner i de nordiske landene har generelt sett vært representert i komitéer som gjenspeiler den tradisjonelle kvinnerollen. Herunder komitéer som har å gjøre med sosiale spørsmål som undervisning og kultur. Denne tendensen mener Torild Skard og Elina Haavio-Mannila (1983, 95-96) gjør seg gjeldende også for begynnelsen av 1980-tallet. Samtidig har kvinner i liten grad vært med i komitéer med saker som tradisjonelt har hørt til menns områder, som forsvar, økonomi og næringsliv. De gir en forklaring på denne tendensen:

”Det kan tenkes at kvinnene selv har foretrukket sosial- og undervisningskomitéene, fordi de har vært interessert i sakene, synes de er viktig og har følt seg mest kompetente på disse områdene. Det kan imidlertid også tenkes at mennene nødig har villet slippe kvinner

inn på 'deres' områder, eller at konkurransen om økonomi –og næringslivskomiteén har vært så hard at kvinnene ikke har nådd opp.” (Skard og Haavio-Mannila 1983, 96).

Hege Skjeie (1992, 129-130, 136) sin undersøkelse viser derimot at kvinnelige stortingsrepresentanter i perioden 1985 til 1989 har fått ønskene sine innfridd. Kvinnelige stortingsrepresentanter rangerte her Sosialkomiteén særlig høyt. Dette stemmer dermed overens med den høye representasjonen av kvinner i Sosialkomiteén. I de andre komitéene kvinneandelen var stor, harmonerte det derimot ikke med ønskene til de kvinnelige stortingsrepresentantene. De kvinnelige stortingsrepresentantene avsto også flere komitéer enn sine mannlige kollegaer. Kvinnelige representantene hadde dermed mindre variasjon i sine komitéønsker enn mennene. Det var dermed færre komitéer å fordele på kvinner ut fra deres ønsker, og flere komitéer å fordele etter menns ønsker. På denne måten fikk flere menn oppfylt sine komitéønsker enn kvinner.

Lena Wängnerud (1998, 98-99) fant den samme tendensen som Skard (1980) kom over i sin undersøkelse. Wängnerud (1998, 89) avdekket i sin undersøkelse om svenske parlamentsmedlemmer at kvinner i stor utstrekning ønsket seg til komitéene i sosial velferds-kategorien. Menn foretrakk komitéer i økonomi/teknikk kategorien. De mannlige parlamentsrepresentantene har intet avvik i komitéønsker ut fra alder. Yngre kvinnelige parlamentsrepresentanter hadde mer typiske ”kvinnelige” komitéønsker enn eldre kvinnelige parlamentsrepresentanter. Eldre kan ha lettere for å får gjennomslag for sine ønsker enn yngre, men det er vanskelig å avgjøre om det er på grunn av alder eller erfaring. Statusen til komitéene kan ha en medvirkning til at komitéen er populær, og dermed vanskelig å bli valgt inn i (Wängnerud 1998, 86, 101).

Store partier kan ha vanskeligheter med å oppfylle alle representanters komitévalg når representantenes ønsker overgår partiets gitte antall komitéplasser. For små partier som ikke har stor nok opplutning i parlamentet vil det i seg selv begrenses. I Lena Wängnerud (1998, 101-102) sin undersøkelse er det ingenting som tyder på at det er lettere for kvinnelige parlamentarikere å få ønskene sine oppfylt i store enn i små partier. Konklusjonen til Wängnerud for de svenske riksdagsmedlemmene er at det ikke er noe entydige resultat som viser at faktorene som partitilhørighet, alder eller parlamentserfaring forklarer kjønnsforskjellene for hvilke komitéer parlamentsmedlemmene ønsker.

5.4.2 Statsråder

Den første kvinnen som fikk fullmakt til å bestyre et departement, var Aslaug Aasland, men hun var ikke en nykommer. Hun hadde først vært konsultativ statsråd fra 1945 og senere konstituert statsråd for Sosialdepartementet. Rakel Sewerin etterfulgte Aasland som sosialminister, og dette var første gang to kvinner tok etter hverandre som statsråder. I ettertid har det blitt flere. Aase Bjerkholt begynte som konsultativ statsråd i Gerhardsens tredje regjering. Hun beskrev det som å være en *"konsultativ masekopp"*, og ble henvist til å fremme alle saker gjennom andre departementer. Da det nye Departement for familie- og forbrukersaker ble opprettet, var forventningene lave fra pressen. Departement ble omtalt til ikke å høre til de *"store"* departementene (Norderval 1993). Departement ble i mer uformelle omgivelser kalt *"kjøkken og kjerringdepartementet"* (Haugland 1986).

Storingsrepresentanter har større muligheter for å velge hvilke komitéer han eller hun vil sitte, enn statsråder. Statsråder har ikke de samme mulighetene med å framlegge en prioritert departementsliste som stortingsrepresentantene har med komitéønsker. Statsråder kan enten akseptere eller avvise den posisjonen de blir tilbudt (Skjeie 1992, 130). Torild Skard (1980) har tatt opp hvilke departementer de kvinnelige statsråder er blitt utnevnt i:

"De kvinnelige statsrådene er stort sett blitt satt til å ta seg av områder som tradisjonelt sett er blitt betraktet som 'typisk kvinnelige': sosiale spørsmål, familie- og forbrukersaker. Også miljøvern saker kan fra en viss synsvinkel oppfattes på samme måte, i det en her spesielt skal ivareta såkalte 'mjuke verdier'. Ved sida av disse områdene er det først og fremst justissaker som er blitt overlatt kvinnene i regjeringen. Det er meget sjelden at en kvinne har ledet noen av de departementene som står sentralt utenriks- og forsvarspolitisk, økonomisk og næringspolitisk i vårt land." (Skard 1980, 21).

I tabell 6.6 er de kvinnelige statsråder som ble utnevnt med regjeringen tatt inn i produksjons- og reproduksjonskategoriseringskjemaet. Den viser en sterk konsentrasjon av kvinnelige statsråder på den reproduserende siden av aksene, men særlig under kultur/juridisk område. Det er 57 statsråder, mot 30 statsråder på den produserende akse under kategoriene grunfunksjoner og økonomi/teknikk. Det er altså et annet mønster her enn for stortingskomitéene. Både blant stortingsrepresentantene og statsrådene er flertallet av kvinner

representert innen sosial, kultur og juridisk. På regjeringsnivå er det relativt flere kvinner på kultur/juridisk.

Tabell 6.6. Alle kvinnelige statsråder på ulike politiske områder i regjeringen, 1945-2001

REPRODUKSJON		PRODUKSJON	
Sosial velferd	Kultur/juridisk	Grunnfunksjoner	Økonomi/teknikk
<i>Departement</i>	<i>Departement</i>	<i>Departement</i>	<i>Departement</i>
SOS 15	BFD 4	UD 10	FIN 0
HD 0	AAD 12	FD 1	OED 3
KRD 5	KKD 6	FID 1	MD 7
UFD 1	JD 11	LD 3	SD 4
	SMK 3	NHD 1	

Kultur/juridisk er den kategorien med flest kvinnelige ministre med hele 36. Arbeids- og administrasjonsdepartementet og Justis- og politidepartementet er de departementene som har hatt flest kvinnelige statsråder etter Sosialdepartementet. Motpolkategoriene sosial velferd og økonomi/teknikk hadde henholdsvis 21 og 14. Differansen er ikke så stor som mellom sosial velferd og kultur/juridisk, med 15 statsråder. Kategorien grunnfunksjoner blir høy på grunn av Utenriksdepartementet med ti statsråder, se tabell 6.6.

5.4.3 Statssekretærer

I tabell 6.7 er de kvinnelige statssekretærene som ble utnevnt med regjeringer tatt med. Motpolkategoriene er her ikke representert med den høyeste og laveste representasjonen av kvinnelige statssekretærer. Motpolene i skjemaet, sosial velferd og økonomi/teknikk, har bare to statssekretær i differanse, henholdsvis 18 og 16. Dette er det minste avviket som er i produksjons- og reproduksjonskategoriseringsskjemaene både for kvinnelige stortingskomitémedlemmer, statsråder og statssekretærer.

Tabell 6.7. Alle kvinnelige statssekretærer på ulike politiske områder, 1971-2001

REPRODUKSJON		PRODUKSJON	
Sosial velferd	Kultur/juridisk	Grunnfunksjoner	Økonomi/teknikk
<i>Departement</i>	<i>Departement</i>	<i>Departement</i>	<i>Departement</i>
SOS 4	BFD 3	UD 12	FIN 6
HD 2	AAD 2	FD 1	OED 5
KRD 6	KKD 7	FID 2	MD 1
UFD 6	JD 5	LD 0	SD 4
	SMK 8	NHD 4	

Kultur/juridisk er den kategorien som har det høyeste antall kvinner, det vil si et liknende mønster som blant statsrådene. For øvrig fordeler kvinner seg relativt jevnt mellom de tre andre kategoriene, noe som også tilsvarer det samme mønster som blant statsråder.

De to ekstra departementene som er med i tabellene 6.6 og 6.7 er Statsministerens kontor og Nærings- og handelsdepartementet. De er plassert i henholdsvis kultur/juridisk og grunnfunksjoner. For statsråder utgjør antallet lite, med tre statsministre og én handelsminister. Antall er derimot høyere for statssekretærer. Her er Statsministerens kontor representert med åtte kvinnelige statssekretærer, og Nærings- og handelsdepartementet med fire. Disse ville uansett blitt plassert i et av departementene innenfor de respektive kategoriene. Dermed ville det ikke få innvirkning på resultatet i produksjons- og reproduksjonskategoriseringsskjemaet.

Oppsummeringen vil være at kvinneandelen blant stortingskomitémedlemmer har klart den høyeste representasjon i kategorien sosial velferd. Kvinneandelen er lavest i grunnfunksjoner, men økonomi/teknikk er like bak. Kultur/juridisk er den kategorien med høyest antall statsråder. Spranget er stort til de neste kategorier; sosial velferd, grunnfunksjoner og økonomi/teknikk i prioritert rekkefølge. De kvinnelige statssekretærer er jevnere fordelt mellom kategoriene og har en svak differanse mellom produserende og reproduserende områder. Det er flest kvinner i kultur/juridisk, og motpolene er svake her med én statssekretær i differanse mellom sosial velferd og økonomi/teknikk.

5.5 Oppsummering

Kvinnens innpass i stortingskomitéer har skjedd gradvis. Komitéene kvinner ble utnevnt i var Sosialkomitéen, Justiskomitéen og Kirke-, utdannings og forskningskomitéen. I 1977 var alle komitéene representert med én eller flere kvinner. Stortingskomitéer har gått fra å være kvinnedominerte og mannsdominerte, til å bli mer kjønnsbalanserte i de siste periodene.

Hvordan vil fordelingen være mellom kvinner i kategoriene stortingskomitémedlemmer, statsråder og statssekretærer fra 1945 til 2001, omgjort i prosent i produksjons- og reproduksjonskategoriseringsskjema? Er det variasjoner i fordelingen mellom kategoriene i kategoriene, eller er det jevnt fordelt?

Tabell 6.8 oppsummerer kvinners andel blant statsråder, statssekretærer og stortingsrepresentanter i produksjons- og reproduksjonskategoriseringsskjemaet. Statssekretærer er den gruppen som har den jevneste fordelingen i kategoriene, og avviket mellom kategoriene ligger her bare på maksimalt 13 prosentpoeng. Stortingskomitéene ligger tett bak med en differanse på 15 prosentpoeng. Statsråder er den gruppen med størst divergens på hele 25 prosentpoeng.

Tabell 6.8. Kvinnelige stortingskomitémedlemmer (STM), statsråder (SR) og statssekretærer (STS) i klassifikasjonsskjema i prosent, 1945-2001

	REPRODUKSJON			PRODUKSJON
	Sosial velferd	Kultur/juridisk	Grunnfunksjoner	Økonomi/teknikk
STM	35	24	20	21
SR	24	41	18	16
STS	23	32	24	20

For alle tre typene av posisjoner er kvinner svakest representert innenfor politiske området økonomi/teknikk. I stortingskomitéene har det vært langt flere kvinner innenfor sosial velferd enn i de tre andre kategoriene. Dette mønsteret er, som tidligere nevnt, blitt mindre tydelig gjennom de siste stortingsperiodene. På regjeringnivå, både blant statsråder og

statssekretærer, har kvinner vært mest representert innenfor kultur/juridisk, med relativ jevn spredning på de andre områdene. For å forklare bakgrunnen for disse kjønns mønstrene, hvorvidt de gjenspeiler kvinners preferanser eller ikke trenger vi tilgang til intervjudata med de enkelte representanter. Dette går utenfor min avgrensning av oppgaven.

Den generelle tendensen for de kvinnelige stortingsrepresentanter er at de har vært representert i Sosialkomitéen, Kirke-, utdannings- og forskningskomitéen og Familie-, kultur- og administrasjonskomitéen. Det var også i disse komitéene at kvinner først ble representert. Kvinner dukket senest opp i Energi- og miljøkomitéen, Finanskomitéen, Forsvarskomitéen og Næringskomitéen.

Oppsummeringen vil være at kvinner er representert med den største andel kvinner i de komitéer som de ønsker å være medlem av, det vil si sosial velferd. Dermed er reproduksjonskategorien sosial velferd den med flest kvinner i. De to jevne kategoriene i produksjons- og reproduksjonskategoriseringsskjemaet er i produksjonskategorien. Her er det grunnfunksjoner og økonomi/teknikk som har den høyeste andel. Dette på tross av at kvinnelige stortingsrepresentanters ønsker oftest å sitte i Sosialkomitéen.

Kultur/juridisk er den kategorien med høyest antall statsråder. Spranget er stort ned til de neste kategori som er sosial velferd, grunnfunksjoner og økonomi/teknikk i prioritert rekkefølge. Ved produksjon og reproduksjon i forhold til kvinnedominerte områder mot mannsdominerte områder stemmer dette overens med den historiske fordelingen.

Produksjons- og reproduksjonskategoriseringsskjemaet viser at kvinnelige topp-politikere er generelt høyere representert i de reproduserende områder innenfor politikken, enn de produserende områdene. Stortingsrepresentantene er høyest representert innenfor kategorien sosial velferd. Dette er ikke tilfelle for statsrådene og statssekretærene som er størst representert innenfor kultur/juridisk. Ellers er de kvinnelige statssekretærene overraskende jevnt fordelt utover kategoriene. Særlig sett i lys av at de ble sent representert.

Produksjons- og reproduksjonskategoriseringsskjemaet viser at kvinner er relativt godt representert i de reproduserende områdene i politikken, og tilsvarende underrepresentasjon innenfor de produserende områdene.

Den historiske fordelingen av kvinnelige statsråder og statssekretærer har vært økende de siste tiårene. Kvinnelige statsråder og statssekretærer har enda noen departementer de ikke vært representert i. For perioden 1945 til 2001 er det kun 33 prosent av departementene som bare har vært representert med én eller ingen kvinnelig statsråd. Det har ikke vært en kvinnelig finansminister eller utenriksminister. Det har heller ikke vært utnevnt noen kvinner til disse ministerpostene igjennom regjeringsperiodene.

6 AVSLUTNING

6.1 Innledning

Denne oppgaven gir en oversikt over integrasjonen av kvinner i norsk topp-politikk mellom 1945 og 2002. Kvinnelige topp-politikere har fått mye oppmerksomhet i media de siste tiårene, men fordelingen av kvinner blant statsrådene og statssekretærene i de ulike departementer er lite belyst og diskutert. Enkelte har tatt for seg en periode, men ingen har studert utviklingen over tid (Skjeie 1992).

Det er gjort relativt lite forskning på den politiske arbeidsdelingen mellom kvinner og menn i topp-politikken, i Norge og de andre nordiske land. Derfor er den empiriske analysen avgrenset til Norge. Jeg har videreført Hege Skjeie (1992) sin undersøkelse om kvinnelige statsråder, og gjort en systematisk studie på regjeringsnivå og utvidet den med statssekretærer. Statsråder og statssekretærer er dokumentert og analysert fra 1945 og frem til 2002. For statssekretærer går perioden fra da første kvinnelige statssekretæren ble utnevnt i 1971 og frem til 2002. Data er hentet fra Statsministerens kontor 2001. De kvinnelige stortingskomitémedlemmene er tatt med for å sammenligne de kjønnsesifikke rekrutteringsmønstre for kvinnelige topp-politikere fra 1945 til etter stortingsvalget i 2001. Målet med min analyse av stortingsrepresentanter, statsråder og statssekretærer er å avdekke en mulig over- eller underrepresentasjon i stortingskomitéer og departementer.

6.2 Problemstilling og tilnæringsmåte

Temaet for oppgaven har vært de kjønnsesifikke rekrutteringsmønstre, både langs den vertikale og den horisontale dimensjonen, i norsk topp-politikk. Topp-politisk ledelse er begrenset til statsråder, statssekretærer og stortingsrepresentanter. Den vertikale dimensjon er de politiske hierarkier, som kvinners innpass i regjeringer, inkludert statsråder og statssekretærer. Den horisontale dimensjon viser til at kvinner og menn rekrutteres til ulike områder innenfor politikken.

I kapittel 1 er det redegjort for den tidligere forskningen og gitt en avgrensning for oppgaven. Videre er det i kapittel 2 fremført et innblikk i de teoretiske utgangspunktene, og Lena Wängneruds produksjons- og reproduksjonskategoriseringsskjema er belyst. Den politiske arbeidsdelingen mellom kjønnene er tatt med og er uttrykt langs to dimensjoner; den vertikale og den horisontale. Den vertikale dimensjonen viser til kvinners innpass på ulike nivåer i de politiske hierarkiene, mens den horisontale dimensjonen viser til kvinners innpass på ulike politikkområder.

Kapittel 3 gjør rede for hvordan kartlegging av statsråd og statssekretær er gjennomført og begrepene er operasjonalisert. Inndelingen av stortingskomitéene og departement er videre begrunnet. Kapittel 4 skisserer den historiske bakgrunnen for kvinner i topp-politikken. Jeg har brukt Stein Rokkan (1987) sin terskelmodell for å belyse den historiske utviklingen. Rokkans fire terskler er; legitimering, inkorporering/innlemmelse, representasjon og utøvende makt. Bakgrunnen for kvinnelig stemmerett er her tatt med for å vise prosessen forut for den allmenne stemmerett og valgbarhet. Andre viktige politiske hendelser som, blant annet, den første kvinnelige stortingsrepresentant, partileder, parlamentarisk leder og Stortingspresident er tatt med for å understreke overstigningen av tersklene. Kapittelet viser integreringen av kvinner generelt og i partigruppene fra 1921 til 2001 og at kvinneandelen på Stortinget har stabilisert seg på rundt 36 prosent etter midten av 1980-tallet. Arbeiderpartiet er representert med den høyeste andel kvinner i partigruppene, mens Fremskrittspartiet er det partiet med lavest kvinneandel. Kvinner har blitt valgt til Stortingspresidenter, først som visepresident på begynnelsen av 1960-tallet, og president på begynnelsen av 1970-tallet. Fra 1990-tallet er kvinner representert i presidentskapet med en relativ jevn fordeling ut fra stortingsperiodenes kvinnerepresentasjon. Tallet på kvinnelige partiledere var på 1990-tallet høyest, men har siden gått tilbake.

6.3 Vertikale og horisontale kjønnsmonstre

Oppgaven har behandlet hvordan den vertikale og den horisontale arbeidsdelingen mellom kjønnene har vært over tid. I forhold til det vertikale aspektet er det i kapittel 5 redegjort for om kvinner relativt sett er like godt representert på regjeringsnivå som på stortingsnivå. Her er den historiske oversikten over kvinneandelen av statsråder og statssekretærer fra 1945 til 2002 gitt. Den første kvinnelige statsråden ble utnevnt i 1945, mens den første kvinnelige

statssekretær ble utnevnt i 1971. De forskjellige regjeringskonstellasjonene; arbeiderpartiregjerings og koalisjonsregjerings, er kort kommentert.

Kapittel 6 dekker kvinners innpass i stortingskomitéer som har skjedd gradvis. Komitéene kvinner ble utnevnt i var Sosialkomitéen, Justiskomitéen og Kirke-, utdannings og forskningskomitéen. I 1977 var alle komitéene representert med én eller flere kvinner. Stortingskomitéer har gått fra å være kvinnedominerte og mannsdominerte, til å bli mer kjønnsbalanserte i de siste periodene.

Andelen av kvinnelige statsråder har i de siste regjeringer stabilisert seg på 42 prosent. Dette gjelder ikke for statssekretærer. Kvinnelige statssekretærers prosentandel har variert sterkt for samme periode mellom 33 og 45 prosent. Arbeiderpartiregjerings har hatt den største andelen, mens koalisjonsregjeringer har hatt den laveste.

Det horisontale aspektet er de politikkområder kvinner og menn blir rekruttert til, og resultatene mine er plassert i Lena Wängneruds produksjons- og reproduksjonskategoriseringsskjema. Kategoriseringsskjemaet viser de produserende og reproduserende områdene innen politikken, hvor de kvinnelige statsråder, statssekretærer og stortingsrepresentanter er over- eller underrepresentert. Kategoriene er sosial velferd, kultur/juridisk, grunnfunksjoner og økonomi/teknikk.

Kvinnelige topp-politikere er stortingsrepresentanter, statsråder og statssekretærer med generelt høyere representasjon i de reproduserende områder innenfor politikken. Den høyeste representasjonen av kvinner er ikke i sosial velferd, men i kategorien kultur/juridisk. Unntaket er stortingsrepresentanter, hvor kvinneandelen er høyest i sosial velferd. Gruppen som har den jevneste fordelingen av kvinner i de fire kategoriene er statssekretærer. Her er det liten forskjell mellom kategoriene og viser en liten segregering av de produserende og reproduserende politikkområdene. I Stortinget er kvinneandelen av representantene utjevnet over tid. Den laveste representasjonen av kvinner er blant de produserende kategorier. Økonomi/teknikk er den med lavest kvinnerepresentasjon, men avstanden til grunnfunksjoner er liten.

Det har blitt utnevnt kvinnelige statsråder i alle departement med unntak av Finansdepartementet og Helsedepartementet. I Utenriksdepartementet har det vært flere

kvinnelige statsråder, men ingen kvinnelig utenriksminister. De kvinnelige statssekretærer i Utenriksdepartementet er derimot fordelt mellom saksområdene i departementet. Landbruksdepartementet er det eneste departement som ikke har hatt en kvinnelig statssekretær.

6.4 Konklusjon

Til forskjell fra den jevne økning av kvinneandelen på Stortinget før 1986, er utviklingen på regjeringsnivå mer sprangvis. Dette gjelder særlig for kvinnelige statssekretærer som ikke ble representert før i 1971. Bakgrunnen for at en kvinnelig statssekretær ikke ble utnevnt før, kan være at dette var en mindre synlig posisjon overfor blant annet media, og at "symbolic importance" ikke var gjeldene for statssekretærer (Martin 1989). Regjeringskonstellasjonenes fordeling av statssekretærer er veldig ujevn. For arbeiderpartiregjeringer er representasjonen for de siste regjeringer på over 40 prosent, mens koalisjonsregjeringer er representert med under 40 prosent.

Kvinnens representasjon har uten tvil økt, og det har aldri før vært så mange kvinner i topp-politikken. Kvinner har det siste tiåret vært valgt inn på Stortinget med mellom 36 og 39 prosent. I regjering er andelen høyere med mellom 42 og 47 prosent for samme periode. Statssekretærer er unntaket, med en representasjon på mellom 33 og 47 prosent. Dette er over den kritiske masse som krever en representasjon på over 30 prosent for å kunne ha innflytelse i et maktorgan (Dahlerup 1989, 296).

De kvinnelige topp-politikernes mønster fordeler seg i midlertidig ujevnt mellom de reproduserende områder og de produserende områder innenfor politikken. Denne tendensen er i ferd med å snu, og dette gjelder både for stortingsrepresentanter, statsråder og statssekretærer.

Grunner til at stortingsrepresentanter er så høyt representert i sosial velferd kan være at de kvinnelige stortingsrepresentantene kom tidligere inn i topp-politikken enn de kvinnelige statsråder og statssekretærer. Det har vært en eller flere kvinner i alle stortingskomitéene siden 1977. Faktorer som har virket inn er; likestillingsloven, kandidatkvotering og partikvotering. Andre faktorer som er blitt trukket fram som har påvirket

kvinnerepresentasjonen er valgordningen og Norge som et kvinnevennlig samfunn (Hernes 1987). Det har vært en bred politisk enighet om å legge forholdene til rette for at kvinner skal kunne være i politisk aktive, og dette har vært med på å skape presens for økende kvinnerepresentasjon. Av kvoteringspartiene har Arbeiderpartiet gått i spissen, og da særlig for kvinnelige statssekretærer.

Det er en differanse mellom de kvinnelig statsråder og statssekretærer, og de kvinnelige statsråder er jevnt representert fram til 1986. Etter 1986 er representasjonen blitt høyere og er den høyeste av de kvinnelige topp-politikere. Statssekretær er før midten av 1990-tallet ikke høyt representert, men den er nå relativt bra. Kjønnsmønstrene er blitt mindre stabile og noen endringer er skjedd de siste tiårene for topp-politikerne. Den siste topp-politiske skanse er å få en regjering med 50 prosent kvinner og kvinnelige finansminister og utenriksminister. Konklusjonen min er på tross av dette den Helga Maria Hernes og Elina Haavio-Mannila kom med allerede i 1983:

”Uansett kan vi se et visst kjønnsbestemt mønster. Kvinner har lavest representasjon i rene fagdepartementer og høyest i sosial og ’reparerende’ departementer, med oppgaver tilknyttet reproduksjonen.” (Hernes og Hänninen-Salmelin 1983, 167).

APPENDIKS

Tabell 1. Kvinnelige statsråder 1945-2003

----- = statsråder utnevnt i regjeringsperioden

NAVN	REGJERING	PARTI	DEPARTEMENT	TIDSROM
Hansteen, Kirsten	Gerhardsen-regjeringen 1	Kom. ⁴⁸	Konsultativ statsråd, Sosialdepartementet ⁴⁹	25.06.45-05.11.45
Aasland, Aslaug	Gerhardsen-regjeringen 2	Ap	Konsultativ statsråd, Sosialdepartementet	05.11.45-20.12.48
			Konstituert statsråd, Sosialdepartementet	20.12.48-19.11.51
Aasland, Aslaug	Torp-regjeringen	Ap	Sosialdepartementet	19.11.51-02.11.53

Seweriin, Rakel	Torp-regjeringen	Ap	Sosialdepartementet	02.11.53-22.01.55
Seweriin, Rakel	Gerhardsen-regjeringen 3	Ap	Sosialdepartementet	22.01.55-01.08.55

Bjerkholt, Aase	Gerhardsen-regjeringen 3	Ap	Konsultativ statsråd for familie- og forbrukersaker	01.08.55-21.12.56
			Departement for familie og forbrukersaker	21.12.56-28.08.63
			Konstituert statsråd, Sosialdepartementet	04.01.63-04.02.63
Grønn-Hagen, Karen	Lyng-regjeringen	Sp	Departement for familie- og forbrukersaker	28.08.63-25.09.63

⁴⁸ Kommunistpartiet (Nagel 1995, 71).⁴⁹ Fange- og flyktningeforsorg (Nagel 1995, 71 og Statsministerens kontor 2001, 90).

Bjerkholt, Aase	Gerhardsen-regjeringen 4	A	Departement for familie- og forbrukersaker	25.09.63-12.10.65
Selmer, Elisabeth Schweigaard	Borten-regjeringen	H	Justis- og politidepartementet	12.10.65-03.10.70
Skjerven Elsa	Borten-regjeringen	Krf	Departement for familie- og forbrukersaker	12.10.65-17.03.71
Valle, Inger Louise	Bratteli-regjeringen 1	Ap	Departement for familie- og forbrukersaker	17.03.71-08.05.72
			Forbruker- og administrasjonsdepartementet	08.05.72-18.10.72
Fjose, Bergfrid	Korvald-regjeringen	KrF	Sosialdepartementet	18.10.72-16.10.73
Kolstad, Eva Lundegaard	Korvald-regjeringen	V	Forbruker- og administrasjonsdepartementet	18.10.72-16.10.73

Gitmark, Helga	Korvald-regjeringen	Sp	Miljøverndepartementet	05.03.73-16.10.73
Valle, Inger Louise	Bratteli-regjeringen 2	Ap	Justis- og politidepartementet	16.10.73-15.01.76
Lorentzen, Annemarie	Bratteli-regjeringen 2	Ap	Samferdselsdepartementet	16.10.73-15.01.76
Ludvigsen, Sonja	Bratteli-regjeringen 2	Ap	Sosialdepartementet	16.10.73-12.07.74

Brundtland, Gro Harlem	Bratteli-regjeringen 2	Ap	Miljøverndepartementet	06.09.74-15.01.76
Valle, Inger Louise	Nordli-regjeringen	Ap	Justis- og politidepartementet	15.01.76-08.10.79
			Kommunal- og arbeidsdepartementet	08.10.79-03.10.80
Lorentzen, Annemarie	Nordli-regjeringen	Ap	Forbruker- og administrasjonsdepartementet	15.01.76-11.01.78
Brundtland, Gro Harlem	Nordli-regjeringen	Ap	Miljøverndepartementet	15.01.76-08.10.79
Ryste, Ruth	Nordli-regjeringen	Ap	Sosialdepartementet	15.01.76-08.10.79
-----		Ap		

Myklevoll, Kirsten	Nordli-regjeringen	Ap	Forbruker- og administrasjonsdepartementet	11.01.78-08.10.79
Rønbeck, Sissel Marie	Nordli-regjeringen	Ap	Forbruker- og administrasjonsdepartementet	08.10.79-04.02.81
Andreassen, Harriet	Nordli-regjeringen	Ap	Kommunal- og arbeidsdepartementet	03.10.80-04.02.81
Brundtland, Gro Harlem	Brundtland-regjeringen 1	Ap	Statsminister	04.02.81-14.10.81
Rønbeck, Sissel Marie	Brundtland-regjeringen 1	Ap	Forbruker- og administrasjonsdepartementet	04.02.81-14.10.81
Andreassen, Harriet	Brundtland-regjeringen 1	Ap	Kommunal- og arbeidsdepartementet	04.02.81-14.10.81
Gjesteby, Kari	Brundtland-regjeringen 1	Ap	Handels- og skipsfartsdepartementet	04.02.81-14.10.81
Koppernæs, Inger	Willoch-regjeringen 1 ⁵⁰	H	Samferdselsdepartementet	14.10.81-08.06.83
Gjertsen, Astrid	Willoch-regjeringen 1	H	Forbruker- og administrasjonsdepartementet	14.10.81-08.06.83
Sellæg, Wenche Frogn	Willoch-regjeringen 1	H	Miljøverndepartementet	14.10.81-08.06.83
Røkke, Mona	Willoch-regjeringen 1	H	Justis- og politidepartementet	14.10.81-08.06.83
Gjertsen, Astrid	Willoch-regjeringen 2	H	Forbruker- og administrasjonsdepartementet	08.06.83-18.04.86
Røkke, Mona	Willoch-regjeringen 2	H	Justis- og politidepartementet	08.06.83-04.10.85
Surlien, Rakel	Willoch-regjeringen 2	Sp	Miljøverndepartementet	08.06.83-09.05.86
Brusletten, Reidun	Willoch-regjeringen 2	Krf	Statsråd uten departementet Utviklingshjelpa	17.06.83-31.12.83
			Utviklingshjelpsdepartementet	01.01.84-09.05.86

Sellæg, Wenche Frogn	Willoch-regjeringen 2	H	Justis- og politidepartementet	04.10.85-09.05.86
Heiberg, Astrid Nøklebye	Willoch-regjeringen 2	H	Forbruker- og administrasjonsdepartementet	18.04.86-09.05.86
Brundtland, Gro Harlem	Brundtland-regjeringen 2	Ap	Statsminister	09.05.86-16.10.89
Rønbeck, Sissel Marie	Brundtland-regjeringen 2	Ap	Miljøverndepartementet	09.05.86-16.10.89
Vetlesen, Vesla	Brundtland-regjeringen 2	Ap	Utviklingshjelpsdepartementet	09.05.86-13.06.88

⁵⁰ Kåre Willochs ene regjering er her delt opp i to regjeringer (Furre 1993, 505 og Østbø 2001, 204).

Bøsterud, Helen Marie	Brundtland-regjeringen 2	Ap	Justis- og politidepartementet	09.05.86-16.10.89
Grøndahl, Kirsti Kolle	Brundtland-regjeringen 2	Ap	Kirke- og undervisningsdepartementet	09.05.86-13.06.88
			Utviklingshjelpdepartementet	13.06.88-16.10.89
Gerhardsen, Tove Strand	Brundtland-regjeringen 2	Ap	Sosialdepartementet	09.05.86-16.10.89
Øyangen, Gunhild	Brundtland-regjeringen 2	Ap	Landbruksdepartementet	09.05.86-16.10.89
			Fiskeridepartementet (styrt departementet)	10.10.89-16.10.89
Bakken, Anne-Lise	Brundtland-regjeringen 2	Ap	Forbruker- og administrasjonsdepartementet	09.05.86-13.06.88

Halvorsen, Einfrid	Brundtland-regjeringen 2	Ap	Forbruker- og administrasjonsdepartementet	13.06.88-28.04.89
Kvidal, Mary	Brundtland-regjeringen 2	Ap	Kirke- og undervisningsdepartementet	13.06.88-16.10.89
Pettersen, Oddrun A	Brundtland-regjeringen 2	Ap	Forbruker- og administrasjonsdepartementet	28.04.89-16.10.89
Sellæg, Wenche Frogn	Syse-regjeringen	H	Sosialdepartementet	16.10.89-03.11.90
Bjartveit, Eleonore	Syse-regjeringen	KrF	Kultur- og vitskapsdepartementet	16.10.89-01.01.90
			Kirke- og kulturdepartementet	01.01.90-03.11.90
Vik, Anne	Syse-regjeringen	Sp	Landbruksdepartementet	16.10.89-03.11.90
Sollie, Solveig	Syse-regjeringen	KrF	Forbruker- og administrasjonsdepartementet	16.10.89-31.12.89
			Familie- og forbrukerdepartementet	01.01.90-03.11.90
Fougner, Else Bugge	Syse-regjeringen	H	Justis- og politidepartementet	16.10.89-03.11.90
Valla, Kristin Hille	Syse-regjeringen	Sp	Miljøverndepartementet	16.10.89-03.11.90
Five, Karin Cecilie (Kaci) Kullmann	Syse-regjeringen	H	Utenriksdepartementet (handelsaker)	16.10.89-03.11.90

Clemet, Kristin	Syse-regjeringen	H	Forbruker- og administrasjonsdepartementet (adm.saker)	02.11.89-01.01.90
			Kommunal- og arbeidsdepartementet (arbeidssaker)	02.11.89-01.01.90
			Arbeids- og administrasjonsdepartementet	01.01.90-03.11.90
Brundtland, Gro Harlem	Brundtland-regjeringen 3	Ap	Statsminister	03.11.90-25.10.96
Gerhardsen, Tove Strand	Brundtland-regjeringen 3	Ap	Arbeids- og administrasjonsdepartementet	03.11.90-04.09.92
Øyangen, Gunhild	Brundtland-regjeringen 3	Ap	Landbruksdepartementet	03.11.90-25.10.96

Gjesteby, Kari	Brundtland-regjeringen 3	Ap	Justis- og politidepartementet	03.11.90-04.09.92
Pettersen, Oddrun A	Brundtland-regjeringen 3	Ap	Fiskeridepartementet	03.11.90-04.09.92
Veierød, Tove	Brundtland-regjeringen 3	Ap	Sosialdepartementet	03.11.90-04.09.92
Nordbø, Eldrid	Brundtland-regjeringen 3	Ap	Utenriksdepartementet (handelssaker)	03.11.90-15.11.91
Kleveland, Åse	Brundtland-regjeringen 3	Ap	Kirke- og kulturdepartementet (kultursaker, administrasjon- og økonomiavdeling, ungdoms- og idrettsavdeling)	03.11.90-01.01.91
			Kulturdepartementet	01.01.91-25.10.96
Faremo, Grete	Brundtland-regjeringen 3	Ap	Utenriksdepartementet (bistandssaker)	03.11.90-04.09.92
			Justis- og politidepartementet	04.09.92-25.10.96

Berget, Grete	Brundtland-regjeringen 3	Ap	Barne- og familiedepartementet	15.11.91-25.10.96
			Svangerskapspermisjon	24.12.93-05.04.94
Knutsen, Grete	Brundtland-regjeringen 3	Ap	Sosialdepartementet (sosialsaker)	04.09.92-07.11.93
			Sosial- og helsedepartementet (sosialsaker)	08.11.93-24.01.94
Aleksandersen, Oddny	Brundtland-regjeringen 3	Ap	Arbeids- og administrasjonsdepartementet	04.09.92-31.12.92
			Administrasjonsdepartementet	01.01.93-07.10.93
Nordheim-Larsen, Kari	Brundtland-regjeringen 3	Ap	Utenriksdepartementet (bistandssaker)	04.09.92-25.10.96
			Styrt Barne- og familiedepartementet	24.12.93-05.04.94
Solberg, Hill-Marta	Brundtland-regjeringen 3	Ap	Sosialdepartementet (sosialsaker)	24.01.94-25.10.96
Faremo, Grete	Jagland-regjeringen	Ap	Nærings- og energidepartementet (energisaker)	25.10.96-18.12.96
Rønbeck, Sissel	Jagland-regjeringen	Ap	Samferdselsdepartementet	25.10.96-17.10.97
Knutsen, Grete	Jagland-regjeringen	Ap	Nærings- og energidepartementet (næringsaker)	25.10.96-31.12.96
			Nærings- og handelsdepartementet	01.01.97-17.10.97
Nordheim-Larsen, Kari	Jagland-regjeringen	Ap	Utenriksdepartementet (bistandssaker)	25.10.96-17.10.97
Solberg, Hill-Marta	Jagland-regjeringen	Ap	Sosialdepartementet (sosialsaker)	25.10.96-17.10.97
Holt, Anne	Jagland-regjeringen	Ap	Justis- og politidepartementet	25.10.96-04.02.97
Birkeland, Turid	Jagland-regjeringen	Ap	Kulturdepartementet	25.10.96-17.10.97
Brustad, Sylvia Kristin	Jagland-regjeringen	Ap	Barne- og familiedepartementet	25.10.96-17.10.97
			Styrt Administrasjonsdepartementet	25.10.96-22.11.96

Frøyland, Ranveig H	Jagland-regjeringen	Ap	Nærings- og energidepartementet (energisaker)	18.12.96-31.12.96
			Olje- og energidepartementet	01.01.97-17.10.97
Valla, Gerd Liv	Jagland-regjeringen	Ap	Justis- og politidepartementet	04.02.97-17.10.97
Lahnstein, Anne Enger	Bondevik-regjeringen 1	Sp	Kulturdepartementet	17.10.97-08.10.99
			Vikar for statsministeren ⁵¹	31.08.98-24.09.98
			Vikar for Marit Arnstad, Olje- og energidepartementet	26.03.99-26.08.99
Haugland, Valgerd Svarstad	Bondevik-regjeringen 1	KrF	Barne- og familiedepartementet	17.10.97-17.03.00
Haarstad, Ragnhild Queseth	Bondevik-regjeringen 1	Sp	Kommunal – og arbeidsdepartementet med unntak av arb.avdelingen	17.10.97-31.12.97
			Kommunal- og regionaldepartementet	01.01.98-16.03.99
Aure, Aud Inger	Bondevik-regjeringen 1	KrF	Justis- og politidepartementet	17.10.97-15.03.99
Løwer, Eldbjørg	Bondevik-regjeringen 1	V	Planleggings- og samordningsdepartementet og arbeidsavdelingen i Kommunal- og arbeidsdepartementet	17.10.97-31.12.97
			Arbeids- og administrasjonsdepartementet	01.01.98-15.03.99
			Forsvarsdepartementet	15.03.99-17.03.00
Kleppa, Magnhild Meltveit	Bondevik-regjeringen 1	Sp	Sosial- og helsedepartementet (sosialsaker)	17.10.97-17.03.00
Arnstad, Marit	Bondevik-regjeringen 1	Sp	Olje- og energidepartementet	17.10.97-17.03.00
			Svangerskapspermisjon	26.03.99-26.08.99
Johnson, Hilde Frafjord	Bondevik-regjeringen 1	KrF	Utenriksdepartementet (utviklingssaker)	17.10.97-17.03.00
Fjellanger, Guro	Bondevik-regjeringen 1	V	Miljøverndepartementet	17.10.97-17.03.00

Dåvøy, Laila	Bondevik-regjeringen 1	KrF	Arbeids- og administrasjonsdepartementet	15.03.99-17.03.00
Haga, Åslaug Marie	Bondevik-regjeringen 1	Sp	Kulturdepartementet	08.10.99-17.03.00
Knudsen, Grete	Stoltenberg-regjeringen	Ap	Nærings- og handelsdepartementet	17.03.00-19.10.01
Brustad, Sylvia	Stoltenberg-regjeringen	Ap	Kommunal- og regionaldepartementet	17.03.00-19.10.01
	Stoltenberg-regjeringen	Ap	Styrt Arbeids- og administrasjonsdepartementet	05.10.01-19.10.01

⁵¹ Statsminister Kjell Magne Bondevik var sykemeldt i denne perioden (Lahnstein 2001, 355, 361).

Horn, Ellen	Stoltenberg-regjeringen	Ap	Kulturdepartementet	17.03.00-19.10.01
Ingebrigtsen, Guri	Stoltenberg-regjeringen	Ap	Sosial- og helsedepartementet (sosialsaker)	17.03.00-19.10.01
Sydnes, Anne Kristin	Stoltenberg-regjeringen	Ap	Utenriksdepartementet (utviklingssaker)	17.03.00-19.10.01
Bjerke, Siri	Stoltenberg-regjeringen	Ap	Miljøverndepartementet	17.03.00-19.10.01
Harlem, Hanne	Stoltenberg-regjeringen	Ap	Justis- og politidepartementet	17.03.00-19.10.01
Orheim, Karita Bekkemellem	Stoltenberg-regjeringen	Ap	Barne- og familiedepartementet	17.03.00-19.10.01
Haugland, Valgerd Svarstad	Bondevik-regjeringen 2	Krf	Kulturdepartementet ⁵²	19.10.01- d.d.
Johnson, Hilde Frafjord	Bondevik-regjeringen 2	Krf	Utenriksdepartementet (utviklingssaker)	19.10.01- d.d.
Dåvøy, Laila	Bondevik-regjeringen 2	Krf	Barne- og familieminister	19.10.01- d.d.
Clemet, Kristin	Bondevik-regjeringen 2	H	Kirke-, utdanning- og forskningsdepartementet ⁵³	19.10.01- d.d.
Schou, Ingjerd	Bondevik-regjeringen 2	H	Sosial- og helsedepartementet (sosialsaker) ⁵⁴	19.10.01- d.d.
Skogsholm, Torild	Bondevik-regjeringen 2	V	Samferdselsdepartementet	19.10.01- d.d.
Solberg, Erna	Bondevik-regjeringen 2	H	Kommunal- og regionaldepartementet	19.10.01- d.d.
Devold, Kristin Krohn	Bondevik-regjeringen 2	H	Forsvarsdepartementet	19.10.01- d.d.

Kilder: Furre 1993, 505, Østbø 2001, 204, Statsministerens kontor 2001, Østbø 2001, 204 www.odin.no og www.stortinget.no.

⁵² Kulturdepartementet endret navn til Kultur- og kirke departementet 01.01.02 (Christensen m.fl. 2002, 48-49 og Statsministerens kontor 2001).

⁵³ Kirkesakene gikk inn i det nye Kultur- og kirke departementet 01.01.02 (Christensen m.fl. 2002, 48-49 og Statsministerens kontor 2001).

⁵⁴ Sosial- og helsedepartementet ble delt inn i to departementer, Sosialdepartementet og Helsedepartementet 01.01.02 (Christensen m.fl. 2002, 48-49 og Statsministerens kontor 2001).

Tabell 2. Kvinnelige statssekretærer 1971-2003.

----- = statssekretærer utnevnt i regjeringsperioden

NAVN	REGJERING	PARTI	DEPARTEMENT	TIDSROM
Bråten, Elsa Rastad	Bratteli-regjeringen 1	A	Justis- og politidepartementet	26.03.71-18.10.72
Eide, Ingrid	Bratteli-regjeringen 2	A	Kirke- og undervisningsdepartementet	22.10.73-15.01.76
Dugstad, Bodil Sjønes	Bratteli-regjeringen 2	A	Kirke- og undervisningsdepartementet	01.11.73-01.07.75
Gjesteby, Kari	Nordli-regjeringen	A	Kirke- og undervisningsdepartementet	15.01.76-27.01.78

Gjesteby, Kari	Nordli-regjeringen	A	Finans- og tolldepartementet	17.10.79-04.02.81
Haldorsen, Berit	Nordli-regjeringen	A	Kommunal- og arbeidsdepartementet	23.01.78-08.10.79
			Sosialdepartementet	12.10.79-01.04.80
Knutsen, Grete	Nordli-regjeringen	A	Kirke- og undervisningsdepartementet	17.10.79-04.02.81
Pedersen, Inger	Nordli-regjeringen	A	Miljøverndepartementet	24.10.79-04.02.81
Bøsterud, Helen Marie	Nordli-regjeringen	A	Sosialdepartementet	21.04.80-04.02.81
Knutsen, Grete	Brundtland-regjeringen 1	A	Kirke- og undervisningsdepartementet	04.02.81-14.10.81
Pedersen, Inger	Brundtland-regjeringen 1	A	Miljøverndepartementet	04.02.81-14.10.81
Bøsterud, Helen Marie	Brundtland-regjeringen 1	A	Sosialdepartementet	04.02.81-14.10.81
Gerhardsen, Tove Strand	Brundtland-regjeringen 1	A	Finans- og tolldepartementet	04.02.81-14.10.81

Kongshem, Mette	Willoch-regjeringen 1 ⁵⁵	H	Handels- og skipsfartdepartementet	14.10.81-08.06.83
Heiberg, Astrid Nøklebye	Willoch-regjeringen 1	H	Sosialdepartementet	14.10.81-08.06.83
Heiberg, Astrid Nøklebye	Willoch-regjeringen 2	H	Sosialdepartementet	08.06.83-10.10.85
Ingeborgrud, Anne-Olaug	Willoch-regjeringen 2	KrF	Kirke- og undervisningsdepartementet	10.06.83-01.11.85

Kristiansen, Eli	Willoch-regjeringen 2	KrF	Sosialdepartementet	04.11.85-31.03.86
Nordbø, Eldrid	Brundtland-regjeringen 2	A	Statsministerens kontor	20.05.86-16.10.89
Veierød, Tove	Brundtland-regjeringen 2	A	Kultur- og vitskapsdepartementet	14.05.86-31.05.88
Aasen, Åshild Bendiktsen	Brundtland-regjeringen 2	A	Samferdselsdepartementet	09.05.86-22.02.88
Halvorsen, Einfrid	Brundtland-regjeringen 2	A	Kommunal- og arbeidsdepartementet	09.05.86-24.07.87
Gjesteby, Kari	Brundtland-regjeringen 2	A	Utenriksdepartementet (utenrikssaker)	21.05.86-18.05.88
Stoltenberg, Karin	Brundtland-regjeringen 2	A	Handels- og skipsfartdepartementet	16.05.86-31.12.87
			Næringsdepartementet	01.01.88-16.10.89
Blegen, Kari	Brundtland-regjeringen 2	A	Industridepartementet	16.05.86-01.01.88
Nistad, Astrid Marie	Brundtland-regjeringen 2	A	Olje- og energidepartementet	21.05.86-29.09.89

Sæther, Margot Kvalvik	Brundtland-regjeringen 2	A	Kommunal- og arbeidsdepartementet	07.08.87-11.03.88
Simonsen, Bjørg	Brundtland-regjeringen 2	A	Samferdselsdepartementet	22.02.88-16.10.89
Falck, Lucie Paus	Brundtland-regjeringen 2	A	Kommunal- og arbeidsdepartementet	11.03.88-16.10.89
Bratteli, Tone	Brundtland-regjeringen 2	A	Miljøverndepartementet	05.04.88-16.10.89
Hernes, Helga Marie	Brundtland-regjeringen 2	A	Utenriksdepartementet (utenrikssaker)	18.05.88-16.10.89
Jahr, Hanna Marit	Brundtland-regjeringen 2	A	Kultur- og vitskapsdepartementet	30.05.88-16.10.89
Heiene, Gunnvor	Syse-regjeringen	KrF	Kirke- og undervisningsdepartementet	16.10.89-01.01.90

⁵⁵ Kåre Willochs ene regjering er her delt opp i to regjeringer (Furre 1993, 505 og Østbø 2001, 204).

			Utdannings- og forskningsdepartementet	01.01.90-03.11.90
Dramdal, Torun	Syse-regjeringen	KrF	Utviklingshjelpsdepartementet	20.10.89-31.12.89
			Utenriksdepartementet (utviklingshjelp)	01.01.90-03.11.90

Dåvøy, Laila	Syse-regjeringen	KrF	Kirke- og kulturdepartementet	20.08.90-03.11.90
Løken, Sigrun Helene (Lene)	Brundtland-regjeringen 3	A	Statsministerens kontor	03.11.90-10.01.92
			Kulturdepartementet	10.01.92-01.10.93
Hernes, Helga Marie	Brundtland-regjeringen 3	A	Utenriksdepartementet (utenrikssaker)	09.11.90-11.06.93
Torsvik, Solveig	Brundtland-regjeringen 3	A	Kommunaldepartementet	03.11.90-31.12.91
Bendiktsen, Åshild	Brundtland-regjeringen 3	A	Samferdselsdepartementet	03.11.90-31.12.91
Eriksen, Elsa Lisbeth	Brundtland-regjeringen 3	A	Forsvarsdepartementet	13.11.90-04.11.93
Øverland, Randi	Brundtland-regjeringen 3	A	Utdannings- og forskningsdepartementet	09.11.90-31.12.90
			Kirke,- utdannings- og forskningsdepartementet	01.01.91-10.02.95
Lauritsen, Ann-Rigmor	Brundtland-regjeringen 3	A	Familie- og forbrukerdepartementet	19.11.90-31.12.90
			Barne- og familiedepartementet	01.01.91-13.12.91
Tellefsen, Anne Margrethe	Brundtland-regjeringen 3	A	Kirke- og kulturdepartementet	26.11.90-01.01.91
			Kulturdepartementet	01.01.91-10.01.92
Ellingsen, Anne-Grete	Brundtland-regjeringen 3	A	Olje- og energidepartementet	17.12.90-31.01.92

Breiby, Anne	Brundtland-regjeringen 3	A	Næringsdepartementet	15.11.91-04.09.92
			Næringsdepartementet	11.09.92-31.12.92
			Nærings- og energidepartementet	01.01.93-31.12.95
Valla, Gerd Liv	Brundtland-regjeringen 3	A	Statsministerens kontor	10.01.92-21.01.94
Saus, Anne Karin	Brundtland-regjeringen 3	A	Samferdselsdepartementet	31.12.91-31.01.94
Bang, Oddny	Brundtland-regjeringen 3	A	Kommunaldepartementet	29.09.92-31.12.92
			Kommunal- og arbeidsdepartementet	01.01.93-19.05.95
Strengenhagen, Ellen	Brundtland-regjeringen 3	A	Sosialdepartementet (helsesaker)	21.09.92-07.11.93
			Sosial- og helsedepartementet (helsesaker)	08.11.93-22.12.95
Borgerud, Ingeborg Moen	Brundtland-regjeringen 3	A	Justis- og politidepartementet	19.09.92-25.10.96

Bjerke, Siri	Brundtland-regjeringen 3	A	Utenriksdepartementet (utenrikssaker)	14.06.93-25.10.96
Andreassen, Marianne	Brundtland-regjeringen 3	A	Utenriksdepartementet (handelssaker)	15.10.93-24.06.94
			Finans- og tolldepartementet	19.08.94-25.10.96
Hilmen, Anne-Lise	Brundtland-regjeringen 3	A	Administrasjonsdepartementet	15.10.93-25.10.96
Paulsrud, Kari	Brundtland-regjeringen 3	A	Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet	07.01.94-22.12.95
			Sosial- og helsedepartementet (helsesaker)	22.12.95-25.10.96
Yssen, Ingunn	Brundtland-regjeringen 3	A	Barne- og familiedepartementet	24.06.94-25.10.96
Valstad, Irene	Brundtland-regjeringen 3	A	Kulturdepartementet	21.11.94-25.10.96
Søgnen, Astrid	Brundtland-regjeringen 3	A	Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet	10.02.95-25.10.96
Kjølmoen, Karin	Brundtland-regjeringen 3	A	Kommunal- og arbeidsdepartementet	06.10.96-25.10.96
Kvidal, Mary	Brundtland-regjeringen 3	A	Nærings- og energidepartementet	01.01.96-25.10.96
Hovengen, Inger	Brundtland-regjeringen 3	A	Forsvarsdepartementet	03.05.96-25.10.96
Kannert, Frøy	Jagland-regjeringen	A	Statsministerens kontor	25.10.96-17.10.97
Bjerke, Siri	Jagland-regjeringen	A	Utenriksdepartement (utenrikssaker)	25.10.96-17.10.97
Andreassen, Marianne	Jagland-regjeringen	A	Finans- og tolldepartementet	25.10.96-17.10.97
Yssen, Ingunn	Jagland-regjeringen	A	Barne- og Familiedepartementet	25.10.96-04.04.97
Paulsrud, Kari	Jagland-regjeringen	A	Sosial- og helsedepartementet (helsesaker)	25.10.96-17.10.97
Schultz, Britt	Jagland-regjeringen	A	Statsministerens kontor	01.11.96-17.10.97
Kvidal, Mary	Jagland-regjeringen	A	Finans- og tolldepartementet	01.11.96-17.10.97
Reiss-Andersen, Berit	Jagland-regjeringen	A	Justis- og politidepartementet	01.11.96-04.02.97
			Justis- og politidepartementet	04.02.97-04.04.97
Søgnen, Astrid	Jagland-regjeringen	A	Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet	01.11.96-17.10.97
Lunde, May Britt	Jagland-regjeringen	A	Kommunal- og arbeidsdepartementet	01.11.96-17.10.97
Nerheim, Inger Karin	Jagland-regjeringen	A	Nærings- og energidepartementet (næringssaker)	01.11.96-31.12.96
			Nærings- og handelsdepartementet	01.01.97-17.10.97

Undheim, Liv	Jagland-regjeringen	A	Nærings- og energidepartementet (energisaker)	18.12.96-31.12.96
			Olje- og energidepartementet	01.01.97-17.10.97

Husøy, Kari	Bondevik-regjeringen 1	KrF	Statsministerens kontor	17.10.97-17.03.00
Berg, Harriet	Bondevik-regjeringen 1	V	Nærings- og handelsdepartementet	17.10.97-17.03.00
Haga, Åslaug Marie	Bondevik-regjeringen 1	Sp	Utenriksdepartementet (utenrikssaker)	17.10.97-29.03.99
			Statsministerens kontor	29.03.99-08.10.99
Matlary, Janne Haaland	Bondevik-regjeringen 1	KrF	Utenriksdepartementet (utenrikssaker)	06.11.97-17.03.00
Hoven, Tori	Bondevik-regjeringen 1	V	Finans- og tolldepartementet	23.10.97-17.01.00
			Permisjon	02.12.97-23.09.98
Gaup, Johanne N	Bondevik-regjeringen 1	Sp	Kommunal- og arbeidsdepartementet	23.10.97-31.12.97
			Kommunal- og regionaldepartementet	01.01.98-17.03.00
Anmarkrud, Åshild	Bondevik-regjeringen 1	KrF	Justis- og politidepartementet	27.10.97-15.03.99
Skogsholm, Torild	Bondevik-regjeringen 1	V	Samferdselsdepartementet	17.10.97 15.03.99
Totland, Marit Elisebet	Bondevik-regjeringen 1	KrF	Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet	23.10.97-17.03.00
Roaldsen, Rita H.	Bondevik-regjeringen 1	Sp	Sosial- og helsedepartementet (sosialsaker)	23.10.97-01.02.99

Laupsa, Torunn	Bondevik-regjeringen 1	KrF	Barne- og Familiedepartementet	23.08.99-17.03.00
Røine, Anna Kristine Jahr	Bondevik-regjeringen 1	Sp	Statsministerens kontor	18.10.99-17.03.00
Juul, Mona	Stoltenberg-regjeringen	A	Utenriksdepartementet (utenrikssaker)	17.03.00-15.12.00
Schultz, Britt	Stoltenberg-regjeringen	A	Nærings- og handelsdepartementet	17.03.00-19.10.01
Jynge, Fatma Bhanji	Stoltenberg-regjeringen	A	Kommunal- og regionaldepartementet	17.03.00-31.03.00
Sund, Eirin Kristin	Stoltenberg-regjeringen	A	Samferdselsdepartementet	17.03.00-19.10.01
Bergli, Ellen	Stoltenberg-regjeringen	A	Fiskeridepartementet	17.03.00-19.10.01
Solbakken, Solveig	Stoltenberg-regjeringen	A	Barne- og familiedepartementet	17.03.00-19.10.01
Bergersen, Berith	Stoltenberg-regjeringen	A	Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet	17.03.00-01.06.01
Norheim, Hege Marie	Stoltenberg-regjeringen	A	Statsministerens kontor	24.03.00-13.10.00
			Finans- og tolldepartementet	13.10.00-19.10.01
Wallevik, Reidun	Stoltenberg-regjeringen	A	Arbeids- og administrasjonsdepartementet	17.03.00-19.10.01
			Sykepermisjon	28.07.00-19.10.01
Møgedal, Sigrun	Stoltenberg-regjeringen	A	Utenriksdepartementet (utviklingsaker)	24.03.00-19.10.01

Øverland, Randi	Stoltenberg-regjeringen	A	Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet	24.03.00-19.10.01
Mo, Ellen	Stoltenberg-regjeringen	A	Finans- og tolldepartementet	31.03.00-19.10.01
Ryel, Anne Lise	Stoltenberg-regjeringen	A	Justis- og politidepartementet	31.03.00-19.10.01
Sandal, Bjørg Kirsten	Stoltenberg-regjeringen	A	Olje- og energidepartementet	10.04.00-19.10.01

Haugnes, Marianne Seip	Stoltenberg-regjeringen	A	Arbeids- og administrasjonsdepartementet	28.07.00-19.10.01
Berg-Hansen, Lisbeth	Stoltenberg-regjeringen	A	Statsministerens kontor	20.10.00-19.10.01
Grønvold, Nina Tangnes	Stoltenberg-regjeringen	A	Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet	01.06.01-19.10.01
Husøy, Kari	Bondevik-regjeringen 2	Krf	Statsministerens kontor	19.10.01- d.d.
Nordrum, Siv	Bondevik-regjeringen 2	Krf	Statsministerens kontor	16.11.01- d.d.
Tronstad, Elsbeth Sande	Bondevik-regjeringen 2	H	Utenriksdepartementet (utenrikssaker)	19.10.01-01.01.03
Moen, Kari Elisabeth Olrud	Bondevik-regjeringen 2	H	Finansdepartementet	19.10.01- d.d.
Gjøløw, Berit Øksnes	Bondevik-regjeringen 2	Krf	Kirke-, utdanning- og forskningsdepartementet ⁵⁶	19.10.01- d.d.
Sletner, Rita	Bondevik-regjeringen 2	V	Justis- og politidepartementet	26.10.01- d.d.
Ravnanger, Kristin	Bondevik-regjeringen 2	Krf	Sosial- og helsedepartementet, (helsesaker) ⁵⁷	19.10.01- d.d.
Skjelbred, Brit	Bondevik-regjeringen 2	KrF	Olje og energidepartementet	26.10.01- d.d.
Strand, Solveig	Bondevik-regjeringen 2	H	Fiskeridepartementet	19.10.01-07.06.02
Meyer, Christine Benedichte	Bondevik-regjeringen 2	H	Arbeids- og administrasjonsdepartementet	02.11.01-17.01.03
Hammer, Helle	Bondevik-regjeringen 2	H	Nærings- og handelsdepartementet	19.10.01- d.d.
Johnsen, Kristin Ørmen	Bondevik-regjeringen 2	H	Kommunal- og regionaldepartementet	26.10.01- d.d.

Widvey, Thorhild	Bondevik-regjeringen 2	H	Fiskeridepartementet	14.06.02-31.01.03
			Utenriksdepartementet	31.01.03- d.d.
Johnsen, Janne	Bondevik-regjeringen 2	H	Fiskeridepartementet	31.01.03- d.d.

Kilder: Furre 1993, 505, Østbø 2001, 204, Statsministerens kontor 2001, Østbø 2001, 204, www.odin.no og www.stortinget.no.

⁵⁶ Kirkesakene gikk inn i det nye Kultur- og kirke departementet 01.01.02 (Christensen m.fl. 2002, 48-49 og Statsministerens kontor 2001).

⁵⁷ Sosial- og helsedepartementet ble delt inn i to departementer, Sosialdepartementet og Helsedepartementet 01.01.02 (Christensen m.fl. 2002, 48-49 og Statsministerens kontor 2001).

Tabell 3. Norske regjeringer 1945-2001

NR	PERIODE	REGJERINGER
1	1945	Johan Nygaardsvold-regjeringen (Samlingsregjering)
2	1945	Einar Gerhardsen-regjeringen 1 (Samlingsregjering)
3	1945-1951	Einar Gerhardsen-regjeringen 2 (Arbeiderpartiet)
4	1951-1955	Oscar Torp-regjeringen (Arbeiderpartiet)
5	1955-1963	Einar Gerhardsen-regjeringen 3 (Arbeiderpartiet)
6	1963	John Lyng-regjeringen (Høyre, Kristelig Folkeparti, Venstre, Senterpartiet)
7	1963-1965	Einar Gerhardsen-regjeringen 4 (Arbeiderpartiet)
8	1965-1971	Per Borten-regjeringen (Senterpartiet, Høyre, Venstre, Kristelig Folkeparti)
9	1971-1972	Trygve Bratteli-regjeringen 1 (Arbeiderpartiet)
10	1972-1973	Lars Korvald-regjeringen (Kristelig Folkeparti, Senterpartiet, Venstre)
11	1973-1976	Trygve Bratteli-regjeringen 2 (Arbeiderpartiet)
12	1976-1981	Nordli-regjeringen (Arbeiderpartiet)
13	1981	Gro Harlem Brundtland-regjeringen 1 (Arbeiderpartiet)
14	1981-1983	Kåre Willoch-regjeringen 1 (Høyre)
15	1983-1986	Kåre Willoch-regjeringen 2 (Høyre, Senterpartiet, Kristelig Folkeparti)
16	1986-1989	Gro Harlem Brundtland-regjeringen 2 (Arbeiderpartiet)
17	1989-1990	Jan P. Syse-regjeringen (Høyre, Kristelig Folkeparti Senterpartiet)
18	1990-1996	Gro Harlem Brundtland-regjeringen 3 (Arbeiderpartiet)
19	1996-1997	Torbjørn Jagland-regjeringen (Arbeiderpartiet)
20	1997-2000	Kjell Magne Bondevik-regjeringen 1 (Kristelig Folkeparti, Venstre, Senterpartiet)
21	2000-2001	Jens Stoltenberg-regjeringen (Arbeiderpartiet)
22	2001-	Kjell Magne Bondevik-regjeringen 2 (Høyre, Kristelig Folkeparti, Venstre)

Kilde: Furre 1993, 505, Statsministerens kontor 2001, 2, 3 og Østbø 2001, 204.

Tabell 4. Milepæler i nordiske kvinners historie fram til 1999

	Danmark	Finland	Island	Norge	Sverige
Allment					
Like rett til å arve for kvinner og menn	1857	1878	1850	1854	1845
Ugifte kvinner myndige	1857	1864	1861	1863	1863
Gifte kvinner myndige	1899	1930	1900	1888	1921
Kvinnelig tronfølger ⁵⁸	1953			1990	1980
Politikk					
Kvinner får rett til å stemme og bli valgbare:					
Ved kommunale valg	1908	1917	1910	1910	1918
Ved nasjonale valg	1915	1906	1920	1913	1919
Første kvinne i parlament	1918	1907	1922	1922	1921
Første kvinne i regjering	1924	1926	1970	1945	1947
Første kvinnelige statsminister	-	-	-	1981	-
Første kvinnelige president ⁵⁹		-	1980		
Første kvinnelige parlamentariske president	-	1994	1988	1993	1991
Utdanning og arbeidsliv					
Kvinner får studere ved universitet	1875	1901	1911	1884	1873
Kvinner får samme rettigheter ved tilsetning i det offentlige	1921	1926	1911	1938	1925
Kvinner kan bli ordinert til prest	1947	1988	1911	1952	1958
Første kvinnelige biskop	-	-	-	1993	1997
Første kvinnelige høyesterettsdommer	1953	1970	1982	1982	1968
Likelønn i det offentlige	1919	1962	1945	1959	1947
Likelønn i det private næringsliv	1973	1962	1961	1961	1960

Kilde: Bergqvist m.fl. 1999, 270.

⁵⁸ Gjelder bare monarkiene Danmark, Norge og Sverige.

⁵⁹ Presidentembetet bare i Finland og på Island.

Tabell 5. Valgdeltakelse ved Stortingsvalg, 1909- 2001

År	I alt	M	K	Differansen i menns favør
1909	64	68	58	10
1912	66	69	61	8
1915	62	70	54	16
1918	60	71	51	20
1921	68	77	60	17
1924	70	77	64	13
1927	68	75	62	13
1930	78	82	74	8
1933	76	82	71	11
1936	84	88	81	7
1945	76	80	73	7
1949	82	85	79	6
1953	79	82	77	5
1957	78	80	76	4
1961	79	81	77	4
1965	85	87	84	3
1969	84	85	83	2
1973	80	82	78	4
1977	83	84	82	2
1981	82	83	81	2
1985	84	84	84	0
1989	83	*	*	*
1993	76	*	*	*
1997	78	*	*	*
2001	76	*	*	*

Kilder: Raaum 1995, 14-15 og www.ssb.no

* = Ikke offisiell statistikk om kjønnsforskjeller i valgdeltakelsen etter 1985.

Tabell 6. Kvinnelige partiledere på Stortinget, 1975-2002

Arbeiderpartiet

Gro Harlem Brundtland 1981-1992

Kristelig Folkeparti

Valgerd Svarstad Haugland 1995-d.d

Høyre

Kaci Kullmann Five 1991-1994

Senterpartiet

Anne Enger Lahnstein 1991-1999

Sosialistisk Venstreparti

Berit Ås 1975-1976

Kristin Halvorsen 1997-d.d

Venstre

Eva Kolstad 1974-1976

Kilder: Furre 1993, Lahnstein 2001, Means 1973, Skard 1980 og www.stortinget.no.

Tabell 7. Kvinnelige parlamentariske ledere på Stortinget, 1977-2002

Arbeiderpartiet

Gro Harlem Brundtland 1981-1990, med unntak da hun satt som statsminister..

Senterpartiet

Anne Enger Lahnstein 1989-1991, med unntak da hun satt i Syse-regjeringen.

Sosialistisk Venstreparti

Hanna Kvanmo 1977-1989

Kjellbjørg Lunde 1989-1997

Kristin Halvorsen 1997-d.d.

Kilde: www.stortinget.no

Tabell 8. Departementsinndeling over kvinnelige statsråder og statssekretærer, 1945-2002.

Tabellen er for statsråder og statssekretærer på utnevnelestedstidspunktet. For statssekretær er utnevnelestedstidspunktet innen åtte uker etter regjeringsutnevneelsen. I de departement kvinner ikke har vært representert som statsråder eller statssekretærer, er departementene utelatt.

Tallene er tatt inn i tabellene 6.3 og 6.4.

DEPARTEMENTER	STATSRÅDER	STATSSEKRETÆRER
Arbeids- og administrasjonsdepartementet	1	2
Forbruker- og administrasjonsdepartementet ⁶⁰	7	0
Departement for familie- og forbrukersaker ⁶¹	4	0
Barne- og familiedepartementet⁶²	4	2
Familie- og forbrukerdepartementet ⁶³	0	1
Finans- og tolldepartementet⁶⁴	0	6
Fiskeridepartementet⁶⁵	1	2
Forsvarsdepartementet⁶⁶	1	1
Helsedepartementet⁶⁷	0	2
Justis- og politidepartementet⁶⁸	11	5
Kommunal- og regionaldepartementet⁶⁹	2	2
Kommunal- og arbeidsdepartementet ⁷⁰	1	3
- med unntak av arbeidsavdelingen	1	0
Planleggings- og samordningsdepartementet ⁷¹	1	0

⁶⁰ Opprettet 08.05.72 og nedlagt 01.01.90.

⁶¹ Opprettet 21.12.56 og nedlagt 08.05.72.

⁶² Opprettet 01.01.91.

⁶³ Opprettet 01.01.90 og nedlagt 01.01.91.

⁶⁴ Opprettet 02.03.1814.

⁶⁵ Opprettet 01.07.46.

⁶⁶ Opprettet 01.09.1895.

⁶⁷ Opprettet 01.01.02.

⁶⁸ Opprettet 17.11.18.

⁶⁹ Opprettet 01.01.98.

⁷⁰ Opprettet 20.12.48 og nedlagt 01.01.90. Opprettet på ny 01.01.93 og nedlagt igjen 31.12.97.

⁷¹ Opprettet 01.01.97 og nedlagt 31.12.97.

Kommunaldepartementet ⁷²	0	1
Kultur- og kirkedepartementet⁷³	0	1
Kulturdepartement ⁷⁴	4	0
Kultur og vitenskapsdepartement ⁷⁵	1	1
Kirke- og undervisningsdepartementet ⁷⁶	1	6
Landbruksdepartementet⁷⁷	3	0
Miljøverndepartementet⁷⁸	7	1
Nærings- og handelsdepartementet⁷⁹	1	3
Industridepartementet ⁸⁰	0	1
Olje- og energidepartementet⁸¹	1	4
Nærings- og energidepartementet ⁸²	0	0
- Energisaker	1	0
- Næringsaker	1	1
Samferdselsdepartementet⁸³	4	4
Sosialdepartementet⁸⁴	12	3
Sosial- og helsedepartement ⁸⁵	-	-
- Sosialsaker	3	1
- Helsesaker	0	0
Statsministerens kontor	3	8
Utdannings - og forskningsdepartementet⁸⁶	1	1
Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet ⁸⁷	0	5
Utenriksdepartementet⁸⁸	0	8
- Handelssaker	2	0

⁷² Opprettet 01.01.90 og nedlagt 31.12.92.

⁷³ Opprettet 01.01.90 og nedlagt 01.01.91. Fikk inn kirkesaker i 01.01.02

⁷⁴ Opprettet 01.01.91 og nedlagt i 01.01.02.

⁷⁵ Opprettet 01.01.82 og nedlagt 01.01.90.

⁷⁶ Opprettet i 1814 og nedlagt 01.01.90.

⁷⁷ Opprettet 01.04.1900.

⁷⁸ Opprettet 08.05.72.

⁷⁹ Opprettet 01.01.97.

⁸⁰ Opprettet 01.10.55 og nedlagt 01.01.88.

⁸¹ Opprettet 11.01.78 og nedlagt 31.12.92. Opprettet på nytt 01.01.97.

⁸² Opprettet 01.01.93 og nedlagt 31.12.96.

⁸³ Opprettet 22.01.46.

⁸⁴ Opprettet 08.06.13 og nedlagt 07.11.93. Opprettet igjen 01.01.02.

⁸⁵ Opprettet 08.11.93 og lagt ned 01.01.02.

⁸⁶ Opprettet 01.01.90 og nedlagt 01.01.91. Opprettet på nytt 01.01.02.

⁸⁷ Opprettet 01.01.91 og nedlagt 01.01.02.

⁸⁸ Opprettet 15.06.05.

- Utviklingssaker	5	1
Handels- og skipsfartsdepartementet ⁸⁹	1	2
Departement for utviklingshjelp ⁹⁰	1	1
Utviklingshjelpen ⁹¹	1	0
SUM	87	78

Kilder: Statsministerens kontor 2001 og www.odin.no.

⁸⁹ Opprettet 06.12.47 og nedlagt 01.01.88. Slått sammen med Utenriksdepartementet 01.01.88.

⁹⁰ Opprettet 01.01.84 og nedlagt 31.12.89. Slått sammen med Utenriksdepartementet 01.01.90.

⁹¹ Opprettet 17.06.83 og innlemmet i det nye Departementet for utviklingshjelp i 01.01.84.

KILDER

Litteratur

Albrektsen, Beatrice Halsaa. 1977: Kvinner og politisk deltakelse. Pax forlag A/S. Oslo.

Andenæs, Johs. 1990: Statsforfatningen i Norge. 7. utg., 2. uendrede opplag, 1991. TANO. Oslo.

Beauvoir, Simone de. 1994: Det annet kjønn. Fra 1949. Norsk utgave i 1970. Pax forlag A/S. Oslo.

Benum, Edgeir. 1979: Sentraladministrasjonens historie. 1845-1884. Bind 2. Oslo.

Berggrav, Dag. 1994: Slik styres Norge. Kongen, regjeringen og Stortinget i norsk statsliv. Chr. Schibsteds Forlag A/S. Oslo.

Bergqvist, Christina. 1994: Mäns makt och kvinnors intressen. Riksdagen och de organiserade intressena. Statsvetenskapliga föreningen i Uppsala; 121. Almqvist & Wiksell International. Uppsala.

Bergqvist, Christina. 1999: Flere kapitler. I Likestilte demokratier. Kjønn og politikk i Norden. Christina Bergqvist m.fl. (red.). Universitetsforlaget. Oslo.

Bergqvist, Christina m.fl. 1999: Likestilte demokratier. Kjønn og politikk i Norden. Universitetsforlaget. Oslo.

Bjerke, Siri og Britt Schultz. 1989: "Kjønnkvotering i Det norske arbeiderparti. –Med et godt resultat". I Vi har ventet lenge nok. Håndbok i kvinnerepresentasjon. I serien Nord 1989:13. Nordisk Ministerråd. København.

Borchorst, Anette. 1999: Flere kapitler. I Likestilte demokratier. Kjønn og politikk i Norden. Christina Bergqvist m.fl. (red.). Universitetsforlaget. Oslo.

Blom, Ida. (red.) 1992: Cappelens kvinnehistorie. Bind 2. J. W. Cappelens forlag A.S. København.

Blom, Ida. 1994: Det er forskjell på folk – nå som før. Universitetsforlaget. Oslo.

Blom, Ida. 1997: "Refleksjoner over kjønn og stat". I Kjønn og velferdsstat. Anne-Hilde Nagel red.. Alma Mater. Bergen.

Brown, Michele og Ann O'Connor. 1986: "Hammer and Tongues: The Best of Women's Witt and Humor. McGraw-Hill. New York.

Christensen, Ann-Dorte. 1999: Flere kapitler. I Likestilte demokratier. Kjønn og politikk i Norden. Christina Bergqvist m.fl. (red.). Universitetsforlaget. Oslo.

Christensen, Ann-Dorte og Nina C. Raaum. 1999: "Politiske mobiliseringsmodeller". Flere kapitler. I Likestilte demokratier. Kjønn og politikk i Norden. Christina Bergqvist m.fl. (red.). Universitetsforlaget. Oslo.

Christensen, Tom m.fl. 2002: Forvaltning og politikk. Av Tom Christensen, Morten Egeberg, Helge O. Larsen, Per Læg Reid og Paul G. Roness. Universitetsforlaget. Oslo.

Dahlerup, Drude. 1988: "From a Small to a Large Minority, Women in Scandinavian Politics". Scandinavian Political Studies. Vol. 11, number 4.

Dahlerup, Drude. 1989: Vi har ventet lenge nok. Håndbok i kvinnerepresentasjon. I serien Nord 1989:13. Nordisk Ministerråd. København.

Dahlerup, Drude og Brita Gulli. 1983: "Kvindeorganisationene i Norden". I Det uferdige demokratiet. Kvinner i nordisk politikk. Av Elina Haavio-Mannila m.fl. Nordisk Ministerråd. Oslo.

Dahlerup, Drude og Elina Haavio-Mannil. 1983: "Likestilling, hvor likt? Om den nordiske offentlige likestillingspolitikken". I Det uferdige demokratiet. Kvinner i nordisk politikk. Av Elina Haavio-Mannila m.fl. Nordisk Ministerråd. Oslo.

Edwards, Maud, Beatrice Halsaa og Hege Skjeie. 1983: "Kvinner i parlamentene". I Det uferdige demokratiet. Kvinner i nordisk politikk. Av Elina Haavio-Mannila m.fl. Nordisk Ministerråd. Oslo.

Eliassen, Kjell A. 1972: "Statssekretærer – fagmann eller politiker. En undersøkelse av rekrutteringen til statssekretærembetet i Norge." I Tidsskrift for samfunnsforskning. 1972, bind 13:51-68. Bergen.

Eliassen, Kjell A. og John-Erik Ågotnes. 1987: Storingsrepresentanter og statsråder 1945-1985. Kodebok med dokumentasjon og eksempler på informasjon. NSD rapporter; 71. Bergen.

Flanz, Gisbert H. 1983: Comparative Women`s Rights and Political Participation in Europe. Transnational Publishers Inc.. Dobbs Ferry. New York.

Fosshaug, Lene. 1989: Ubudne gjester i lukket selskap. Hovedfagsoppgave. Institutt for Sammenliknende politikk. Universitetet i Bergen. Bergen.

Frønes, Ivar. 1996: "Revolusjon uten opprør. Kjønn, generasjoner og sosial endring i Norge på 1980-tallet". I Tidsskrift for samfunnsforskning, vol. 37, nummer 1.

Furre, Berge. 1993: Norsk historie 1905-1990. Vårt århundre. Det Norske Samlaget. Oslo.

Geithus, Tonje og Tore Grønlie. 1999: "Statssekretærer og departementsråd. Nye toppstillinger i departementene 1945-1975". I Forvaltning for politikk. Norsk forvaltningspolitikk etter 1945. Tore Grønlie (red.). Fagbokforlaget. Bergen.

Grønlie, Tore (red). 1999: Forvaltning for politikk. Norsk forvaltningspolitikk etter 1945. Fagbokforlaget. Bergen.

Grønlie, Tore og Torstein Haaland. 1999: "Tema, tradisjon og perspektiver". Forvaltning for politikk. Norsk forvaltningspolitikk etter 1945. Tore Grønlie (red.). Fagbokforlaget. Bergen.

Haavio-Mannila, Elina m.fl. 1983: Det uferdige demokratiet. Kvinner i nordisk politikk. Nordisk Ministerråd. Oslo.

Haffner, Vilhelm. 1946: Stortinget 1946-1949 med 158 bilder og en plan over Stortingssalen. Tanum. Oslo.

Haffner, Vilhelm. 1950: Stortinget 1949-1953 med 159 bilder og en plan over Stortingssalen. Tanum. Oslo.

Haffner, Vilhelm. 1954: Stortinget 1954-1957 med 157 bilder og en plan over Stortingssalen. Tanum. Oslo.

Halsaa, Beatrice, Helga Hernes og Sirkka Sinkkonen. 1983: "Innledning". I Det uferdige demokratiet. Kvinner i nordisk politikk. Av Elina Haavio-Mannila m.fl. Nordisk Ministerråd. Oslo.

Haugland, Jens. 1986: Dagbok frå Kongens Råd. Det Norske Samlaget. Oslo.

Heidar, Knut og Nina C. Raaum. 1995: "Partidemokrati i endring?". I Kjønn og politikk. Av Raaum, Nina C. (red.). Tano. Oslo.

Hellevik, Ottar. 1991: Forskningsmetode i sosiologi og statsvitenskap. 5. utgave. Universitetsforlaget. Oslo.

Hellevik, Ottar og Tor Bjørklund. 1995: "Velgerne og kvinnerepresentasjon". I Kjønn og politikk. Av Nina C. Raaum (red.). Tano. Oslo.

Heløe, Eivind. 1996: Parlamentarisk interessehevding belyst ved økonomiske modeller. En eksplorerende studie av Stortingets komitésammensetninger 1945-97. Hovedoppgave i statsvitenskap. Universitetet i Oslo. Oslo.

Hernes, Helga Maria. 1982: Staten –Kvinner ingen adgang? Universitetsforlaget. Oslo.

Hernes, Helga Maria. 1987: Welfare State and Woman Power. Essays in State Feminism. Universitetsforlaget. Oslo.

Hernes, Helga Maria og Eva Hänninen-Salmelin. 1983: ”Kvinnens representasjon i det korporative system”. Det uferdige demokratiet. Kvinner i nordisk politikk. Av Elina Haavio-Mannila m.fl.. Nordisk Ministerråd. Oslo.

Hirdman, Yvonne. 1990: ”Genussystemet”. I Demokrati och makt i Sverige. Maktutredningens huvudrapport. I tillegg medvirker Olof Petersson, Inga Persson, Johan P. Olsen og Anders Westholml. Statsrådsberedninger. Statens offentliga utredningar SOU 1990:44. Stockholm.

Holter, Harriet. 1981: ”Om kvinneundertrykkelse, mandsundertrykkelse og hersketeknikker”. I Maktens ansikter. Kristian Andenæs m.fl. Gyldendal. Oslo.

Johansson, Vicki. 2001: Där könsmakten ändras. Om män och kvinnor i starka och svaga könsfördelningar. Boréa. Umeå.

Karvonen, Lauri og Per Selle (edt.). 1995: Women in Nordic Politics. Closing the Gap. Dartmouth Publishing Company Limited. Storbritannia.

Kolberg, Lars Christoffer. 2000: Kvinner i Stortingets komitéhierarki. En studie av systematisk skjev sosial sammensetning innen Stortinget. Hovedoppgave i statsvitenskap. Universitetet i Oslo. Oslo.

Lahnstein, Anne Enger. 2001: Grønn dame, rød klut. Erindringer. Aschehoug. Oslo.

Lapin, Nora. 1994: ”Close Up. Norway”. I Mim Kelber (edt.): Women and Government. New Ways to Political Power. Praeger Publisher. Westport.

Liljeström, Rita og Edmund Dahlström. 1981: Arbetarkvinnor i hem- arbets- och samhällsliv. Tiden. Stockholm.

Lovenduski, Joni og Pippa Norris (edt.). 1993: Gender and party politics. Sage Publications. London.

Lovenduski, Joni. 1993: Gender and party politics. I Lovenduski, Joni og Pippa Norris (edt.). Sage Publications. London.

Martin, Jane. 1989: "The Recruitment of Women into Cabinets. I Western Political Quarterly. 42(1): 162-172.

Matland, Richard E. 1995a: "How the election system structure has helped women close the representation gap". I Women in Nordic Politics. Closing the gap. Lauri Karvonen og Per Selle (red.). Dartmouth Publishing Company. England.

Matland, Richard E. 1995b: "Kjønnsstereotype forestillinger om politikere". Nina C Raam (red.): Kjønn og politikk. Tano. Oslo.

Matland, Richard E. og Donley T. Studlar. 1996: "The Contagion of Women Candidates in Single Member and Multi-Member Districts" Journal of Politics 58(3): 707-733.

Means, Ingunn Norderval. 1973: Kvinner i norsk politikk. J. W. Cappelens forlag AS. Oslo.

Melby, Kari. 2001: "Kvinner som politiske aktører før og etter stemmeretten". I Svekket kvinnemakt? De frivillige organisasjonene og velferdsstaten. Nina Berven og Per Selle (red.). Gyldendal. Oslo.

Mo, Erik. 1985: "Stortinget". I Storting og regjering. 1945-1985. Institusjoner – rekruttering. Trond Nordby (red.). Kunnskapsforlaget. Oslo.

Moksnes, Aslaug. 1984: Likestilling eller særstilling? Norsk kvinnesaksforening 1884-1913. Gyldendal. Oslo.

Mykland, Knut. 1987: "Mot det tvedelte samfunn". I Norge i dansketiden. 1380-1814. Sverre Bagge og Knut Mykland. 2. utgave 1993. J. W. Cappelen A.S. Oslo.

Nagel, Anne-Hilde. 1995: "Politiseringen av kjønn. Et historisk perspektiv". I Kjønn og politikk. Nina C. Raaum (red.). Tano. Oslo.

Nordby, Trond (red.). 1985: Storting og regjering. 1945-1985. Institusjoner – rekruttering. Kunnskapsforlaget. Oslo.

Norderval, Ingunn. 1982: The Norwegian Prime Minister. Skrifter ved Møre og Romsdal distriktshøgskole, Økonomisk fagseksjon. I serien Skrifter 1982:4.

Norderval, Ingunn. 1985: "Party and Legislative Participation Among Scandinavian Women". I Women And Politics In Western Europe. Sylvia Bashevkin (edt.). Frank Cass. Storbritannia.

Norderval, Ingunn. 1993: "Kvinnelige statsråder 1945-1963". I tidsskriftet Kvinneforskning (Nytt om). Temanummer: Kjønn i organisasjon og ledelse. Nummer: 1,1993. Oslo.

Norris, Pippa. 1996: Women in politics. I Joni Lovenduski and Pippa Norris (edt.). Parliamentary affairs. Vol. 49, no. 1. Oxford University Press. Oxford.

Norris, Pippa og Joni Lovenduski. 1993: "Gender and Party Politics in Britain". I Gender and Party Politics. Joni Lovenduski og Pippa Norris (edt.). Sage. London.

Norris, Pippa og Joni Lovenduski. 1995: Political Recruitment. –Gender, Race and Class in the British Parliament. Cambridge University Press. Cambridge.

Olsen, Johan P. 1980: "Governing Norway. Segmentation, Anticipation, and Consensus Formation". I Presidents and Prime Ministers. Richard Rose og Ezra N. Suleiman (red.). American Enterprise Institute for Public Policy Research. Washington D.C.

Oskarson, Maria og Lena Wängnerud. 1995: Kvinnor som väljare och valda. Om betydelsen av kön i svensk politik. Studentlitteratur. Lund.

Pateman, Carole. 1989: The Disorder of Women. Democracy, Feminism and Political Theory. Polity Press. Cambridge.

Petersson, Olof. 1989: Maktens nätverk. En undersökning av regeringskansliets kontakter. Maktutredningens publikationer. Carlsson. Stockholm.

Raaum, Nina C. 1995a: "Women in Local Democracy". I Women in Nordic Politics. Closing the gap. Lauri Karvonen og Per Selle (red.). Dartmouth Publishing Company. England.

Raaum, Nina C. (red.). 1995b: Kjønn og politikk. Tano. Oslo.

Raaum, Nina C. 1999a: Makt, demokrati, kjønn – norsk folkestyre i nordisk lys. Doktoravhandling ved Universitetet i Bergen. Bergen.

Raaum, Nina C. 1999b: Flere kapitler. I Likestilte demokratier. Kjønn og politikk i Norden. Christina Bergqvist m.fl. (red.). Universitetsforlaget. Oslo.

Raaum, Nina C. 2001: "Norske likestillingsparadokser? Refleksjoner over kjønn, arbeid og politikk". I Svekket kvinnemakt? De frivillige organisasjonene og velferdsstaten. Nina Berven og Per Selle (red.). Gyldendal. Oslo.

Rommetvedt, Hilmar. 1996: Norwegian Parliamentary Committees. Performance, Structural Change, and External Relations. LOS-senternotat. LOS-senteret. Bergen.

Rokkan, Stein. 1970: Citizens, Elections, Parties. Approaches to the Comparative Study of the Processes of Development. Stein Rokkan, med Angus Campbell, Per Torsvik og Henry Valen. Universitetsforlaget. Oslo

Rokkan, Stein. 1987: Stat, nasjon, klasse. Universitetsforlaget. Oslo

Selle, Per og Nina Berven. 2001: "Kvinner, organisering, makt". I Svekket kvinnemakt? De frivillige organisasjonene og velferdsstaten. Nina Berven og Per Selle (red.). Gyldendal. Oslo.

Siim, Birte. 1997: "Politisk medborgerskab og feministiske forståelser". I Det Kønnede samfund. Forståelser af køn og social forandring. Ann-Dorte Christensen, Anna-Birte Ravn og Iris Rittenhofer (red.). Aalborg Universitetsforlag. Aalborg.

Siim, Birte. 1998: "Det kønnede demokrati. Kvinders medborgerskab I de skandinaviske velfærdsstater". I Kjønn og velferdsstat. Anne-Hilde Nagel (red.). I serien Politikk og velferd. Alma Mater. Bergen.

Skard, Torild. 1980: Utvalgt til Stortinget. En studie i kvinners frammarsj og menns makt. Gyldendal Norsk Forlag A/S. Oslo.

Skard, Torild. 1981: Hverdagen på Løvebakken. Personlige erfaringer. Gyldendal Norsk Forlag A/S. Oslo.

Skard, Torild og Elina Haavio-Mannila. 1983: "Kvinner i parlamentene". I Det uferdige demokratiet. Kvinner i nordisk politikk. Nordisk ministerråd. Oslo.

Skard, Torild og Elina Haavio-Mannila. 1986: "Equality between the Sexes; Myth or Reality in Norway?". I Norden – The Passion for Equality. Stephen R. Graubard ed.. Norwegian University Press. Dædalus. Oslo.

Skjeie, Hege. 1992: Den politiske betydning av kjønn. En studie av norske topp-politikk. Rapport nummer 11. Institutt for samfunnsforskning. Oslo.

Skjeie, Hege. 1999: "Likestillingsprosesser og kjønnsrett" I Mot en ny maktutredning. Øyvind Østerud, Fredrik Engelstad, Siri Meyer, Per Selle og Hege Skjeie. Ad Notam Gyldendal. Oslo.

Stabel, Ingse. 1994: "Kjønnskvotering - til beste for hvem?". I Nytt om kvinneforskning 3/94. Norges Forskningsråd. Sekretariat for kvinneforskning.

Svardal, Gunnar. 1997: "Stortinget, regjeringen og statsadministrasjonen". I Forvaltningskunnskap. Tom Christensen og Morgen Egeberg (red.). Tano Aschehoug. Oslo.

Styrkárardóttir, Auður. 1999: "Kvindelisten i Island – reaksjon mod en stillestående politikk". I Likestilte demokratier. Kjønn og politikk i Norden. Christina Bergqvist m.fl. (red.). Universitetsforlaget. Oslo.

Torp, Olaf Chr. 1958: Stortinget 1958-1961 med 160 bilder og en plan over den provisoriske Stortingssalen. Tanum. Oslo.

Torp, Olaf Chr. 1962: Stortinget 1961/62-1964/65. Representanter til 106.-109. ordentlige Storting, valgstatistikk, fylkesoversikter – biografier. Tanum. Oslo.

Torp, Olaf Chr. 1966: Stortinget 1965/66-1968/69. Representanter til 110.-113. ordentlige Storting, regjeringens medlemmer, biografier, valgstatistikk- fylkesoversikter. Tanum. Oslo.

Torp, Olaf Chr. 1970: Stortinget høsten 1969 – våren 1973. Representanter til 114-117. ordentlige Storting, regjeringens medlemmer, biografier, valgstatistikk fylkesoversikter. Universitetsforlaget. Oslo.

Torp, Olaf Chr. 1974: Stortinget høsten 1973 – våren 1977. Representanter til 118.-121. ordentlige Storting, regjeringens medlemmer, biografier, valgstatistikk, fylkesoversikter. Universitetsforlaget. Oslo.

Torp, Olaf Chr. 1978: Stortinget i navn og tall høsten 1977 – våren 1981. Representanter til 122.-125. ordentlige storting, regjeringens medlemmer, biografier, valgstatistikk – fylkesoversikter. Universitetsforlaget. Oslo.

Torp, Olaf Chr. 1982: Stortinget i navn og tall høsten 1981 – våren 1985. Biografier over representanter til 126.-129. ordentlige Storting og regjeringens medlemmer pr. 14. okt. 1981. Valgstatistikk og fylkesoversikter. Universitetsforlaget. Oslo.

Torp, Olaf Chr. 1986: Stortinget i navn og tall: høsten 1985 – våren 1989. Biografier over representanter til 130.-133. ordentlige Storting og regjeringens medlemmer pr. 1. jan. 1986. Valgstatistikk og fylkesoversikter. Universitetsforlaget. Oslo.

Torp, Olaf Chr. 1990: Stortinget i navn og tall. Høsten 1989 – våren 1993. Universitetsforlaget. Oslo.

Torp, Olaf Chr. 1994: Stortinget i navn og tall. Høsten 1993 – våren 1997. Universitetsforlaget. Oslo.

Ulltveit-Moe, Johannes. 1991: Statsråden som departementsleder. Rapport fra en intervjuundersøkelse blant tidligere statsråder. Rapport 1991:13. Statskonsult. Direktoratet for forvaltningsutvikling. Oslo.

Valen, Henry og Derek Urwin. 1985: "De politiske parti". I Storting og regjering. 1945-1985. Institusjoner – rekruttering. Nordby, Trond (red.). Kunnskapsforlaget. Oslo.

Wängnerud, Lena. 1998: Politikens andra sida. Om kvinnorepresentation i Sveriges riksdag. I serien Göteborg Studies in Politics 53, Statsvetenskapliga institutionen. Göteborgs universitet. Göteborg.

Østang, Øyvind. 1996: Det norske statsråd 1814-1945. Innledning side 9-11. Statsministerens kontor. Oslo.

Østbø, Ivar Buch. 2001: Storting og regjering. Schibsted. Oslo.

Annen litteratur

Høyre. 1994: Høyres Håndbok 1994. Høyres Hovedorganisasjon. Oslo.

Likestillingsloven. 1978: Lov om likestilling mellom kjønnene. 9. juni 1978, nr. 45. Norges Lov 1687-1997. Lovsamlingsfondet. Det juridiske fakultet. Universitetet i Oslo. AD Notam. Gyldendal Forlag AS. Oslo. <http://www.lovdatab.no/all/tl-19780609-045-0.html#2> per 10. februar 2003.

Norges Grunnlov. 1814-2003: <http://www.lovdatab.no/all/12> per 02. januar 2003.

NOU 1974:18. Statssekretærordningen m.m. Utredning om statssekretærordningen og ordningen med personlige sekretærer eller medarbeidere for statsråden. Fra et utvalg oppnevnt ved kongelig resolusjon 13. mars 1970. Universitetsforlaget. Oslo.

Odelstingsproposisjon. 1977-78: Lov om likestilling mellom kjønnene. Nr. 1. Oslo.

Statistisk sentralbyrå. 2003: <http://www.ssb.no/>;

http://www.ssb.no/emner/historisk_statistikk/aarbok/ht-000110-002.html og

<http://www.ssb.no/stortingsvalg/arkiv/tab-2001-11-02-06.html>. per 30. mars 2003

Statsministerens kontor. 1996: Det norske statsråd 1814-1945. Statsministerens kontor. Oslo.

Statsministerens kontor. 2001: Noregs regjeringar 1945-2001. Informasjonsbrosjyre. <http://www.dep.no/smk/norsk/regjeringen/p10000969/index-b-n-a.html> per. 20. juni 2003. Oslo.

Stortinget. 2003: <http://www.stortinget.no/> pr 30. april 2003.

Stortingets administrasjon. 1998: Stortinget i navn og tall. Høsten 1997 og våren 2001. Universitetsforlaget. Oslo.

Stortingets administrasjon. 2002: Stortinget i navn og tall. Høsten 2001 og våren 2005. Universitetsforlaget. Oslo.

Stortingets arkiv. 2001: Presidenter og sekretærer i Stortinget. Datert 22.10.01.

Stortingets forretningsorden. 2003:

http://www.stortinget.no/om_stortinget/lover_regler/forretningsorden.html#par12 per 20. april 2003.

Stortinget i navn og tall. 2003: http://www.stortinget.no/om_stortinget/navnogtall-2001-05.html pr 15. mai 2003.